

ВІСТНИК

W I S T N Y K

ЗМІСТ:

Маланюк: Перикль	241	Натал Лад: Про установу „кап- раля“	269
О. Клен: * * *	242	* * * Жидівські „культуртрегери“ і Франція	278
Піером Бонарді: El Caudillo. р. М. Андрусяк: Завваги про шляхту	243 252	А. Sarmatus: Чорна Країна	281
Г. Пребетом: Будівничий ім- перії.	256	Ф. де Шазурн: Якою має бути повість?	294
О.: Новий папа	261	О. В. Трагедія Срібної Землі.	277
Омет Оляничин: Як Москва до- магалася від Австрії видати гетьмана Мазепу	263	Д. Д.: Березень 1939	29
Іген Луговий: Де Крим, де Рим, де попова гребля...	266	Н. Геркен-Русова: Роля і місія героїчного театру	306
		М. Л.: З пресового фільму	312
		Бібліографія	314
		Від Адміністрації	317

CZNIK VII KSIĄŻKA 4

ВІСТНИК VII КНИЖКА 4

ТОМ II КВІЕСІЄН

ТОМ II КВІТЕНЬ

1939

Adres redakcji i administracji: Lwów, Czarnieckiego 26 m. 21.
 Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
 Чекове конто П. К. О. 500-371.

Відновляйте передплату за „Вістник“ на 1939 р!

Передплата за „ВІСТНИК“ в краю вносить:
квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1939 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.
Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Вже вийшло

1-е число нашого „Квартальника“ за 1939:

М. ОСТРОВЕРХА

К А В У Р

присвячене геніяльному патріотові, який з Італії — що була
поділена на ряд малих державок або під владою Австрії,
створив велику державу під одним володарем.

Ціна 1 зл.

З ВОСКРЕСЕННЯМ ХРИСТОВИМ всього кращого бажає
всім Союзам, Кооперативам і кооперативним Працівникам

Дирекція, службовики, робітники

„ЦЕНТРОСОЮЗУ“

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

III
П-12531/1939
Р. 7 кн. 4

Евген Маланюк

Перикль

Ще сяє іонійська синь, густа
Від меду й мирри сонця...

І щоденно
Пянять, як вперш, Аспазії уста
Й пливе життя, присвячене Атенам.

А ввечері, коли оливний гнот
Облиє світлом затишок кімнати,
Про Скитію згадає Геродот,
Дід Фідій — в перепалці з Гіппократом —
Забубонить, і молодий Сократ
Зі смаком оповість останній дотеп:
Тоді (в її приявності — стократ)
Зника' не лиш сократова бридота, —
Зникає день тривоги і змагань,
Напруження обовязків державних...

Вона — як німфа, а вони — поглянь —
Чиж не покірні злагіднілі фавни?

І знов розмова свій міняє цикл
Про вірші, про виставу Еврипіда
Й не відчува' розміряний Перикль,
Що десь дорійська вже встає Обида,
Що вже Атен кінчиться довгий день,
Що забурлить життя стояче плесо
Й на тишу, на пересит сей гряде
Важка стопа фаланг Пельопонесу.

І сей розмяклий, випещений світ,
Де легкий хміль, п'янкi гетери й жарти, —
Нещадний мусітиме здати звіт
Перед сліпим від бою воем Спарти.

27 II 1939

Українська державна
бібліотека

4281

ЛНБ ім. В. Стефанишин
АН України

Юрій Клен

Не знаю, не знаю, не знаю,
Як душу твою відновить.
Я вірною тінню буяю
Над тим, що у серці горить.

Я бачу, я бачу, я бачу:
Роздерли пожари страшні
Провалля і сміху, і плачу,
І кряче журба на стерні.

Навіки, навіки, навіки
Потахло минуле вночі,
І схрещують бурі великі
Над нами блакитні мечі.

Ми танем, ми танем, ми танем,
І вітер чужої весни
Розвіє нас білим туманом,
І будуть густі буруни.

Ми згинем, ми згинем, ми згинем.
Щоб знов відродилися сні,
І вихорем дужим полинем
Над полем нової весни.

за Пієром Бонарді

El Caudillo

(з французького)

Як спеціальний кореспондент моєї часописі, я опинився в Бургосі. Діставши телефонічне сполучення з Сен-Себастьяном, я довідався, — як зрештою і всі чужоземні журналісти, які чекали „великої офензиви” в Сен-Себастьяні, — що завтра в Бургосі має відбутися досить важна історична подія.

Один з іронічно настроєних журналістів запитався, чи їм можуть сказати напевно, що червоні скористають з сеї „важної події”, щоби збомбардувати Бургос?

— Ні, напевно сказати сього я не можу, — відповіла телефоністка.

— В таким разі, моя мила, ми на жаль не матимемо більше приємности розмовляти з вами.

— Чому?

— Тому, що ми — воєнні кореспонденти, а ви хоч і заповідаєте щось цікаве, але лише під оглядом політичним.

Таким способом я був єдиним журналістом, який мав приємність бути присутнім на церемонії, яку тут описую.

З трьох кличів нової Еспанії, державна єдність уважається за найважніший, за головну передумову свободи й великості рідного краю. Коли підноситься клич:

— España!

Юрба відповідає: —

— Una!

А потім вже йде:

— España grande et España libre!

Отже власне сю політичну єдність нової Еспанії під урядом ген. Франка — найбільше заперечують червоні і їх сторонники.

Неприхильні інформації щодо сеї єдності, розсівані червоними, звучать менше-більше так:

— Національну Еспанію роздирають на части генеральські амбіції.

— Національна Еспанія вже роздерта ріжними партіями, що поборюють себе взаємно. Щож буде, коли вони вже не матимуть перед собою спільного ворога?

— Яке становище — серед тих розсварених груп — займе духовенство? Нам оповідали:

— Рекетисти нетерплять фаялнгістів.

Рекетисти, в червоних беретках, се в Іспанії те саме, чим були в Бретані й Вандеї білі підчас революції в 1793 р. Поза кличем: Бог, Рідний Край, Король, — вони не знали іншого привіту. За Бога, за вітчизну й за короля вони вмирають з вірою перших християн.

Фалянгісти — визначаються більш незалежним духом. Щоби зеднатися — їм вистарчає любов до рідного краю. Скріплює сю єдність ненависть до маркеїзму. Вони носять темноблакитні сорочки і відзнаку з п'ятох стріл, злучених посередині й розложених подвійним вахлярем.

Стільки раз нам заповідали, що після війни між націоналістами й червоними, вибухне громадянська війна між фалянгістами, рекетистами й J. O. N. S.-ами. Бо опріч двох перших — є ще й J. O. N. S. (*Junte offensive nationale syndicaliste*), себто організація протимарксіських робітничих союзів. Мабуть якраз ся організація спрямує розвій Іспанії в напрямку корпоратизму, в напрямку синдикалістичної держави.

І напевно не розсвариться вона з двома першими підпорами режиму ген. Франка...

Я в монастирі Гуельгас. Його збудував поблизу Бургоса король Альфонс VIII вкінці XII віку. Туристи не могли подивляти його внутрішню красу, бо черниці — з самого засновання монастиря — суворо перестерігали правило Бернардинів і уникали недискретної цікавості чужих. Ті, що встигли прибути сюди вчора рано, могли подивляти шляхетну архітектуру королівського двору, солодку затишність монастиря, чудові килими і пишні гробівці *del fundador*, його супруги, потомства і кривних.

Ніхтоб не думав, що якраз тут нова свобідна Іспанія мала доконати найважніший акт з свого нинішнього й завтрішнього життя, який мав утвердити на всі часи її політичну єдність.

Отже сю єдність, не зважаючи на тривоги воєнних днів, Франкові удалося вже здійснити? Удалося, і докази сього я оглядав власними очима, впродовж трьох годин.

Нам кажуть, боротьба генералів між собою? Але генерали є тут! Вороговання політиків? Алеж вони також тут! Межи рекетистами, фалянгістами і синдикалістами? Їх провідники, їх апостоли — теж тут.

Духовенство представляють кардинал примас Іспанії і всі його провінціональні коадютори в своїх фіолетах.

Ціла нова Іспанія! І мені приємно ствердити, — бачити й чути, — що всі ці генерали, провідники і політики, всі ці люди, обтяжені велитенською відповідальністю, — об'єднані одною великою ідеєю.

Що вони робитимуть тут?

Брати по зброї, войовники за нову Іспанію прийшли сюди, вибрані й покликані Франком, — прийняти гідність членів Великої Ради національної Іспанії, запрягти вірність визволеній вітчизні і послух її визволителів.

Нові члени Ради, яких управління є в завіщенні аж до зложення ними присяги, прирікають на **Євангелії**:

„Непохитно й чуйно, вірно як вояк, аж до жертви власного життя, — служити справі імперської величі Іспанії.

„Згідно з статутами Фалянги еспанських традиціоналістів і Юнти національних синдикалістів, цілковито присвятити себе справі утримання своєї нескореної вітчизни на її височині”.

А крім того кождий додає такі слова, варті уваги:

„Присягаю вірність нашому кавдільо (Франціско Франко), точний послух його приказам, охорону його особи і християнське братерство супроти інших членів національної Ради”.

Присягали вони „в ім'я Бога на святім Письмі”.

В Бургосі — в сей день один з тих ранків, які часто бувають на верхівлях: вкриті млою, але проте ясні. Вітер жене в бік монастиря білі хмаринки, які то тут то там розсуваються, перепускаючи промінні сонця.

Один з тих промінів падає з неба і грає на однім циліндрі. Циліндр, якого криси зносяться над англійським кашкетом генерала Кейпо-де-Ліяно. А всі знають, якого зросту є генерал Кейпо-де-Ліяно. Власник циліндра — німецький посол. Він напевно має два метри. Німецький посол є тут з двома старшинами в „хакі” і з трьома чорними сорочками — які представляють Італію.

Се все!

В четвер, о другій трицять, підчас того, як ми покидаємо Бургос, забираючи з собою милі запрошення (з дозволенням оглядати монастир ззовні і всередині), ціла столиця старої Кастилії здригається від гуркоту військових повозів. Відділ фалянгістів дефілює в напрямку на Гуельгас. Ціла хмара людей в одностроях бігає туди й назад між головною командою, що поза містом, і воєнним секретаріатом, що знаходиться на березі Арляксону, місцем щоденної променади бургосців.

Бо ритм життя в місті не змінився. Тут встають пізно, снідають о другій, від семої до девятої — променада, а вечеряють між десятою й одинацятю. Єдині позначки війни — се квадрати вікон, обліплені стяжками паперу, які не дозволяють шибам тріскати коли розривається бомба, кинута з літака. Лише сі стяжки паперу й надзвичайна кількість одностроїв нагадують про війну, не якіс-

суворіші розпорядки поліції чи адміністрації. Люди працюють, п'ють, їдять, спішать до кін, цілком як в мирні часи. Ніяких обмежень в картах їди. Скрізь до сходу — цукру, мяса, молока, хліба. Коли й запроваджено один день „з одною стравою”, і другий — „без солодкого”, то лише, щоб допомогти добродійній акції *Auxilio social*, яка за рік свого існування, доставила сім мільйонів обідів бідним семидесяти п'яти міст Іспанії.

Ніхто не терпить і не може терпіти від голоду в Іспанії ген. Франка. *Auxilio social* умагаю стежити за сим, а уряд завше радо йде йому на допомогу.

Щоби сказати правду, для подорожнього (хочби він був еспанським грандом або міністром Франка) — єдина невгода се переповнення готелів. Нема ні білярду, ні ванної, якіб не служили місцем для спання. Доводиться шукати приміщення у мешканців...

А коли ви заплатите за ніч три пезети, вам страшенно вдячні. Але рівночасно треба завважити, що новочасна і з повним комфортом уряджена кімната в готелі, за яку ви платите від 150 до 200 франків в центральній Європі від 80 до 100 фр. в Італії, коштує в найгарнішій еспанській готелі неповних 60 франків. А в Іспанії досить гарних готелів.

Уявіть собі Мусоліні або Гітлера, як вони вже прийшли до влади, і приймають присягу від п'ятидесяти найвидатніших осіб фашистівського або національ-соціалістичного ладу. Ті, що були присутні на подібних урочистостях, вернули з них осліплені блиском прапорів, одностроїв і шабель, п'яні захопленням, яким горять серця їх сторонників.

Десятки тисяч людей в приписаних одностроях вітали членів Ради і їх провідників, співалиби гимни, кричалиби вівати. Навіть не думаючи рівняти еспанські урочистости з виставністю італійців або з маніфестацією сили нової Німеччини, — можна булоб всеж таки уявити собі і в Іспанії в подібнім випадку щось барвисте, дзвінке і блискуче.

Але те, що я бачив сього ранку — не мало в собі нічого з виставности, нічого з напушености. Нічого з сценічної підготовки.

Колиб в чотирикутнику подвіря, в яким ми перебували, не вишикувавсяб збройний відділ, ми моглиб мати вражіння, що тут зібралися добрі знайомі на перше причастя.

Я зближаюся до Кейпо-де-Ліяно, бо його найкраще видно і тому, що він найбільш мальовнича постать сих страшних подій.

— А!, стрічає він мене — ви певно маєте мені сказати, що я трохи пересаджую в моїх блягах?

Сей Кейпо-де-Ліяно! Кілька разів доводилося мені читати про нього — „сей драбуга!“. Отже ні! Се атлет, ні щуплий, ні грубий, якраз такий, яким повинен бути той, хто хоче зберігти пошану для свого однострою і звинність своїх м'язів. А коли він сміється — ви бачите, що його зуби — його власні і досить солідні.

— З ваших бляг — відповідаю я — я знаю лиш ті, про які мені оповідають, бо я не amator радіо. Але я певний, що оцінивби їх, бо я можу зненавидіти і героїзм і всі рідкі чесноти, коли вони сухі, терпкі і млаві.

— Дякую, — сміється генерал. Отже є ще французи, які не ненавидять нас всіх? Вчора отримав я лист з Альжири з тисячу пезет на солодощі для моїх вояків.

Я розмовляю з людиною, до якої маю найглибшу пошану. Я ніколи його не зустрів, але він виглядає якраз так, як я його собі уявляв. Сухий, з обличчям поораним близнами, з моноклем. Се Міллян Астрай, — другий по Франкові (про се завше забувають) — творець чужоземного легіону в Мароко.

— Я старий мароканець, кажу я йому, і приятель Піера Мак Орляна, автора „Ля Бандера“.

— А! — я бачу веселу усмішку на гордім поораним обличчі. Сей усміх мов вогненным відблиском освічує повні слави сторінки легіону, створеного Мілляном Астраем. Напевно найбільш упертий з його підвладних хлопців не мігби нічого відмовити своєму начальникові, коли той казав:

— Но, ти не зробиш сеї прикрости твоєму полковникові!

А ось вояк, найбільш спритний і зручний на світі. Се — Уліс, коротенький, присадкуватий, з живими очима — Мартинець Анідо.

Франко призначив його міністром поліції і кордонів. І в тій хвилині дві чи три сотки — дуже поважних і напевно на вигляд не більш підозрілих ніж ви або я, людей, перейшли на другий бік Піринейв. Вониб могли жадати вступу до армії республіканського „уряду“. Вони вмовили замість того займатися шпіонажою. Але ся охота їм зразу відпала, коли вони довідалися, що Мартинець Анідо дістав доручення здемаскувати їх.

— Чи напавду вони вивтікали? — запитав я генерала.

— Не знаю, — усміхнувся він, — але цілої купи добрих приятелів, знаних мені звідси чи звідти — свід тижня ніде не можна знайти.

Генерали? Вони всі тут, в найпростіших одностроях; вони тут крім двох чи трьох, які наглядають за пригото-

ваннями до наступу. Вони тут — всі оті Ягу і Кабанеля, адмірал Сервера, Барета, Жіль Юсте, Йордан — з отвертими й рішучими обличчями. Колиб під сими обличчями крилася заздрість, я гадаю її так само не тяжко булоб побачити, як сніг, що починає падати.

Хай плачуть ті, які сподівалися гризні між помічниками Франка! Регулярна армія так само як і легіон, повнагорячої відданости своєму командантові.

Читач певно завважив, що в тексті присяги, згаданой вище, є мова про статут фальянгістів і J. O. N. S., але нема згадки про рекетистів. Але й вони там є, правда, завдяки одній термінологічній штучці. Але нащож і служать слова, коли не на те, щоб ними користатися як треба?

Фальянга, яку оснував Хозе Антоніо Пріма де Рівера, син ліберального диктатора, була „національною Фальянгою”. Патріотизм і антикомунізм. Рекетисти представляли групу — передусім і надусе традиціоналістичну.

Що зробити, щоби злучити їх в тексті, не збільшуючи назв, титулів і підтитулів? А просто треба докинути третій прикметник традиціоналістичний до нової фальянги, що мала вже два прикметники. Так повсталала F. E. T. (еспанська традиціональна Фальянга), до якої належать блакитні сорочки і червоні берети.

Тепер провідники одної й другої формації заприсягли вірність і послух статутам F. E. T. і J. O. N. S., обов'язок жити в братерстві, і послух приказам ген. Франка В Іспанії завтрішнього дня — немає чого боятися непорозумінь межі сими трьома партіями.

На сім відтинку, як і в армії — повна однозгідність.

Кавдільо крім того зложив свою велику Раду досить зручно і мудро. На першій місці стоїть донна Піляр Пріма де Рівера, сестра основника Фальянги, розстріляного червоними. Се призначення відкриває у ген. Франка певну політичну делікатність, яка підносить його над звичайними військовими диктаторами. Але донна Піляр — не єдина жінка в Раді. Йй товаришить в ній друга жінка — в жалобі. Донна Мерчедес Санц Бахідер, вдова славнозвісного Онезіма Редонда де Валядолід, який оснував конфедерацію протимарксовських союзів, J. O. N. S., — формацію, яка зазнає такоїж пошани як фальянгісти і рекетисти. Третій жіночий учасник Ради се донна Марія Роза Пастор, апостол традиціоналізму і посолка до Корресів.

Три жінки в великій Раді — сестра розстріляного основника Фальянги, жінка основника J. O. N. S., замордованого червоними, і традиціоналістка — живий образ віри й надії рекетистів.

До мужчин, членів Ради належать: військові, провід-

ники рекетистів, Фальянги, J. O. N. S., ті що воюють в пресі словом за слушну справу національної Іспанії, адвокати, професори університету. Генеральний секретар, друга особа нового режиму, є наступник Онезіма Родонда, себто синдикаліст. Певно, антимарксист, але без всякого сумніву — революціонер.

Трое з згаданих тут осіб заявили мені, а Микола Франко підтвердив, що:

„Нова держава не має воєнних довгів. Все, що було замовлено і доставлено — вже заплачено”.

Ми мали час бачити прелатів, замінитися кількома словами майже з усіма членами Ради, коли під склепінням великої брами з'явилася мароканська гвардія. Один невеличкий відділ. Стільки лише після парад у генерал Франко.

Надіждить авто: пані Франко висідає з нього в товаристві своїх двох приятельок. Вона заразже підходить до донни Пріма де Рівера. Знов вражіння родинного свята.

Тромпети. Музика фальянгістів грає свій гімн. З під склепіння виринає друге авто і, затримується посередині подвіря; з нього висідає генералісімус. Він вітає присутніх убраною в білу рукавичку рукою, піднесеною на сорок п'ять степенів вгору. Фальянгістський привіт менше прямовісний ніж римський і менше поземий ніж німецький. Мала, убрана в білу рукавичку рука піднесена в гору аж поки не мовкнуть останні звуки гімну. Тоді генералісімус іде в напрямку каплички, до якої входить, оточений архієпископами і чотирнадцятьма єпископами; кардинал примас Іспанії має відправити для нього службу Божу.

Від хвилини, коли він з'явився в авто — ах, бути генералом і позбавити себе величного й ефективного візду на коні! — від хвилини його появи, — я не міг відірвати очей від сеї людини.

По його байкових блискучих мароканських пригодах, початках його блискучої кар'єри, його прозвали в Овієдо — „командантиком”. Нині — він вже від сімнадцятьох літ генерал (зіставши ним на 32 році життя) — він все ще має вигляд: або мужчини, який досі зберіг спосіб триматися і вираз обличчя юнака, або — вигляд юнака, що під тягарем великої відповідальності передчасно змужнів.

В кождім разі він не виглядає на свої сорок дев'ять літ.

Поміж п'ятьма, до яких і він належить, я хочу сказати — поміж диктаторами як Мустафа Кемаль (який показав дорогу), Мусоліні і Гітлер, Франко, як і Салязар, є рішучо в некорисній ситуації. Не має ні магнетичного

погляду, ні елегантної невимушености турка, ні хвилюючої натхненности австрійського німця, ні невідпертого магнетизму романолюця. Він має лише один засіб, який не є ані невимушеність, ані магнетизм: є се — праця і успіх.

Коли ви бачите Франка, як він починає говорити до юрби „дивілів” або збирається перейти через неї, — ви неначе в розгорненій книзі читаете, що привичка до життя в легіонових бльокгавзах, в кольоніяльних наметах або в кабінеті праці — прищепила йому — оскільки се не вроджене — непоборну агорафобію (боязнь майданів), особливо коли агора повна юрби.

Наложіть всяку відповідальність на сю людину і покладіться на неї, лиш не вимагайте, щоб вона парадувала перед столковиском, — оскільки можу судити — ані він не має до сього таланту, ані не є се його смак.

Слушність сих спостережень він зараз таки підтвердив.

Він вислухав службу, дав запрошеним членам Ради зібратися в капітульній салі монастиря, а коли всі були там, прийшов він...

Запрошені сиділи, або стояли, як кому хотілося.

Кавдільо пройшов попри ряди захоплених своїх адо раторів з піднесеною для привіту рукою в білій рукавичці і сів в досить звичайне крісло з дуже високим опертям.

Його брат, бувший інженер воєнних кораблів, а тепер генеральний секретар Еспанії, полковник Франко, його стрій, його осавул майор Мартинець Маза, і генеральний секретар великої Ради Раймундо Фернандез Куеста, провідник синдикалістів, стали обік нього.

Тоді він дав знак, щоб йому спершу відчитали текст його присяги:

„Перед Богом присягаю присвятитися справі єдности, величі і свободи Еспанії, жити в братерстві з Фалянгою еспанських традиціоналістів і провадити її як її начальник”.

Кардинал примас Еспанії власноручно подав йому чудову Біблію на кольоровім пергаміні, на яку кавдільо поклав руку, а потім знов зайняв своє місце на високім диктаторським троні.

О так, можна сміло твердити, що командант має уподобання до точности в усіх річах: в словах і в рухах.

Але він має й досить жваве почуття приязни. Се видко в рухах зіниць і пальців, коли наближався складати присягу хтось з тих, які були йому особливо дорогі, або яким хотів подякувати за їх політичну акцію. Нічого, лише блискавичний блиск очей, ледви помітний рух пальців на поручнях крісла, але з сих непомітних рухів ви пізнаєте цілу людину.

Коли від пані Піляр Пріма де Рівера аж до генерального секретара Фернандеца Куести, кожний поклав свою долоню на святім Письмі, Франко підвівся і промовив кілька слів. Його стриманість і скромність такі великі, що він — від початку до кінця — відчитав свою коротку промову аж до триклича, що її закінчував:

Espana! Arriba Espana! Viva Espana!

Тепер ми можемо вже напевно сказати, що генералісімус не має зрозуміння до імпровізацій. Він заявив, що не має теж зрозуміння до довгих промов, бо дослівно сказав:

— Ви досягнете вашу мету, себто дасте вітчизні пошанівок в світі і мир, коли присвятитеся без решти сьому завданню з цілою пошаною до точних слів і до ясної мови, до витревалой ї до кінця доведеної праці.

Балакуни, ледачі і аматори „якої-будь” роботи, — отже дістали пересторогу.

Христос на розп'ятті з слоневої кости, над Євангелією. А перед обличчям сього Христа пятьдесятя начальників національної армії, легіонів, фаланг, політичних партій, синдикальних угруповань, сестри, вдови, жінки, генерали, трибуни, журналісти, що зійшлися з усіх провінцій півострова, поклялися перед кардиналом і всіма єпископами, що Еспанія знов буде єдина і підчиниться волі одного: кавдія Франціска Франко Бамонте.

І ся присяга, яка звістує воскресення Еспанії Фердинанда й Ізабелі, не зацікавила ніяку націю, крім Німеччини й Італії. Які сліпці й глухі кермують народами!

І чого властиво вони сподіваються?

В 1931, подорожуючи як кореспондент *Gringoire'a* по Еспанії, ляної від радости, що нарешті вона знов стала республікою (республікою, яка була така гарна — з монархії), я вже тоді заповів контр-революцію, бо вона була немінуча з хвилиною, коли республіка почала „давати себе зжирати скрайнім лівим партіям”.

І Еспанія мусіла перебути громадянську війну.

Тепер — з певністю можна твердити, що громадянська війна в Еспанії скінчена. Її остаточний вислід — се питання короткого часу. Франко — вийшов з того змагання як переможець, якого успіху ніхто не сміє оспорювати. Завтра він буде неподільним володарем цілої території Еспанії, якій приверне — своїми методами — єдність територіяльну і політичну...

Др. Микола Андрусяк

Завваги про шляхту

П. Й. З. рецензент моєї брошури *Звідки взялася шляхта на наших землях?* (станиславівський *Злати Шляк* I 1938 зш. 1 ст. 73-4) — твердить, що в моїй брошурі „всупереч тому, що загально подають українці, мусить (автор) хоч-нехоч ствердити, що значна частина, хоча на його думку менша, загонової шляхти всеж таки була походження... польського“. На ділі я згідно з дослідями М. Грушевського, В. Лозинського й П. Домбковського, стверджую перевагу автохтонів серед галицької шляхти. Серед решти були тільки в малій мірі поляки, переважалиж німці, чехи і угри (серед яких можна дошукуватися закарпатських українців, словаків і волохів). Слід додати, що твердженням Й. З. перекать „ревіндикатори“ у *Веку Новому* (9 XI 1938) і прессервісу „Комітету до справ шляхти загродевой на всходзе Польскі“ (ч. 50, див *Діло* 12 XI 1938 ч. 251). Там поважно написано, що моя брошура „має доказати руське походження“ ходачкової шляхти в Галичині.

Але чим обосновує *Век Нови* польське походження галицької дрібної шляхти? В *Історичних і суспільних студіях* проф. Буяка¹⁾ (стор. 64-5) читаємо про українську (з Волині) й польську (з Мазовща) кольонізацію ятвязького Підляшша в XIII ст. Не місце тут провірювати джерела, на яких опирає польський історик своє твердження про мазовецьку кольонізацію Підляшша, де сиділи тоді галицько-волинські князі. Для нас важні два речення Буяка, які в нього позичив *Век Нови*. Буяк пише про Підляшша: „Притім заходить та важна ріжниця, що руську кольонізацію веде в своїому інтересі князь, підчас коли польська кольонізація є ділом вільної людности, яку тільки дещо попирає княжа влада. Тому то руське осадництво є осадництвом підданого селянства, підчас коли польське осадництво є осадництвом дрібної шляхти“.

Те твердження Буяка, що не находить підтримки в історичних джерелах, відносить *Век Нови* до території Галичини. „Слід підкреслити, — читаємо у В. Н., — що руський осадник — се був підданий, селянин, а польське осадництво — се головно осадництво людей вільних, дрібної шляхти“ (підкреслення В. Н.). Сим хоче *Век Нови* вмовити в своїх читачів, немовби вже за галицьких князів поселялася в Галичині польська „вільна, дрібна шляхта“.

Але сьому твердженню перечить дальше стаття *Веку Нового*. Читаємо в ній, що „польська шляхта... відіпхнена „великими панами“ схлопіла (підкреслення В. Н.) й улягла рутенізації“...

¹⁾ F. Bujak — *Studia historyczne i społeczne* Lw. 1924.

Подрібно розводяться над питанням т. зв. загомової шляхти м-р Александер Дигнас. Всупереч моїй брошурі „Звідки взялася шляхта на наших землях?“ старається він доказати (в *Дзєнніку Польськім* 1938 р. ч.ч. 331-4 і 338-41) польське походження дрібної шляхти на землях, заселених українським елементом. У моїй статті про розмежування східних і західних славян на тих землях у середньвіччі (*Колосся* ч 1(3) літературно-науковий додаток до *Нового Села* ч. 2 з 1939 р.) я виказав, що м-р Дигнас поминув ті польські історичні джерела й висновки дослідів польських учених, які суперечать його твердженням, а рівнож і твердженням д-ра Конечного і проф. д-ра Буяка — про стан Галичини перед 981 р. Тут наведу його „толковання“ історії нашого боярства й шляхти в пізніших часах.

За Буяком повторює Дигнас, що галицькі бояри в XIII ст. (за князів) мали такі польські імена як: Володислав, Мирослав, Жирослав, Вислав, Дорослав й інші, тимчасом се не виключно польські, лише взагалі славянські імена. З них тільки перше прийалося тепер здебільше серед поляків, друге здебільше серед українців, а інших не вживають тепер ні одні, ні другі. Для противаги я мігби вказати на те, що в п'ястівській добі були у Польщі вельможі з іменем Прокопа, — з іменем, що тепер поширене поміж українцями; є згадки в документах, що в дружинах польських князів П'ястів українці займали визначні становища, підчас коли в історичних джерелах нема потвердження того, що пишуть Буяк і Дигнас, — щоб галицькі бояри, чи навіть селяни були поляками вже в ті давні часи.

Буяк говорить про „безоглядну кольтонізаційну політику руских князів, що вводили місцеву людність на схід, а спроваджували руську або кочовничу, яка пізніше рушилася“. Чи могли галицькі князі виганяти власне населення на схід, на степи, що до них не належали, й спроваджувати звідтіля чуже населення? Хай проф. Буяк викаже джерело, звідки він засягнув таких інформацій. Вище сам Дигнас написав, що „поняття польської народности повстало щойно наприкінці XIII ст., поширюючись у XIV“. Пізніше він забув про те; забув, що не тільки галицькі бояри ворогобилися проти своїх князів, але й краківські єпископи й вельможі проти польських князів, (у 1311-12 р.р. еп. Муската й війт Альберт проти Володислава Локтика), промовчує факт отროення князя Болеслава-Юрія II за його протегування чужинців. Він пише, що галицькі бояри в 1341 р.(?) осаджують на стало на своїм престолі польського князя, П'яста з мазовецької лінії, Болеслава Юрія“. Се — на його думку — свідчить, що „шляхта в тому часі була польська (крім т. зв. княжої дружини, що прибула із Задніпря); що початково польською, хоч православною була також сільська людність і щойно в половині XIII в., в часі татарських нападів сильна еміграція гнобленого монголами хлопського еле-

менту зрушила обговорювану землю, й одночасно створила т. зв. тепер Закарпатську Русь". Перекручування історичних подій Дигнасом бояче. Адже за галицьких князів не було шляхти, тільки бояри, ніяка княжа дружина до Галича за Дніпра не прибувала, і в Галичині і на Закарпатті українське населення зявилося ще в II ст. по Хр. Мазовецького князя Болеслава Тройденовича покликали галицькі бояри як сестринка останніх своїх князів Андрія і Льва II (около 1324 р. а не як пише Буяк 1314, а Дигнас 1341), Болеслав прийняв православ'я і ім'я Юрія й вів протипольську політику в союзі з хрестоносцями й татарами; проти нього виправлялися в 1325 р. — польський король Володислав Локтик й угорський король Карло Роберт. Слід додати, що польська історичка Ева Малечинська виказує, що в 1324-28 р. р. мазовецькі князі борються з польським королем Володиславом Локтиком, який змагав об'єднати Польщу. А проф. Буяк, не знаючи політичної історії Польщі, пише, що Болеслав-Юрій II опирався об Польщу.

Для Дигнаса є ревеляцією відшукання української закарпатської шляхти. Він пише, що — як йому відомо — нема до сьогодні на Закарпатті української шляхти, звідкиж могла вона там взятися перед 500 роками?

Як бачимо, Дигнас є таким істориком, що дивиться на минуле очима теперішності. Коли він так підходить до історії, то чому не поставити собі питання, звідки взялись в 1241 р. поляки під Лігніцею на Шлеську для оборони своєї землі перед татарами, коли сьогодні околиці Лігніци й простори на захід від неї заселені німцями? Дигнас нічого не знає, що від часів угорського короля Стефана I (998-1038) до часів Жигмонта Люксембурського (1382-1437) Закарпаття — „країна русинів" — мало автономію; правила ним свої вельможі, що після короткої приналежності Закарпаття в 1280-1301 р. р. до галицької держави за Льва I Даниловича, не хотіли повертати під угорських королів і продовж 20 років під проводом наджупана Петра Петровича († 1321) боролися з мадярами. Др. Богдан Барвінський в своїй праці про Конашевичів у перемиській землі в XV XVI ст. наводить матеріали, що виказують походження шляхецьких родів Устрицьких, Терлецьких, Стебницьких і Бережанських від зайшого з Закарпаття шляхтича Степана Янча з Унігова, хустського повіту.

Самі польські історики А. Прохаска й А. Чоловський, що займалися початками молдавського князівства, признають, що волохи, які сколонізували в половині XIV ст. територію колишньої галицької держави між Карпатами і Дністром, сиділи спершу в Мармарошині й Семигороді всуміш з тамошнім славянським населенням. До якої народної групи належало те славянське населення, говорить про се ім'я воеводи Богдана, під якого проводом відбулася еміграція на область над Прутом і його притоками; говорить про се й урядова мова молдавського князівства, розговорна мова

його князів і вельмож. Тимто ті шляхецькі роди, що поляки їх звикли називати „волоського походження“, були волосько-українського, якщо не зовсім українського походження. Ось для прикладу в збірці українських грамот, виданих Н. Розовом (Київ 1928), є грамота князя Володислава Опольського, що походив з шлеських Пястів і правив Галичиною за Людвика угорського, грамота — в українській мові з 1377 р.; князь надає Годле поле біля Бохуря (Бахура, березівського повіту) своему слугі Ладомирові Волошинові за вірну службу й дозволяє йому „садити село у волоське право“. Прізвище „Волошин“ означає, що Ладомир зайшлий з Молдавії, званої в Польщі загальною Волощиною. Одначе його славянське ім'я Ладомир вказує, що він був українцем, чи, коли вживемо тогочасної нашої народньої назви, русином. Вагагалі в тому часі молдавські бояри й духовенство були або українського або волоського походження, під впливом української культури. Поселенців на волоському праві в Галичині ніхто не рушив чи українизував, вони залишалися такими, якими прийшли — русинами-українцями, аж доки деякі з них у XVII-XIX ст. з різних причин не спольщилися.

До сміху доводить останнє речення фейлетону Дигнаса, якому „здається, що д-р Андрусак має більше спільного з Мазовшам...“

Сутоукраїнське прізвище „Андрусак“ не має нічого спільного з Мазовшам, але польоністи можуть поважно застановлятися над тим, наскільки польського походження є слово „Дигнас“.

Наприкінці вважаю потрібним звернути увагу, що саме прізвища із окінченням „ський“, „цький“, не вирішує ще приналежності до шляхецької верстви. Ще з досить пізних, а тільки півтора століттям віддалених від нас часів, а саме з другої половини XVIII ст. маємо в актах приклади на те, як возні, що походили з простолюддя діставали прізвища на „цький“ і „ський“. Ось у крем'янецьких гродських актах з 1776 р. згадується возний Семко з Чернилівки; від назви села, з якого походить, дістає він прізвище „Чернеловецький“. То знову в кам'янецьких гродських актах стрічаємо в 1780-86 рр. возного Якова Сика (чи Сєка); потім у 1789-92 р.р. його сина Андрия прозваного вже „Сєковським“. Крешті звертаю увагу на різницю між старою й теперішньою польською транскрипцією прізвищ. Ось прізвище „Глембоцький“ пишуть поляки тепер „Głębocski“, але ще в XVII ст. писали „Głemboczky“, при тому вивсяною, що „sz“ відповідало теперішньому польському „ś“ (змягченому, нашому „ць“). Сей приклад вказує, яка з теперішніх транскрипцій й передає вірніше первісний вигляд прізвища.

за Г. Пребстом

Будівничий імперії

(Віліям Пітт)

В ті часи вислід війни залежав від взаємовідносин ресурсів воюючих сторін, отже від відносного розміру їх торгівлі. А що про вільну торгівлю тоді не чули, то війна в ті часи — була війною за кольонії. Поле битви було отже — Америка, Африка, західноіндійські острови і східна Індія. Франція в тій розгрівці мала всі атути, бо вона тримала великі водні шляхи й озера північної Америки. На ріці св. Ляврента мала вона чудово хоронений порт, критий сильною твердиною Люїсбургом. На полудні опанували французи не тільки найважливіші острови Західної Індії, але й річні області Мобіля і Міссісіпі. До того вміли вони й зеднати собі автохтонів. Більшість індієських племен билися по їх стороні. Коли в травні 1756 Англія виповіла війну, різні канадійські племена випавши з форту Лю-Кена, понищили англійські пограничні оселі, і сплюндрували долину Гудсона. Форт Буль, забезпечений всіма харчами і зброєю для найближчого походу, попав теж в їх руки. Але се не були одинокі поразки Англії: Сураджа-Довляг взяв Калькуту. Впав Освего, найважливіший англійський форт, база проти Канади. Отже було цілком зрозуміло, що перенявши провід війни, Пітт думав передусім про направу всіх отих втрат; що він передусім думав про фльоту і що всіма силами пручався проти участі Англії в німецькій війні.

Рекрутація його національної міліції щойно почалася. Ескадри призначені до Америки — отримали прикази. Провідники шкоцьких клянів сформували кілька полків „гайлендерів”. Коли нагло герцог Кумберляндський відмовився йти до своєї обсерваційної армії в Гановрі — поки не буде повалений Пітт. Країна лишилася без уряду. Підкріплення затримано. Вигідна для походу пора року — невикористана. В той час, коли безпорадні генерали й адмірالی в Нью-Йорку вели переговори, маркіз де Монкальм, французький командант в Канаді використав всі нагоди. Коли в червні 1757 Пітта знов покликали до уряду, Франція була переможна на всіх полях війни. Положення союзника Англії, Фридриха Великого, окруженого з усіх усюд, теж було трагічне. Герцог Кумберляндський з своєю армією був зіпхнутий на беріг моря.

Росбах змінив ситуацію. Фридрих кинувся на захід, де побив зеднану цісарську й французьку армії (прінца

Субіза). Коли звістка про сю перемогу прийшла до Лондону, Пітт відročив засідання щойно скликаного парламенту, не журячись тим, чи се відповідає конституції чи ні. Він запропонував королеві негайно знову узброїти гановерців і поставити принца Фердинанда Брауншвайгського на чолі нової армії в Західній Німеччині. З договору, опертого на субсидіях, Пітт зробив правдивий союз. З сеї хвилини „трибун”, якого призначення галасливо домогалася вулиця великих міст, — здобув також повне довіря короля.

В Америці плянував він потрійний удар: проти Квебеку і Монреалу, проти Люїсбургу і форту Дю - Кень. В Індію мала відійти спеціальна фльота, щоби запевнити для Англії здобуту Кляйвом імперію. Спеціальна ескадра мала змусити до капітуляції західно - індієські острови, друга — кружляла безнастанно по Середземнім морі. Інша фльота готувалася напасти на французькі порти Шербург, Рошфор і Кале, щоби понищити склади муніції і пороху. Всі нерішучі генерали були відкликані. Непомилне око Пітта відразу знаходило потрібних людей. Його довгі листи, яких він нераз диктував велике число за один лише день, ішли через океани, розвиваючи до подробиць пляни його походів. Все було йому важне — гігієна транспортних кораблів, готування спеціального пива проти скорбуту, гармати чи човни для озера Онтеріо — все потрібне для здобуття непрохідного, покритого лісами й озерами терену. Його листовання з командантами в Америці — се історія того, як вигнали французів з цілого американського континенту.

Коли хтось в парламенті напав на його „німецьку війну”, Пітт відповів, що Америку завоюється — в Німеччині. Те, що Франція заплуталася у війну з Фридрихом Великим — в немалій степені помогло Англії в її здобувчій політиці проти Франції. З другої сторони й Прусія ніколи не малаби Шлеску від Австрії — без Пітта. З тисячі ниток плів він свою сітку, в якій борикалася і борсалася Франція.

На мировім конгресі в Аугсбургу уповноважений Людвіка XV передав з доручення мадритського двору пропаятну записку, яка намагалася включити в мировий договід певні гварантії для Еспанії. Пітт тому рішучо спротивився. Він зрозумів, що еспанські Бурбони готові підтримати Францію в евентуальній новій війні і рішив випередити їх. В коронній раді він зажадав продовження війни й відкрити военні дії проти Еспанії. Пітта не послушали і він подався у відставку. Пізніші події довели, що він мав рацію. Родинна умова між обома бурбонськими монархами — була опублікована. Граф Бют, який мав продовжувати мирові переговори в імені — в межичасі коронова-

ного — короля Джорджа III, мусів хоч і проти волі, вести даліше війну.

Короткий час — що він був в уряді — пять літ, які Піттові вистарчили, щоби зломити французьку колоніальну потугу в двох частинах світа, — мав в собі щось незвичайного. Опинившись при владі, він кермував державним кораблем серед бурі — рішучо і не зважаючи на істнуючі звичаї, чи які будь важні чинники. Непомильно йшов він просто до своєї мети, не оглядаючись на боки. Зваливши на себе нечуваний тягар відповідальности, провадив він свою світову війну. Перед тим він пірвав народ своїми промовама, тепер — рядом побід. Коли наближався кінець змагань і треба було ділити здобич, згадав парламент про свої права. Впливові родини прокинулися з свого сну, жадні нових і легких діл. Молодий король, слабкий, але вихований на абсолютного монарха, з переляком спостеріг, яке неважне й мале було все в порівнанні з ділама містера Пітта. Поза кулісама рішили надати несамовитому „організаторові перемоги” — титул найбільшого з воєнних міністрів Англії. Але ніхто не хотів за ніяку ціну лишити його в становищі диктатора, яке він здобув завдяки незвичайній ситуації і своїм здібностям.

Сам Пітт не потрафив зрештою вернути до давніх звичаїв. По таких важних рішеннях, він не міг вже повернути до нудного переконування противників. Він навчився приказувати. Спротив викликав його гнів, а ще більше здивовання. Він був найбільш блискучий промовець в палаті, але — спритним парламентаристом він не був. Певно, він був єдиний в своїм роді державний муж, його посунення були певні і мали щось з сили візіонера, але — не був він ніяким дипломатом. Його гордість, що наказувала віддаль, завдяки якій ставав все більш мовчазним і самовільним, — се не був спосіб на туподумство свори дрібних тактиків. Він так високо взнісся над всякими поняттяма про уряд британського державного секретаря, що лишити йому силу і владу в „нормальних відносинах” — се булаб революція. Але Пітт був не революціонер, а слуга корони, треба додати — корони, як він її розумів. Хоч він і був дуже ворохобний слуга, то всеж він дуже терпів від королівської неласки, тяжче, ніж могло позволити його самолюбство. Його противник Бют, що став його наступником, радив післати його як віцекороля до Канади. Колиб Пітт згодився, історія мабуть побіглаб иншим шляхом. Може конфлікт з Америкою привівби його до краю, як Цезаря, що повернув з завойованої Галії до Риму. Може тоді сталасяб і революція. Але й без сеї революції, за ті пять літ перепровадив Пітт глибокі зміни в житті Англії. Він виховав ціле племя завойовників, яке

прийшло на зміну самозадоволеному світові старої Англії. Се племя одідичило нове наставлення до світу, одідичило від нього — сеї дійсно імперської постаті...

Коли король, по відставці Пітта, їхав вулицями Лондону на святочний бенкет, завважив він, що юрба майже його не завважувала. Колиж в своїм звичайнім возі з'явився Пітт, здавалося, що валяться дахи і балькони — таким радісним криком вітав його народ. Капелюхи летіли в повітря і, покриваючи гамір юрби, — брєніла та сама фраза: „геть з Бютом, Пітт на завше!” Але Пітт був для короля неможливий „деспот”, точнісінько так, як для його діда — неможливий „трибун”.

В часи нової недолі — всі знову звернулися до Пітта. Знову заметушилися парламентарі, шукаючи компромісів. Пітт відкинув всі угоди, він зажадав, щоби ніхто з політиків, що підписали мир 1763 р., не належав до кабінету, зажадав необмежених повноважень від короля. Так утворив він знову міністерство. Не знаходячи серед існуючих політичних чинників вдумливих помічників своїх далекосяглих плянів, лише задрісних киричників, ставав він чимраз самітнішим. Його безмежна погорда до грошей шпурнула його в довги. Він вже не міг зносити людей, займався прокладуванням алей і парків, щоби розчарувавшись, кинути справу, коли його фантазія була здійснена. Від матері ірляндки одідичив аристократичну гордість і любов до виставности. Нарешті впав в тяжку мелянхолію... Хто знає, як пішлаби політика Англії — особливо в справах американських кольоній — колиб Пітт міг довше кермувати своїм другим кабінетом. Бо — лорд Чатам — так тепер називався Пітт — уходив за великого приятеля американців й за протектора їх свободи. Він, що завоював ті землі для Англії, задрісно охороняв їх права. Він перестерігав необачних політиків, які гонили кольоністів до революції. „Се дивна прикмета англійської нації — казав він, — що вона мов сліпа, не бачить небезпеки, що йде, поки буря не вдарить”.

Коли сталося те, чого він боявся, коли Америка проголосила свою незалежність, сімдесятьлітний старик казав привести себе в палату. Опертий на плече свого сина, молодшого Пітта, хитаючись, ввійшов він на салю нарад — і в пошані всі пери Англії — встали при його появі. Його ноги були закутані у флянелю. Вірлиний ніс став тонким і острішим. В виснаженім обличчі — блєстіли широчезно відкриті очі.

„Я тішуся — заявив він, — що наді мною ще не замкнулася могила, бо хочу хоч раз піднести ще свій голос в обороні сього старого й шляхетного королівства, яке перебуло навали данців, інвазії шкотів, завоювання норманів і страхіття Армади. Ще сімнадцять літ тому —

було воно бичем Франції, а тепер — в такому упокоренні. Се не можливо. Коли не може бути почесного миру, най буде війна. Всякий чин ліпше від розпачі”.

Голос відмовив послуху. Хотів знову встати, і повалився на лавку. Його сини підтримали його. Палата відрочила своє засідання. Його привезли в його сільську віллу Гейс в Кенті, де він і вмер 11 травня 1778. Його уста не вимовили пляну, який він хотів поручити виконати. Він хотів використати напруження, яке повстало між Францією й Америкою, хотів заключити союз з Американським Конгресом, з велитенською метою до решти знищити — з помічю американських військ — кольоніяльну могутність Франції й її торгівлі. Так як він колись з помічю шкоцьких „бунтівників” — поконав Канаду.

Віліяма Пітта тяжко вставити в які будь рамки. Засадничо був він „віг”, але з усіма аристократичними нахилами „торія”. Партія стала йому цілковито чужою. Він служив ганOVERській династії, і — бажав Англії з цілого серця такого сильного короля, як був ним Вільгельм III Оранський. Свобода була для нього понад все, — і підчас свого прем'єрства він обмежив її так, як ніякий міністр перед ним. Господарський підйом, що започаткувала його політика, пішов на добро великоміському торговельному станові, понад яким він давно вже піднісся в своїй душі. Мореплавці й торговці були його людьми довіря, і — доступ до палати громад хотів він залишити лише землевласникам. Він відчував себе відповідальним перед народом, але в хвилину небезпеки для країни згодився переняти владу лише з доручення короля. Він був переможним герольдом безоглядної опозиції, але перший вказав їй границі, поза якими вона мала замовкнути, віддаючи цілу тяжку відповідальність урядові. Цілковитим англійцем був він в своїм емпіричному, не догматичним поступованні. Його чини зроджувалися з кождочасного моменту. Його правильний інстинкт, безпомилковість і сила його рішень — були чимсь, чого ніхто не міг осягнути. Факт, що він поконав внутрішні пересуди і анімозії острівної держави тим, що завоював цілий заокеанський світ, робить з нього правдивого основника британської імперії. В своїм сині, Пітті молодшій, якого виховував з дбайливою любов'ю, лишив він своїй нації виконавця своєї волі, який мав відперти замах Наполеона на імперію.

Менше вдатні державні мужі — треваліші в памяти англійців. В подиві, яким оточували його діло, була домішка страху. Оплескуваний — він лишився незрозумілий. Обожаний — він був забутий. Він пройшов через націю самітним, виріши поза своє століття, — століття придворних канцелярій...

Р. О.

Новий папа

Дуже рідко в останні часи — вибір нового папи мав таке велике політичне значіння, як вибір папи, який прибрав собі імя Пія XII. Вибору нового папи — ждав не лише католицький, але й цілий світ.

З трівогою, з надією, з розчарованням — ріжно прийняли в світі сей вибір. Французька преса — явно задоволена. Франція пригадує собі гостину в Лурді папського легата Пачеллі. Пригадує його промову в 1937 р. в липні на посвяченні базиліки св. Терези в Лізіє, коли з уст теперішнього папи впали слова осуду „расістської ереси“... Прихильно стрінула вибір англійська й американська преса. Але з другої сторони — дуже тепло привітав нового папу Мусоліні. А німецькі часописі пригадують привітну промову нововибраного римського первосвященника до німецьких прочан: „жити в тяжкі часи — в світлі вічності — є не стільки кара, скільки ласка Божа. Жити героїчно — се більше, ніж жити вигідно“. Пригадують часописі також, що одинацять літ нововибраний папа провів — правда в передгітлерівській — Німеччині: як нунцій в Баварії, пізніше в Берліні, де — підчас війни — виступав в імени Бенедикта XV як мировий посередник.

Він заключив конкордат з Баварією (1925), з Прусією (1929) і з Німеччиною (1933), якого жертвою впала партія католицького „центру“. Він був помічним, коли заключався конкордат з фашистівською Італією, якого жертвою впала католицька партія роролігі. Він же брав участь в поладнанню непорозуміння з французьким урядом в 1931 р. з приводу католицької акції.

Робити з того всього висновки щодо майбутньої політики св. Престолу — було б за поспішно. Кардинал Пачеллі від 1929 р. — був державним секретарем свого попередника. Звідси думають, що він проловжатиме політику Пія XI. Але такий висновок не конче мусить бути правильний. Пачеллі міг робити політику Пія XI, але — чи з переконання, чи з послуху — про се ми не знаємо. Зрештою й часи трохи змінилися за останні десять літ.

Починаючи від Льва XIII Ватикан зачинає шукати порозуміння з демократіями. Енцикліка „Рерум Новарум“ 1891 р., також енцикліка до французів 1892, — були перші кроки на сім шляху. Політика, ся не ухоронила від розриву між церквою і державою у Франції, від конфіскації дібр церковних конгрегацій, від противерковних декретів Вальдека-Руссо й Комба... Хоч були такі, що винуватили за се не лістичну Францію, лише — правих.

За порозумінням з демократією був і Ахіль Ратті, пізніший Пій XI. Часи Пія X-го, який бачив, в Морасі видатного „оборонця віри“, і який не скотів, як того домагалися кардинали, осудити провідника Французького націоналізму, давно минули. Але якраз в тій добі, коли Пій XI і його попередник стреміли порозумітися з демократичними урядами, — наступили для демократії тяжкі часи. Демократія опинилася у відвороті. Проти неї повстав соціалізм. Проти неї повстали — фашизм і гітлеризм. По зтяжнім конфлікті порозумівшись з першим, Пій XI остро звернувся проти другого, в той же час виступаючи проти комунізму. В часи смергельної боротьби між большевизмом і націоналізмом, середня позиція не могла задовольнити нікого. А коли задовольняла лівих, то пеани на честь св. Престолу в *l'Humanité* і в жидівській пресі, або кокетовання з большевизмом чи з людovým фронтом таких католиків як Моріак — не могли викликати у віруючих ентузіазму... Ідея льояльної до церкви демократії — ставала утопією для всякого, хто вмів глядіти глибше аніж на поверхню подій; хто розумів, що демократія — се в наші часи мостик до большевизму, явно і засадничо церкві ворожому. Помилкою — в такій ситуації — був конфлікт з німецьким, з італійським і з французьким націоналістичними рухами.

Мусимо бажати, щоб новий римський первосвященник вповні оцінив ті сили, які — в борні проти фальшивої демократії — стремлять до зміцнення становища церкви в світі. Мусимо бажати, щоби новий римський первосвященник инакше як його попередник оцінив значіння також і тих нових сил, які приходять до голосу в Східній Європі і які уважають, що ті часи, коли їх можна було трактувати як щось менш вартне, минули і не вернуться. Кепську прислугу роблять церкві ті, які думають, що над тими силами можна перейти до порядку денного, що від тих сил — кращий навіть большевизм...

З другої сторони, так само на Сході, як на Заході — монтовання ріжних політичних „теж націоналістичних“ груп в роді німецько-католицького „центру“, або італійських „ро-ролагі“, — не вийде ані на пожиток церкві, ані приспшить її порозуміння з націоналістичною ідеєю.

Домет Оляничин

Як Москва домагалася від Австрії видати гетьмана Мазепу

„При сьомуж вашій величності повідомляємо, що ми від наших післаних услід за неприхильником нашим шведським королем маємо відомість, що він разом із зрачником Мазепою пробирається через волошську землю на Угорщину. І наколи Мазепа буде на теритоїї вашої цісарської величости, то просимо вашу величність по дружнебратському, аби наказали його зхопити й заарештувати, як зрадника, та насже про те повідомили, що ми зі свого боку вашій величності в такихже випадках зробити не занехаємо“.

Ось так, у справі гетьмана Івана Мазепи, писав московський цар Петро І-й австрійському цісареві Йозефові І-му в „P. S.“ свого листа з дня 8 липня 1709 р. „із обозу от Полтавы“.¹⁾ В самому листі, без „P. S.“, цар повідомляв цісаря удруге про успіх битви під Полтавою, додаючи до ньогож і реляцію про неї. Лист починається: „Вашему величеству объявили мы чрезъ нарочного посланного о дарованной намъ от всевысшаго надъ неприятелемъ нашимъ королемъ шведскимъ преславной побѣде. А нынѣ не токмо подтверждение о томъ сообщаемъ, но прилагаемъ реляцію“ й т. д.“

Вперше повідомляв цар цісаря через отого „нарочного посланного“ про успіх битви під Полтавою своїм листом, дата „в обоѣ у Полтавы“, якраз на другий її день, себто 28 червня.²⁾ На основі сього листа був тоді тим „нарочнымъ посланнымъ“ ніхто инший, як „тайной нашъ совѣтникъ; полномочной Министръ Урбихъ“. З доручення царя він мав розповісти цісареві дещо ближче також про саму битву під Полтавою й то „с такими обстоятелствы которые в такой скорости могли получены быти“. Другий лист царя з дня 8 липня був надісланий до Відня видно через иншого якогось гонця, а його вручив там цісареві очевидно згаданий Урбіх.

Яку відповідь дістав цар від цісаря на „P. S.“ свого другого листа — не знати. Та на тому його настирливому домаганні був ще не кінець. В невдовзі, десь так може в кінці липня чи на початкові серпня, допоминався Петро І й у цісаря через свого перебуваючого в Відні уповноваженого посла барона Урбіха вже не лише зхоплення та заареш-

¹⁾ „Hus-, Hof- und Staatsarchiv“ у Відні Rep. Russland Fasc. 811-1709 Оригінал.

²⁾ Там же Оригінал. Як сей, так і отой лист писаний по російськи; але в дуті української мови. Видно, що їх писав якийсь канцелярист з України, якому будова московської мови була цілком чужа.

товання, але й навіть видачі йому гетьмана Івана Мазепи, наколиб він опинився на Угорщині. Останнє домагання, що-правда, випливало з іншого домагання царя, що було свого роду передумовою до нього, а саме, щоб цісар обіцяного дипломату князівського гетьманові не видавав. Все се слідує з першої точки побажань царя (а було їх разом аж п'ять), які він предкладав цісареві через свого посла ф. Урбіха на узгляднення. (Треба здогадуватися, що вони були надіслані царем до Відня десь незабаром услід за його листом з дня 8 липня). Між іншим, у другій точці цар просив цісаря надати йому „titul Maytt.“, себто „titul величності“, чи-то пак „величства“.

Нажаль, ті точки царя московського, хочби в передачі самого ф. Урбіха, в оригіналі нам ще не відомі. Про них у переказі довідуємося ми наразі на основі доповіді (реферату) у справі відправи надзвичайного посла цісаря до царя й інструкції для нього, що її на конференції австрійського сенату (депутатії) відчитував секретар Dölberg 30 серпня та яку тодіж той сенат розбирав і ухвалив.³⁾ Цісареві щойно 25 вересня, предложили ту доповідь, яку він апробував і zarazом призначив тоді послом до царя генерал-вахтмайстра Гайнріха Вільгельма барона фон Weltczek-а.

Згідно доповіді, сенат уважав відправу австрійського посла до московського царя конче потрібною. Перебуваючи у близькім звязку з царем, мігби цісар на спілку з ним скорше придумати тогочасне угорське повстання. Се значить, щоб цар спричинників сього повстання в себе не переховував, а з Ф. Ракоці не провадив кореспонденції.⁴⁾

Про се йде мова в доповіді коротко, бо більша її частина присвячена питанню інструкції для посла до царя, себто тому, що він мусів знати і при дворі московському робити. Серед того всього він мусів знати також й отих п'ять точок царських домагань, які предложив цісареві його посол ф. Урбіх, що перебував тоді в Відні. Всі ті точки наведені в доповіді сенату з відповідю. Тіж царські точки, з тієюж відповідю, лише вже не сенату але самого цісаря, подибуються також в інструкції для його посла до царя Г. В. ф. Вельтчека з дня 9 жовтня т. р.⁵⁾ Її підложем була очевидно доповідь: що є в сій, те переказано в інструкції. У звязку з сею темою я дозволю собі навести тут лише першу точку вимоги царя,

³⁾ Тамже Оригінал.

⁴⁾ Як відомо, Петро I-й з Ф. Ракоці навіть перетрактував. Один такий трактат з дня 4 IX 1707 див. I. Fiedler: *Actenstücke zur Geschichte Franz Rakoczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande* в „*Fon-tes rerum Austriacarum*“ Відень 1855 т. 9 с. 308-12. Окрім сього трактату подибуються тут також інші папери, що торкаються посольства Ф. Ракоці до царя.

⁵⁾ Тамже Концепт. Інструкція писана тимже письмом, що й доповідь.

з відповідю сенату й цісаря, в переказі доповіді (в інструкції — текст майже той самий).

В переказі доповіді сенату.

„По-перше. Після того, як Мазепа зломив присягу Цареві й перейшов на службу Шведську, то щоб Ваша Цісар. Велич. не дозволили йому видати звичайного диплому на достойність князя Імперії, раніше йому призначеного, лишеб звеліли Мазепу видати Цареві, наколиб він опинився на Угорщині“.

Відповідь: „На се Його Цісар. Велич. вселаскаво постановили і згаданому баронові ф. Урбіхові подати до відома звеліли, що Він quod ad ргііш Цареві радо послужать належний князівський диплом імперський для Мазепи залишать невіготовленим, також особу сього, колиб він прибув на Угорщину, звелілиб видати, якщоб Цар зате також пообіцяв взяти за чуба (beum Kopf), угорських повстанців, які в Нього знаходяться“.

Отже, в кінці липня або на початку серпня т. р. цісар Йозеф I-й пообіцяв вволити домагання й бажання московського царя, щоб видати в його руки українського гетьмана Івана Мазепу, але під умовою, коли він, цар, те саме зробить у себе з його підданими — угорськими повстанцями. Тоді той-же цісар видав своєму генералові в Семигороді, баронові Г. Фр. фон Кріхбаумові навіть наказ, щоб гетьмана І. Мазепу притримати, наколиб він пробиратиметься з королем шведським Карлом XII-м через Семигород у бік Польщі. Та одначе вже 25 вересня він всю ту справу порішив відкласти. Ген. Гр. Фр. ф. Кріхбаумові наказано: з одного боку боронити гетьманові перехід на австрійську територію, коли він до неї буде наближатися, а з другого, якщо він на ній опиниться, то як його, так і його прихильників затримати й вичікувати на дальші цісарські накази в тій справі. Все се слідує з цісарського наказу придворній військовій раді з дня 26 вересня.⁹⁾ Та до такої затримки нашого гетьмана не дійшло: він помер 22 вересня ст. ст. т. р. в Бендерах, а слідом за ним, 14 лютого 1710 р. в Германнштадті, й ген. Г. Фр. ф. Кріхбаум.

Але, припустимо, що колиб до такої неприємної затримки гетьмана тоді чи иншим разом дійшло, то хто знає, чиб його австрійський цісар у руки московського царя ще видав. Хібаб при тій умові, наколиб цар видав цісареві угорських повстанців на чолі з Фр. Ракоціем, колишнім баламутником населення Карпатської України. Та якби там не було, а факт є фактом, що австрійський цісар, хоч й умовно, пішов на зустріч домаганням і бажанням московського царя щодо українського гетьмана та видав був навіть накази для його затримки в Семигороді, наколиб він через нього переїздив. Як знаємо цілком инакше поступив Карло V-й з домаганнями тогочасного московського царя в 1715 й 1721 р.р. в справі увязнення й видачі П. Орлика.

⁹⁾ Там же Концепт.

Евген Луговий

Де Крим, де Рим, де попова гребля...

(про „козачу націю“)

У числі 258 від 28 II 1939 р., ст. 18 журналу *Вольное Козачество* — уміщена „Відповідь братам козакам від „Невідомого українця.“

У сій „Відповіді“ намішана ціла низка емоційних означень: тут і „незалежне сусідське співжиття — у своїй суверенній державі“.., і „створення власної незалежної держави“.. і „взаємне пошанування територіяльно культурної та політично державної окремішности на віки вічні“.., і „епоха Божої справедливости“.. і т. д. Є там ще й таке речення, „Сусідами нас Бог створив і дав нам спільну покуту за гріхи наших гетьманів, а ваших отаманів, що у свій час не спромоглися dokonати великого діла — національного об'єднання“..

З останнього речення приходиться зробити висновок, що „Нев. українець“ вважає фактом — існування „козачої нації“. Останнє можна пояснити хіба лише запомороченням голови нашого земляка від читання вищеназваного журналу.

Вдаватися в докладнішу дискусію про питання „козачої нації“ зайве, як смішне булоб доводити, що Дніпро — російська ріка. Вважаємо, що для п. „Невідомого“ вистарчить коли ми зясуємо, якої нації в більшість населення Дону, Кубані й Терека (Як в цілком дрібною рікою тай до його треба ще переступати через „ціле Астраханське військо“, що разом складається з 6 станиць).

Насамперед саме поняття „козачої нації“ в чисто емігрантський витвір. Зявилася ся „нація“ десь коло 1927-28 року, як політична вигадка тих, кому се було потрібно. На Дону, Кубані, Тереку й інших козачих областях ніхто ніколи не чув про існування „козачої нації“. Населення тих областей за царату штучно поділили на дві головні групи: козаків та так зв. городовиків (по московськи — і н о г о р о д н і х). Царська влада зробила з козацтва певний мілітаризований стан. Козаки на власний кошт зятягалися до військової служби в козачих частинах, за що користалися досмерти землею з громадських (станичних) юртів, що належали до військового земельного фонду. Крім того козаки мали ще й інші привілеї: не платили безпосередніх податків, мали власну самоуправу, тощо. Городовики військовою службу відбували в імперській російській армії на загальній підставі. Вони не користалися правом участі в місцевій самоуправі, платили податки і взагалі були нижчою суспільною верствою в станиці. Землю вони

могли орендувати у козаків чи обробляти з мірки, або купувати в панів (з бувшої старшини). Політично городовики по станицях були безправні.

Може повстати питання, чому ж городовики все ж переселилися в козачі області? Тому, що останні ще були рідко заселені, а посідали дуже родючі, ще цілині ґрунти. Звідки городовики прибували? Головно, коли не виключно, з ближчих українських, сусідніх з тими областями, губерній (Харківщини, Полтавщини, Херсонщини, Катеринославщини, Таврії, Вороніжчини, менше з Київщини й Чернігівщини). На Дону городовиків звичайно звали „хохлами“, як українців, бо московський вираз „мужик“ прикладали до селян з Московщини. Перед революцією городовики-українці кругло складали на Дону 56 57 $\frac{1}{10}$, на Кубані 52 $\frac{1}{10}$, в Терщині понад 70 $\frac{0}{10}$.

Таким чином саме городовицьке українське населення перед революцією уже творило більшість по козачих областях.

Після революції козаче населення не забало поступитися землею й зрівняти з собою городовиків в політичних правах. На Кубані в 1919 р. прийняла Рада закон про громадянство, яким городовики зрівнялися в правах з козаками, але аграрний закон лишився одностороннім на користь козаків. Таке відношення козаків пхнуло городовиків в об'їми большевиків і головно се, а не що інше, привело до прогри боротьби за незалежність (доводилося боротися з більшою частиною власного населення й з навалюю Московщини).

Донські козаки хоч і послуговувалися російською мовою, але в певній їх частині теж текла українська кров, бо при творенні цього війська в нього попадало багато збігців з України. Незначною домішкою до цього війська були кімліки монгольської раси, що користалися правами козаків.

Терське військо, крім зайдів з Дону, московських збігців, мало поміж собою досить і українських козаків. Таким чином перед революцією обидві ці козачі області заселені були в більшості українцями (без перебільшення можна прийняти, що тут жило 60 $\frac{1}{10}$ українців).

З армією з тих областей виемігрували головно козаки, а ті, що залишилися дома, піддали значно більшому переслідуванню, ніж городовики, котрі напочатку підтримували большевиків. На Соловки, Північ та до Сибіру напочатку висилалися головно козаки. На місце виселених вселяли переважно хліборобів з сусідніх губерній, себто українців. Отже можна з певністю твердити, що за революції український елемент на Дону й Тереку ще збільшився.

Основою козачого населення на Кубані в нащадки славних запорожців, що 25 III 1792 р. прийшли вперше до старої Тмутаракані під назвою Чорноморського війська. Про се переселення на Кубані співалося багато народніх пісень. Уривок одної з них такий:

Ой, годіж вам, чорноморці
Худобу плодити,
Гей, запрягайте воли в вози,
Йдіть на Кубань жити...

Ідуть, ідуть чорноморці,
Не раз ноги гнуться,
А як глянуть у рідний край,
З очей сльози ллються.

Пізніше до Чорноморського війська приєднано Лінійне, й обоє разом названо Кубанським. Частину Лінійного війська склали, головню так зв. „Старої Лінії“, виходці з донських козаків. Лінійці з московською мовою склали не більше третини кубанських козаків. Таким чином на Кубані загально-український елемент перед революцією складав 75-86⁰/₁₀₀. Місцеві черкеси й карачаївці тут нараховували якусь сотню тисяч. Москалі в козацких областях мешкали майже виключно помістак. По станицях вони траплялися одиницями (різні майстри: бляхарі, столярі, шевці, тощо).

Чорноморські козаки, як нащадки запорожців, привезли з собою не тільки українські звичаї й пісню (всі назви курінів, що пізніше називалися станицями), а і різні реліквії. У тім числі військові клейноти Запоріжя. Кубанські отамани носили булаву Сірка, а отамани станиць напочатку курінні відзнаки. В Катеринодарі залишився майдан, навколо якого стояли колишні останні січові куріні. Українські звичаї й обичаї збереглися на Кубані до останнього часу. „Спів на клиросі“, каже історик Чорноморського Війська, І. Попко, „веснянки на вулиці, щедрування під вікном, залицяння (женихання) на вечорницях і вибілений кут лати, і гребля з зеленими вербами, і віл в ярмі, і кінь під сідлом — все нагадує вам у тій далекій Кавказькій Україні гетманську Україну Наливайка й Хмельницького“.

Очевидно, що й на Кубані після большевицької окупації потерпіла значно більше козака верства.

Не дивно, що коли вибухла в Росії перша революція 1905 р., то в р. 1906 в Катеринодарі скликали не московську „Думу“ ні донський „Круг“, лише українську „Раду“. В р. 1917 р. нащадки прадідів великих витримали неабияку боротьбу з московським елементом, щоб назвати свої установчі збори „Краєвою Радою“, парламент — „Законодавчою Радою“, а республіку — „Кубанський Край“, а не „Войсько“, як на Дону, бо козаки українці і по назві творили державу для всього населення, а не лише для козачого стану. В лютім 1918 р. Законодавча Рада ухвалила федеруватися з Україною, а ся Рада складалася майже виключно з представників козаків. Отже населення Кубані, сієї перли всіх земель етнографічної України, через 125 років відрубного життя проголосило свою єдність з Україною. До „Козакії“ В. К.

анектує ще Черноморську й Ставропільську губернії, хоч в них цілком не жили козаки, а лише 75-80% українських грецьосіів.

Як бачимо, в цілій фантастичній, на еміграції витіяній „Козакії“, більшість населення творять українці. Ся українська більшість на території т. зв. „Козакії“ значно виразніша, ніж репрезентуються пануючі нації в богатях з сучасних держав.

Цілком зрозуміло, що п. Г. Білому не пощастило прияти до отвертої співпраці ні одного поважного старшого політичного діяча-кубанця.

Слід п. „Невідомому“ також пам'ятати, що претендентом на творення „Козакії“ на тійже території є ще ген. П. Х. Попов з головними помічниками: інж. Глазковим, Федоровим, Яременком, Кудіновим, Якименком і іншими (див. сеж ч. В. К. ст. 21 та газ. Меч від 5 III 1939 ст. 7). Ся група, посідаючи меншу матеріальну базу (періодичного органу не може видавати), розпоряджає більшими кадрами інтелігенції. Обидві сі групи, творячи „козачу націю“, стоять на старій становій, засудженій життям, позиції: панування меншини над українською більшістю. Течії сі мають чисто еміграційне тавро і вони перейдуть в історію еміграції, як дивацька політична спроба примусити Кубань потекти до Вальбруса, а Дон з Озівського моря.

Українцям час споважнити й не захоплюватися такими вигадками.

Натал Лад

Про установу „капралів“

...Через повільний упадок дисципліни, обичаї почали наперед розпрягатися... пізніше почали скоро летіти в пропасть, аж ми дійшли до тих часів, в яких ані наших хиб, ані ліку на них не можемо стерпіти.

Тит Лівій

Хто не чув про установу капралів? Хто не чув про знущання давнього австрійського фрайтера, що сотки разів приказує бідній мужві *auf und nieder*, влазити під ліжка й там робити *auf*, замітати щіточками від зубів долівку за найдену на ній соломинку...

Але ніхто справді не знає сеї жорстокої установи, хто не зіткнувся з нею особисто. Людина, яка бачила таку сцену на ц. к. касарнях підвірю, оповідає:

„Обідова пора. Осінній проймаючий холод. Вояки товпляться біля димлячої кухні. Та не всім доводиться заспокоїти вовчий апетит. Ось на середині подвіря гнобить фрайтер 6-х

своїх підвладних. *Auf—nieder, auf—nieder* — монотонно звучить команда, ритмічно підводяться і летять, як звалювані стовпи, сірі шинелі, хлюпає й розприскується болото. Коли фрайтер побачив, що має глядача, здвоїв свою фантазію. Приказав шинелям скакати куцки в напрямі кухні метрів з 50, а коли вони вже були біля кітла і приємний запах м'ясива почав сильніше доскотати нюхові органи, слідувала команда *zurück!* Потім приказав їм стати в шпалір, заложив руки взад і почав прожовуватися між ними з міною погромника. Варто було бачити його просто, роздуте червоне обличчя і сю міну, міну всевладного пана що так контрастувала з покірними і слухняними, по чортівськи вимазаними болотом обличчями шинель. Сі люди були просто змальтретовані. І за що се, за агублений гузик? І за забганки сього простака?

Я з обуренням звернувся до знайомого старшини і просив його в'яснення.

— Пане не забувайте, що се є одинокий можливий спосіб, щоб з невихованих людей зробити здисциплінованих воєнків, скорити непогамовані інстинкти і бунт, що автоматично зароджується кожному з нас, коли нам приказують. Сеж війсьсько, і колиб ми так не рогили, армія сталаб бандою ринкових перекупок і розлетіласяб сама від себе. Зрештою се дрібниця, задля якої не варто хвилюватися вам.

Та для мене се не була дрібниця. Я був обурений не менше фактом, як і бездискусійним тоном в'яснення. Я майже тремтів з обурення. — Дикунство, варварство, думав я. І не скоро я зрозумів генезу „дикунства і варварства“ — сенс установи капрала“.

Недавно я був на засіданні виділу одної з наших важних установ, на якому були присутні виділові і управи нижших клітин сеї установи. Збори були ініційовані одною здібною людиною, яку центральна установа заангажувала до праці. Сей урядовець, перебивши люстрацію відділів, зібрав присутних, щоб їм дати звіт з своїх здебільшого сумних спостережень, а опісля дав конкретний і точний план, як належить zorganizувати та повести працю, щоб не йти взад установі та щоб виповняти прийнятий статут Програма праці, життєво і добре розроблена, подобалася мабуть всім. Але мивовільно веселі обличчя захмарилися, коли прелегент дійшов до передумов, на яких оснував свою програму: підчинятися порученням центрального виділу, та не ігнорувати його постанов; не давати себе вибирати на мальованих управителів, а працювати.

Тоді похнюплені голови підвелись. В очах заблестіли вогники боротьби. Почалася протяжна дискусія, основана на мотиві: не позволимо собі на ніякі тоталістичні експерименти, не позволимо собі щось накидувати.

Ніхто не забирав голосу над річевою сторінкою проєкту, над якою ся людина довго працювала, зважаючи всі реальні,

вельми складні можливості. Тільки один з присутніх поставився до проєкту річево. Решта а пріорі негативно. Ніщо так не вражало, як ся апріоричність дискутантів, ся „диктаторська“ і самопевна негація.

Час минав і протягався. Я призадумався над причиною порожнечі, яка зависла над збором. Очевидно посуджувати присутніх про злу волю не можна, зваживши, що се люди добровільної і часто жертвенної і особисто прикрої в нинішні часи праці. Лишалася одинока можливість вияснення: сі люди не здисципліновані, не виховані громадсько. О, як хотілося мені було встати і гукнути до закукуріченої юрби: *auf—nieder!*

І коли я огірчений даремною стратою часу і фальшивістю аргументацій вертав додому, пригадалася мені сцена, на касарнянім подвір'ю. Чи сей один, що без апріоричної негації забирав голос в дискусії — не був часом одним з тих, що колись скакали куцки до димлячого кітла?

Знаю старшину вояка, який написав наукову працю. Редактор-видавець перед друком дав її перестилізувати, бо як заявив: „нема в ній ані одного зайвого слова, а 20 є замало, щоб вона не була лише звітом“. Коли зіставимо сей факт зі згаданими зборами де проблема — звіт і праця прелєгента втопилася в повені порожних слів дискутантів, киданих чи треба чи ні; коли пригадаєте, що кождий вважав за потрібне забирати голос, чи мав що сказати чи ні, і що кождий знав своє *contra*, не маючи ніякого свого *pro* (за чим він і чого хоче) — мимохить знову прийде на гадку установа капрала, яка своїм впливом не змогла торкнутися сих дико вирощених одиниць. Їх не торкав ніж огородника і вони через се скарліли в хаотичнім помішанні і буянні кождої парості, яку лиш видав їх пень.

Потребу такої установи вказує народня мудрість у многих сентенціях, з яких найвимовнішою є „без бука не йде наука“. Потреба такої установи є ясна і зрозуміла кождій людині, що не стратила розсудку в наслідок переходу до рядів півінтелігенції. Бо в сій нині численній верстві найбільшої катастрофи зазнало те все, що звязане з традиційною мудрістю і з поняттям дисципліни. Культуру ся верства втратила в наслідок відірвання від природних вікових суспільних угруповань або їх дегенерації. На місце культури приходять тєв „послупові“ ідейки і поняття, спечені по редакціях брукових видавництв, або спрепаровані у кітлі масонерї та соціалістичних пророків і свідомо кидані на ринск, — поняття, які не мають за собою ані досвіду поколінь ані солідного наукового обосновання. Появу численної верстви півінтелігенції (здебільшого тєв. професійної) треба записати на знищення суспільств, в яких вона повстала. Бо перш за все в сій верстві мають пристановище всякі напрямні, які підхлібляють бракові

зорованої душі, головню — характеру: все те, що потурає, улегшує життя і не вимагає ніякого волевого ані інтелектуального зусилля. Отже — все, що нищить залишки традиційної дисципліни (організуючі і вимагаючі норми), і що противиться актуальній дисципліні, яка родиться як передумова всякого збірної життя.

Що се є дисципліна? Коротко сказати — в се установа „капрала“ навчаючого (тресуючого) і „капрала“ караючого. На першу частину поняття вказує етимологія слова, яке означає „наука“. Є се отже наука поступовання людини. Поступовання, яке не стало б в суперечности: з найвисшими поняттями збірности, які санкціонують кожний її прояв життя (святостями), т. в. релігією; з ідеалами і святостями національними; з всіми поняттями моральними і лицарськими, які вказують що добре і що личить; з виплеканими традиційними формами поведінки (стилем життя збірности); вкінці з наказами людей компетентних і людей покликаних. В сім останнім випадку є се дисципліна в найвузшій (популярній) значінні, тав. карність.

На перший погляд здається, що коли починається процес відроджування дисципліни і реорганізація збірної душі якогось громадянства — відроджування починається від долу. поверхова обсервація духових революцій, які переходить суспільність, здається се потверджує. Се побачимо, коли вглянемо в середину молодих збірностей, якими є здебільшого армії та деякі організації. Справа починається від долу, від „фізичного“ карностевого формовання одиниці. Її піддається тресурі. В сій „І-й класі“ школи формовання особи одиниця вчиться бути таким членом громади, щоб не перешкождала другим і щоб була справним з нарядом групи

Здається зайвим в доказувати потреби тресури — сього найнижшого ступіня дисципліни. Його мусить перейти кожда одиниця, і найкрасше, коли він довершиться в родинному домі, згідно з пословицею, нагинай галузку поки молода. І тисячі на сім щаблі вже лишаються, всі ті, які є і мусять бути з нарядом групи. Одначе се не є все для збірности. Без дисципліни в висших верствах збірного життя, в світі духовім, сліпа карність може стати дисципліною безголовою і анархії, і може бути таким самим гробом збірности як і брак всякої карности. Бо суттю карности є лиш виконувати накази — і більш ніщо. А се „ніщо“ мусить бути заповнене компетенцією наказуючих. Тому то й в Римі можна було стати найбільш компетентною особою — консулом, коли людина за собою мала досвід всіх низших щаблів державної адміністрації. (Сей найкрасший спосіб вишколу і селекції нині майже неможливий ізза ускладнення техніки і суспільних відносин).

Помину тут питання фахової (технічної) компетенції, яка є для всіх річю очевидною. Не очевидне одначе є для всіх

питання і потреба особової компетенції. Під словом особа розумію організацію одиниці — в першій мірі організацію її характеру.

Людина є більш машиною, як нам се здається. Не є вона машиною мабуть тільки в її психічних творчих функціях. Всі інші психічні і психофізичні функції, се штудерні і витворені вихованням або при звичаєнням механізми. Вся справа виховання і самовиховання лежить власне у тім, щоб наше поступовання змеханізувати. Наш дух, щоб став вільний і ясний, мусить увільнитися від постійної чуйности так у фізичних рухах, які вимагає наша праця, як і в поступованні, якого вимагають наші поняття і норми. Коли ми „змеханізуємо“ наше поступовання в означений нормами спосіб — ми кажемо, що ми себе в певний спосіб збудували.

Є теорія в психології про втерті нервові шляхи. Нервова струя пливе навченими, втертими шляхами. Коли ми утремо сі шляхи і створимо відповідні барикади на міліонових роздоріжжях сих шляхів, ми отримуємо легкість, правильність і стійкість нашого діяння і поступовання. Не слід се розуміти так, що ми є невільниками при звичаєння. Над всім, що психічне — волює воля, а над волею дух. І вона може се все поперевертати горі дном — але в великим накладом енергії, що практично є дуже рідке і у виїмкових лише одиниць.

Я робив експерименти над рисованиям у зеркалі. Є се тяжка штука для тих, що її вчать, бо треба виконувати рухи відворотні від нашого досі впертого способу. Одні вчаться скорше другі повільнійше. Спочатку інгерує воля і розум. Опісля „вітруться“ шляхи поміж оком і мязами руки так, що людина виконує чинність без труднощів, згодом затрачує свідомість, що се „ненормальний“ спосіб реагування і що робить навпаки як бачить. Що більше, коли по експерименті захоче писати нормально, (не в зеркалі), рука починає йти навпаки. Подібний досвід зробив із собою Стратон. Відомо, що по правилам оптики, ми в оці одержуємо відвернений образ світа, так як на кліші фотографічного апарату. Одначе ми світ бачимо невідверненим, нормальним. Отже Стратон заложив собі окуляри, які йому перевернули світ в живих очах. Се що було надолі — опинилося нагорі, ліва сторона — на правій. Одначе по недовгім часі світ в окулярах став „нормальний“, неперевернений. Втерлися шляхи поміж баченням і рухами (мязами), а свідомість до сього привикла.

Так є отже в моториці і в змісловім баченні. Так мусить бути і в „висших верствах“ психічного життя, особливо в області будови особистости і характеру.

Иноді вистарчає людині сказати: „не кради, се не гарно!“ Коли людина має ніжну амбіцію, вистарчає. Амбіція створює відповідні барикади в нашій нервовій системі. Дух і воля згідно з вказівками розуму попровадить кілька разів за руку

нашу нервову струю (яка сама по собі „сліпа“), створиться система втертих сполучень і опісля все відбувається без трудно без бунту. Людині по якомусь часі навіть через думку не перейде, що може бути инакше, що инакший в світ, що може він перевернений. Забуває часто і наша переважана пам'ять скомпліковану норму і щойно видвигає її інтелект або наново творить, коли побачимо, що чиясь поступовання є инакше як наше. Сій людині й на думку не прийде, коли побачить чиясь забуту або лишену без нагляду річ, що її можна „взяти“. Тому, що вхід до тих партій нервової системи де є зложені такі вартости як „бери“, не є легкий і лише відповідними лябрінтовими дорогами і дверми, або „з иншого кінця“ можна до них дістатися.

Одначе не завсїгда такий придатний ґрунт для нашої амбіції, доброго бажання. Не завсїгда наш дух має до диспозиції психіку ніжну і шляхетної раси, і не завсїгда сам дух є великий. Часто психіка є обтяжена або нечистотою раси або навіть якимись дегенеративними наслідками. А завсїгда побіч доброго бажання — є зле бажання, яке може запрягти на свою службу амбіцію. Бо природа не знає: добре — зле; вона знає тільки: доцільне — недоцільне. А що факт духового і збірного життя перевертає часто гієрархію природи і узалежнює доцільне від доброго, „треба“ від „повинен“ мусимо отже прийняти за непорушну догму, що факт нашого уродження є обтяжений „первородним гріхом“ — потребами і доцільністю, а не повинностями і добром. І відси виходять далекоїдучі консеквенції в напрямі нашого поступовання в виховуванні.

Коли не можемо будувати шляхів повинности із нутра, мусимо будувати гамульці і барикади, вимірювати дорогу нервовій струї із зовні. Ремінник і різка більше добра вчинили в вихованні (не навчанні) як томи новітньої педагогіки. Ся остання настільки вартісна, наскільки виказує нам жахливість тзв. ліберального виховання і учить бiльше цінити дисципліну.

Коли малий бельбас провиниться, не вистарчить його лише повчити або за радою Ж. Ж. Русса чекати аж покарає його сама природа (зрештою несправедливо, бо вона є сліпа і не має меж у своїй невмолиности). Не вистарчить усвідомити йому, що личить а що ні, бо він сього не розуміє і його діточий світ має зовсім инший погляд на сю справу. Отже треба будувати тверді гамульці і пропорціонально до провини випікати зверху, щоб могли зароджуватися в середині. Сє є формальні завдання „капрала навчаючого. Одначе на нїм спочиває й завдання матеріяльне — завдання продовжувати життя групи.

Народня мудрість, що в особі цигана злучила дотеп розум і сприт, каже, що циган бив свого бельбаса, ще заки виправив його по воду із збанком, щоб його не збив, заздалегідь запобігаючи розтовченню дорогої посудини. Таким до-

рогим збаном є скарб наших вартостей здобутих індивідуально і переданих традицією. І коли нема в нас бажання перш за все впоїти їх у дітей наших, щоб вони жили тим, чим ми горіли і для чого спалювалися; коли не хочемо випечи їм на душах нашого пятна, се знак, що наше скінчиться з нашою смертю. А ті, що приходять по нас через неадарність батьків, будуть змушені самі шукати, відгребувати із попелу, з порожних домів і з руїн старих замків укриті і забуті скарби, здобувати самим і плавати в хаосі; витрачуватися в шуканню, загинати в вічному борканню із порожною та неорганізованою особовістю індивідуальною і збірною.

Вплювання і будування характерів мусить відбуватися на дорозі практиковання, безастережного перестерігання і пороблення всіх можливих заходів, щоб не розбився цінний збан в який ми і всі минулі покоління вложили свою кров, піт і серце. І колиб геройський Байда мав палку душу і тверду руку не тільки коли вона була узбровна в меч, але й тоді, коли тримала ремінник — може й инакшими шляхами поплилоб саме його велике діло.

Се не є річ маловажна. Не є ніяка любов правди, коли потураємо бракові правди; не є се ніяка віра, коли ми не бажемо, щоб зробили її безсмертною аж до останньої одиниці нашого покоління, всесильною і всеволодіючою аж до останніх меж світа. І коли хто скаже, що любить правду, а любить свого брата і дітей своїх, які не знають і не люблять сеї правди — сей лож говорить.

Не в фізичнім родженні а в передаванні цінностей і характеру лежить тайна безсмертія висшого світу від природи, світу людини, — світу духа.

Формовання одиницею своєї особовости (самовиховання) і формовання особистости других, мусить підвестися понад рівень дисципліни першого ступня. Воно мусить змагати до особової компетенції. Бо, вертаючи до прикладу армії, сповидно лише її формовання відбувається з долу. Щоби воно могло початися, мусить бути шт б вже наперед сформований, мусять бути сформовані ті, які дають компетенцію „капралеві“, і які самі над ним сповняють ролю „капрала“. Отже в формованню суспільства процес мусить йти з гори; шляхом творення особистих вартостей і приймання та зберігання вартостей лишених предками. Компетенцію особову можуть здобути ті, які невтомно працюють над своєю особою і характером, бо компетентні якоїсь збірности — мусять носити в серці повний збан скарбів, які створила їхня раса, мусять бути в собі зорганізовані і — чисті

Нема одначе дисципліни, коли побіч „капрала“ навчаючого забраклови „капрала“ караючого. Перш за все, є се не порушність ідей, ідеалів, норм і приказів. Умовою непорушности зі сторони ідей є їх ясність або догматичність. Що

є непонятне — мусить мати форму догми; що не може мати форми догми мусить бути ясне. В обох випадках — нерозпливчате, з остро зазначеними межами.

Коли ви читаете або бачите як пишуть про речі, які ображують національну гідність, сухим стилем звіту, мляво і невиразно; коли формулюють свої постулати і зазначають свою волю розпливчато і плаксиво — відразу вам робиться моторошно і жаль, що ці люди не перейшли ніякої школи дисципліни. Можна встидатися ганебних випадків, можна журитися горем, але ніколи не сміє бракувати сеї людської іскри, називати речі по імені, ясно означати межі поняттям і переповнювати їх відповідним емотивним змістом.

„І ти Дмитре Михайловичу, кость од костей наших і ти пристаєш з Москвою?“ — отсі слова „одного з полковників переяславської Гетьманської Ради“ наводить автор, який реферує недавні виступи наших ренегатів у Парижі (*Новий Час* — 17 II 1939). Не знаю, чи наведений цитат є автентичний, але що в нім вдаряє: неясність і щось такого дрібного, чого не дасться назвати. Певно, що Петро I, який стояв проти Переяслава, до свого „Дмитра Михайловича“ бувби промовив иншим стилем. Певно, що він нині не обізвавсяб так ренегатам у вічі, лиш своєю Петрівською методом — треба признати — ясно і виразно. Чому зтираються границі між смертельним ворогом а фаміліярністю? І в сій невиразності якраз слабкість і нездарність колишніх і теперішніх „полковників“, людей-галлярети. Зі сторони сих медуз і глибинних крабів чуємо повсякчасне: „не так остро, толеранції, не так відразу!“ і т. п. Від них чуємо вічний рефрен тзв. „обеднання“ тих, які не варті торби січки — з тими, що січку звуть її властивим ім'ям; вічний фаміліярний тон і намагання всі виключаючи себе гострі поняття повитирати і змішавши разом, зробити з них якусь мляву кулешу, приступну богіві і чортові.

Коли роздумуєш над тим, знову мимохідь виринає в уяві червоне і просте обличчя капрала, якого бистре око не перече не якого недбальства, ніякого промаху, ні одірваного гузика ні соломинки на долівці. Коли поминемо можливість якоїсь подліїшої раси сих невиразних людей — остає друга: ці люди не зазнали благодати установи караючого „капрала“. Що більше — се факт, що проти такої установи вони є завжди всі враз і вмюють остро проти неї боротися.

Деякі подорожні із Сходу на Захід з дива не можуть вийти, що нпрк. в Данії і взагалі в скандинавських країнах можна лишати в місті ровери і инші предмети по вулицях без нагляду. Се благородне явище, спостережене на Заході, приписують цивілізації, освіті, поступові і иншим невлотливим причинам.

Добре. Хай се буде цивілізація, але тоді цивілізація се ніщо инше як дисципліна. Бо забувають, що тіж власне на роди за крадіж дерева у лісі карали злодія випоренням внут-

реинностей і обкрученням їх довкола дерева; відрубанням рук, п'ятуванням. На полудневім Заході сповняла свою дисциплінуючу роль св. Інквізиція і суди. Коли знов на Сході тужилося і проповідувалося непротівленство злу, а заразом понижувалося людську гідність особистим варварством, нічим не санкціонованим, нічим не нормованим ані не обмеженим крім забаганки („волі“) вельможі. Отже те, що люди Сходу змішують із словом цивілізація („Америка“ Лєніна), се є вислід довговікової праці освячених і санкціонованих законів і понять, та беззастережного їх придержування. На Заході не знали потурання, бо люди, які сюди забрали, як говорить Крапоткін (*Шемів взаїмна в світі звірат і людскі як чинник поступу*), непрохідну пушу замінили в цвітучу Европу, люди, які розбили римську імперію, бушували по Африці і човнами плавали по морю. Сам Крапоткін вибалакується, що в часі сих мандрівок обовязувало їх безоглядне підчинення провідникові і карність, безоглядна вірність правилам і законам — дисципліна. Її порушення було відразу каране. І тому вандалі, коли подалися до Африки, кількадесять літ мали ненарушені свої європейські оселі. Сусіди сих осель перестерігали границь аж поки не прийшли спеціальні послы з Африки, позволяючи їх зайняти. Крапоткін пояснює се чудне для людини XIX в. явище інстинктом солідарности, взаїмної помочі.. Але що се за інстинкт? Що таке інстинкт взагалі? Чи інстинкт — се „не руш чужого?“ Природа, що створила тзв. інстинкти, створила їх парами. Маємо почування симпатії — але і антипатії, співдіяння але і боротьби та розчленування.

Там де культивують слабість, де є культ потурання, де не знають слова дисципліна, а лише особисте рабство або анархію — не можна говорити про ніякий характер. Засади нашого поступовання мусять бути сполучені з нами як частина нашого „я“, врослі в нервові механізми, а всі їм протівні тенденції мусять бути обставлені барикадами, які треба випікати, як не можна їх будувати. Установа гаракрі, культивована в Японії, се ніщо инше, як засіб ставляти остаточну барикаду життєвій струї, яка з тих чи инших причин не може плисти шляхом добра і „личить“.

Зло почалося (як вчить наша релігія) ще заки люди заселювали нашу землю. І ніяка „гуманна“ ворожка ані факір не заворожать його. Силі воюючого зла мусимо протиставити силу воюючого добра. І про сей, даний Творцем в заложенні земського життя, факт мусимо тямити. В силу мусить вдарити сила.

Saepeius ventis agitur Ingens
pinus et celsae graviore casu
decidunt turres feriuntque summos
fulgura montis.

Частійшебо вітри метають височезною ялицею, від тяжого припадку високі валяться вежі, а в найвисші шпилі гір вдаряють громи — пригадує Горацій одному сучасникові,

в яким варилися злобні замисли проти благородного Августа, що змагав до відбудови обичайности Риму.¹⁾

І коли розваляться mores і virtutes та доходимо до „стану в яким ані зла ані ради проти нього не можемо знести“ з легким серцем, тоді сила караючого добра будить сполох і жах у слабих одиниць²⁾ — до метання такою силою добра мусять зступити на землю боги і герої.

Одначе не можна визивати неба і покликатися на його втручання, або занадто довіряти силі раси. Щоб оминуту стану, що неприготованим або ослабленим фізично може грозити остаточною катастрофою, треба реактивувати в суспільности і шанувати установу „кяпраля“, який мусить бути вічно чуйний, вічно готовий і невмолимий.

*
* *

Жидівські „культуртрегери“ і Франція

Ален Льобро, знаний французький автор, завдав собі праці приглянутися діяльності й заняттям жидів, які високою хвилею від кількох літ заливають французьку республіку.

Вираховано, пише він в однім тижневику (*Je Suis Partout*), що жида, які творять у Франції ледви один відсоток людности, в своїй величезній більшості (85%) займаються всім, лише не працею фізичною, промислом чи хліборобством. Переважно вони собі вибрали такі фахи: фінанси, комерція, адвокатура, мистецтво, преса й політика. Професії, в яких корупція грає досить показну роль.

Автор обмежується — в своїй статті — лише одною часописю, яку він перекарткував за час від 11 листопаду 1918 до 1 січня 1939 р. Його увагу притягнула судова хроніка, — ряд судових скандалів, в яких були замішані жида — починаючи від спекуляції фронтowymi цвинтарями в 1920 р., і кінчаючи на останнім кіновім скандалі. Починає автор з афери Шварцбарта. Автор був свідком підчас процесу сього агента Чека в Парижі. „Сей Шварцбат — пише Льобро — був жидівським годинникарем, що мав свою крамницю в Парижі на бульварі Менільмонтан, 25 травня 1926 замордував бувшого президента України Симона Петлюру, зробивши на нього засідку на вулиці, де він звик переходити, при вході до одної реставрації на вулиці Ра-сіна, стріляючи до нього ззаду кількома стрілами з ре-

¹⁾ Заговор таки виявився а учасника стрінула кара.

²⁾ якими являються деякі католицькі кола що злякалися неблаганости боротьби, яку веде нині націоналізм з комунізмом, стають об'єктв. демократій і міжнародного жидівства та масонерії — проти націоналізмів.

вольверу в потилицю. Коли його поставили перед сенськими присяглими, жиди зараз утворили спеціальний фонд для його оборони. Його адвокат був жид Анрі Торес. Многі органи преси заразже стали на сторону убійника. Пресу зєднувалося всякими способами. В числі оборонців того темного типа був навіть один правий журналіст. Спершу ніхто сього не міг збагнути. Збагнули кілька літ потім, коли той самий журналіст з'явився на листі замішаних в аферу Ставіського. Ясна річ, що Шварцбарт був оправданий.

Подібну тактику застосовують і тепер в афері Гершеля Гріншпана, убійника фон Рата. Навпаки, коли жертва належить до жидівського табору, ціла акція спрямована так, щоби кара випала якнайгостріше. Філіпоне замордував директора Едмунда Байля. Не підлягало ніякому сумніву, що Філіпоне був зовсім непочитальний, але — в останню хвилину його адвокат відступився від нього і його доля була припечатана. Він не мав преси, якаб зняла пекельний вереск в його обороні, як то завше буває, коли на лаві обжалованих сидить жид.

Ось афера „Аеропосталь”. Молодий Андре Бюю-Ляфон впав жертвою або своєї наївности, або якоїсь нікчемної махінації. Обжаловував жид — Поль Люї Вейлер. Ніколи Франція не бачила такого дикого танцю довкола сподіваної жертви. Одна часопись, яку провадив жид Емануїл Берль, присвятила сій справі ціле число, де обспалося болотом цілу родину Бюю-Ляфонів з садистичною насолодою над поваленим противником. Ляфона засудили, і „громадська думка” умлівіч забула про нього і ним вже не журилася, так само не журилася таємничим засудом інтенданта Фроже. Бюю-Ляфон і Фроже були французи. Альфред Дрейфус був жид. В сім цілий сук.

Коли запідозрений хтось з „його”, Ізраїль стрясає небо і землю, щоби вирвати його — винен він, чи ні — з рук справедливости. Наприклад афера Кльоца. Сей високий урядник республіки, що був кілька разів міністром, якого імя видніє серед підписів мирового договору, був запідозрений в богатьох шахрайствах. Його замкнули в Мальмезоні. Але Кльоц нудився в Мальмезоні. Він втік звідти і почав знову свою „діяльність”. Його знову арештували. Се було в грудні 1928.

Кльоца обвинувачували в фальшованні підписів на трагах. Се загрозувало каторгою. Але його акт обжаловання говорив лише про ошущство. Його засудили на три роки, але по кількох місяцях — „умовно увільнили”. Кльоц був жидом.

Недавно рабін Брукліна (в Америці), що називався Ісаак Ліфер, був арештований у Франції під закидом недозволеної міжнародної торгівлі наркотиками. Знову загреміли ерихонські труби. Спершу твердили, що рабін Ліфер не був рабіном. Трохи-трохи — і певна преса готова

була вже твердити, що він не був жидом: *Матен* опублікувала статтю під заголовком — „Псевдо великий рабін”. Запідозрювалося нібито, що він був великий рабін. Але заголовок унято в таку форму, що читач міг піднести вражіння, що обжалований взагалі не є ніякий рабін... Цікаві звернули на се увагу і зібрали інформації. Показалося, що шеф інформаційного відділу *Матен* — називався Самуель Коген.

Коли перейдемо до великих шахрайств жидів на полі фінансовім, побачимо те саме. І тут для своїх темних справ уміли вони зеднати протекторів, приятелів серед французів. Жидівка Ганау, з своїм „чоловіком” Лазарем Бльохом мала в своїм бюрі світліну Пуанкаре з присвятою, а сторінки її *Газет дю Франк*, були підписані блискучими іменами Франції. Так само жид Танензафт, аліас Натан, попри свої велитенські шахрайства, мав час видавати ілюстрований журнал *Імаж*, якого директором був Ролян Доржелес з академії Гонкурів.

Тим часом за тим блискучим параваном рухалися дуже темні осібняки, люди темряви і гвалту. При боці пані Ганау ділав альжирський жид Мімун Амар, що „згубив” один мільон по дорозі між офіцинами своєї шефовой і бюроком покійного директора *Журналю*, Франсуа Мутона. А коло Натана ділали Серф і Йоганідес, знані ошусті і спроневірники, що оперували величезними сумами.

Знаний шахрай і підкупник жид з України Серж Ставіський, якого упадок захитав цілим режимом, стягнув ганьбу на цілий ряд високопоставлених осіб третьої республіки. Другий шахрай — Дановський, встиг учас втікти. Ще один шахрай, жид Александр, якого по Александрі Ставіським, — прозвали Александр II, засідав в раді того самого товариства, що й квіт французького урядництва. Впродовж цілих років йому удавалося тримати здалека від себе громи французької справедливости. Проти нього вплинуло двацять скарг і протягом п'ятиох років фінансова секція паризького трибуналу провадила слідство... проти пана X.

Та сама корупція в пресі, в літературі, в порнографічних спектаклях. Жид Арман Ефраїм, основник *Крі де Варі*, запровадив „фейль д'єко” з їх отвертими анонімовими листами. Жид Оффенштадт видавав найогиднішу з публікацій *Поліс Малазен* разом з Леві, що називав себе Піером Даком. Цілий ряд жидів пописується в виданнях Гайгера, які славні з найогиднішої еротоманії й порнографії і т. п.

Ось чим віддячуються сі люди гостинній Франції... Розкладаючи її моральність, обнижуючи її інтелектуальний рівень, затроюючи ціле громадянське життя.

Не дивниця, що у Франції з дня на день росте і набирає на силі антисемітизм...

A. Sarmatus

Чорна Країна

(Репортаж з Руру)

Весна Року Божого 1932. На вулицях берлінських пещерність Веддінга та Нойкельна різнобарвні боївки зводять щоніч криваві порахунки. Гудять панцирні авта поліцай президента жида Гезінського. Шість з половиною мільонів безробітних, шість мільонів комуністичних виборців, криваві облоги „Лібкнехт-Гавзу“, щоденні бійки в авлях університету. Товариш Віллі-Мюнценберг — власник „Ді Роте Фаєс“ та двох мільонів марок в певних акціях швайцарських залізниць вже укладає листу народних комісарів „Союзу Німецьких Советських Республік“; товариш Тельман — півдіот і репрезентативний ариєць проводу К. П. Д., пропиває партійні гроші в люксусових салях готелю „Брістоль“ в товаристві елегантних фільмових зірок. Генерали Райхсвери роблять змови проти розбрату партійних коаліцій, а пани з „Кляубу Панів“ провадять свою власну незалежну від уряду політику закордонних порозумінь типу Рапальо. В хмарах громадянської війни гряде національна революція..

І моя матеріальна криза осягла свого завершення. Родняна попродавала останні манатки на слобожанських базарах, щоб фінансувати мою освіту. Але коштовні студії ковтали нечисленні долари, я роками їв одноманітні оселедці з чаєм і зробився прозорим як привид Гамлетового батька. Зрештою Совети остаточно заборонили висилати гроші навіть студентам, які одержували досі щомісячно до 10 доларів, зліквідували студентську громаду в Німеччині та перегнали назад в „атечество“ її членів (9 українців, 195 жидів і 20 москалів, грузинів і вірменів). Щодо мене, то добре знаючи мою репутацію в берлінській совамбасаді, я відхилив пропозицію самогубства, „самаапредвіліся в плоть да атделенія“ і вирішив кінчати університет власними силами як „Werkstudent“. До докторського диплому залишилося ще два-три роки, а шляхи до сієї світлої мети губилися в мряді нерозгаданого майбутнього. Выгляди на заробітки в Берліні були більш ніж мізерні, але з бадворим „tails up!“ (хвіст догори!) я вхопив валізку з книжками та ще незаставлений плащ і попрямував шукати долі в Райнсько-Вестфальський Промисловий Район. Був березень останнього року Ваймарської Республіки..

Дортмунд. Від границь шістьсот-тисячного міста на схід лежить аж до Везери богата низина Східної Вестфалії. Родюча червона земля, білі фарми та старовинні містечка в грубих мурах середньовічних укріплень: Унна Зост, Падеборн, Мінден — клейноти з яснозеленого каміння під масивними вежа-

ми романських катедр. Десь там під Мінденом затерлася незнана могила останнього великого мазепинця: гетьманича Грегора Орлика — генерал-лейтнанта Людвика XV.

На захід аж до Райну велитенське судільне місто з понад сім мільйонів мешканців: Дортмунд, Бохум, Ессен, Гельзенкірхен, Золінген, Гамборн, Дюїсбург, Вупперталь, Ельберфельд — понад тридцять великих і середніх міст переходять одно в одне, розмежовані лише управліннями мійських магістратів.

Деякі з тих осередків се колишні вільні цісарські або ганзейські міста, що виростили на залежах рурського вугілля на промислових велитнів підчас індустріальної перебудови Німеччини після 1870 р. В їх центрах заковані ще старі романські церкви і готичні ратуші. Але переважно се колишні села або фабричні передмістя. Рурський район виріс без плану й міри. Під мурами величезних фабрик зеленіє молода пшениця. Побіч одинадцяти-поверхового залізобетонного будинку на великоміській торговій магістралі похилилася селянська хатка з почорнілим деревляним дахом. Між горами металургійних шляків біліють чепурні фарми в зелених садибах. Великі гарні парки, лани та переліски серед сірого моря понурих передмість.

Рурський район — сотки квадратних кілометрів під незліченими сірожовтими або брудно-червоними будинками, „гальдами“ камяного вугілля, хмародерами, пустирями, полями, газометрами, чорними вежами копалень, коксовими печами і велитенськими срібlistими органами бензолевих конденсаторів. А між тисячами середніх і малих фабрик та майстерень, серед робітничих осель підіймаються твердині великих кондернів: Круп, Манесман, Райнметал, Геш, Ферайнігте Штальверке, І. Г. Фарбен-Індустрі.

Коли дме вітер з фабрик, повітря насичене сіркою і саждою. Біде, сіросине небо, а нереальне, як у сні, світло дня — біле як цина...

Від сіркової кислоти фабричних газів колись вимерли довколишні четинні ліси Руру і центральна Вестфалія переробиласьби помалу в понуру пустиню, колиб лісові фахівці не прийшли на щасливу думку замінити німецьку сосну „кіфер“ відпорною американською смерекою. Тепер Рур тече знову як в давнину між затишними лісами чорнозелених смерек, бо Рурський район лежить між иншим не на Рурі але на північ від нього — на Емшері.

Емшер був колись річкою, але залишився від него лише ряд багон. Сотки мільйонів тон видобутого вугілля знизали позем місцями від двох до пяти метрів. Емшер „втратив ґрунт“ і спантеличився. На його урегулювання щороку йдуть грубі гроші, але здеморалізований Емшер вперто тече куди не слід. Від постійного спаду ґрунтів тріскають мури домів

і певний відсоток доходу копалень щорічно йде на відшкодування власників.

Світова криза, безробіття і голод кинули на брук вулиць мільйони людських істнувань. Але на підложу нужди, апатії й зневіри мас — в щоденній безвиглядності гартуються відпорніші негнучкі одиниці. З занепаду нормальних житєвих підстав повстають дивовижні новотвори фантастичних професій. „Торговці нещастям“ заробляють інколи до 5-8 марок в день, повідомляючи редакції часописів про нещасливі випадки. На певні перехрестя припадає щонайменш дві три самоходові катастрофи і ушкодження денно. В ожеледь такі зарібки сягають аж до 15 марок денно. Повстали десятки подібних „фахів“. Завдяки моїй слобожанській незнищимості, пристосовуюся й я до жорстоких вимог життя. Моє фізичне існування та високошкільну освіту угримую аж чотирма „професіями“ одночасно: рапсодичним газетярством, аналізами технічних олій, лекціями французької мови та лютеранського катехизму молодим дівчатам і нарешті психоаналізою та дилетантською психотерапевтикою підстаркуватих пань з „містичним“ наставленням. З сарматською безцеремонністю, виплеканою горожанською війною, комуною для безпритульних, „гльобтроттерством“, періодичним голодуванням, філософськими студіями та братанням з розгойданою богомоєю від Бульвару Монпарнас і Картье Монсо до Парку Пінчіо і Берлін-Далему, аналізую існуючі та неіснуючі „комплекси“ і жмурячи веселе око, подаю мудрі поради...

Сі многогранні таланти вкупі з зворушливою прихильністю старих друзів, досить швидко розбудовують матеріальну базу моїх дальніших фахових студій, але передумови сього успіху лежали в ментальности певних кол німецького суспільства. Не від речі застановитися на її своєрідностях; від них між иншим залежать особливости німецького культурного і товариського життя, принаймі соціально вищих клас.

Пересічний німець сих клас різко відрізняється своїм способом думання і відчуження від свого співгромадянина міщанської верстви. Взагалі німецький нарід є поділений на велику кількість суспільних каст розмежованих між собою неперелазними плотами психічних і соціальних відрубностей. Національ-соціалізм злагіднив згодом лещо сей кастовий дух німецького суспільства, але лише частинно. Цікавий парадокс, що я, як чужинець, від початку мав легкий та самозрозумілий доступ до товариства й родин всіх соціальних відтінків від шляхти і плютократії до богеми, робітництва і люмпенпролетаріату — що є майже неможливо для пересічного німця. Поза професійними стосунками не тільки вищі суспільні прошарки цілковито відмежовуються від нижчих, але й сі останні в свою чергу в своїй кастовій гордості — від представників вищих клас та ще до того і проміж собою.

Пересічний німець з високої інтелігенції, шляхти або

„патриційної“ буржуазії є підкреслений космополіт та відрізняється своїм нахилом до індивідуалізму, призи́рством до гурра-патріотизму, трошки снобістичною байдужістю до повсякденно німецького, зацікавленням всім ненімецьким (що зрештою зовсім не перешкоджає йому в час небезпеки бути гарячим патріотом та завжди підпорядковуватися національній дисципліні). Сей тип в німецькій суспільстві має назвичайно розвинене почуття гостинності в розмірх властивих мабуть лише для англійської вищої верстви або скандинавських країн і цілковито незаних романським народам. Типове є замилювання до проблематики — психічної та філософської. При всій його щоденній практичності німець-інтелігент є незвичайно схильний до самоаналізу та багатопроблемних медитацій і розмов, характер яких французи іронічно але влучно окреслюють як „*brouillards germaniques*“ — (німецькі мряки). Всі ці прикмети майже цілковито бракують німцєві з нижших суспільних верств.

Війна принесла великі зміни в структурі німецького суспільства. Остаточо занепадо значіння зубожілої вже протягом індустріальної революції 1870 — 1900 р. шляхти, здєсяткованої на полях битв, де старшинські кадри втратили відсотково майже втрое більш ніж маси рядовиків. Тяжко потерпіла на війні і висока та середня буржуазія, яка до того ще була матеріально зруйнована тягарем воєнних податків та повоевною інфляцією. Незвичайно зросла питома вага дрібного міщанства та значіння робітничих організацій. Сі класи німецького суспільства, міцні вже своєю чисельністю, в нашу епоху влади мас і загального виборчого права, потерпіли відсотково найменш підчас світової війни. Інфляція болуче діткнулася і їх добробуту, але не знищила самих матеріальних підстав їх існування, як се сталося серед заможних верств, залежних від накопичених капіталів, сього засобу їх праці і господарського підлога їх суспільної ваги.

Шляхта ще затримує провід закордонної політики, діичний урядовий стан свої функції в адміністрації держави, буржуазія свої підприємства, але в площині політичній і господарській фактичний провід перебирає через своїх партійних та профсоюзних представників дрібне міщанство — ся найчисленніша верства німецької нації. У Ваймарській республіці вона ще в конкуренції з могутніми робітничими профспілками. На пізнішим порозумінні сих сил — дрібного міщанства з селянством та організованим пролетаріатом під знаком гачкуватого хреста спирається переворот 1933 року. Національ-соціалізм є в першу чергу світогляд „четвертого стану“. Його сила лежить в тім, що ся верства виносить понад 80 відсотків німецького народу. З перебранням державного проводу національ-соціалізмом дрібноміщанське світовідчування і смак робляться пануючими і в площині культурної творчости: літератури, музики і образотворчого мистецтва. Се за-

вище має всі додатні сторони але і всі небезпеки, які приносять кожна соціальна революція національній культурній традиції.

Але коли занепала господарська міць, активність та політичні впливи бувших провідних верств німецького суспільства, то се зовсім не відноситься до впливів поодиноких „капітанів індустрії“ — всевладних панів долі й недолі мільйонів. Сі впливи ділають незважаючи на заслони демократичних або авторитарних фікцій. Але зрештою і сі „димареві барони“ майже без виїмків походять з дуже скромного оточення та є не стільки власниками, скільки лише провідниками своїх концернів. Поза ними стоять анонімні маси акціонерів, побіч них могутні робітничі союзи, а понад ними що далі то виразніше окреслюється примара кредитора, диктатора і співвласника — держави.

Понад сім мільйонами мешканців Руру сидять „рекіни“ важкої індустрії: Дюїсберг, Бош, Герляйн в І. Г. Фарбен-Індустрі; Тиссен; Круп фон Болен з Концерну Круп, що під Версайським диктатом перетворився у Ваймарській республіці з кузні зброї на фабрику сільсько-господарських машин, реєстрових кас та домашнього приладдя; Альберт Феглер — бувший шлюсар, тепер президент Ферайнігте Штальверке, гігантського синдикату, акції якого підчас кризи впали зі ста до шіснацяти пунктів; Шпрінгорум — генерал-директор фабрик і копалень тресту Геш, що простелив димову покривку над морем чорних дахів північного Дортмунду; Консул Кремер і Штаде — князі пива, власники browарень Тір Брауерай та Кронен-Брауерай.

Мені довелося за чотири роки мого рурського життя пізнати їх всіх. Почасти поверхово на фахових конференціях або на запрошеннях у спільних знайомих, почасти ближче в їх родинному оточенню. Неможна сказати, щоб життя „рекінів капіталізму“ було дуже привабливим з епікурейської точки погляду. Ніякий пролетар або дрібний урядовець не працює так багато, тяжко і виснажуючо як сі „генерали промисловости“, від успіху або неуспіху яких залежить добробут або голод сотень тисяч людських істнунвань. Тяжка денервуюча відповідальність, дванадятигодинна, а в часи господарської паніки і біржевого розгардіяшу, аж шіснадятигодинна щоденна праця, не залишає часу до розривок та насолод, навіть для приватного життя взагалі. Між конференціями, диктатами, подорожами, інспекціями, телефонами, залишається лише кілька годин на їжу і сон в супроводі неминучої таблетки вероналу або евіпану. Бо постійне напруження волі та інтелекту парадоксально вичерпує психічну готовість до відпочинку.

Ні! Життя „димаревих баронів“ є дуже мало задовольнююче під оглядом чисто матеріальних вигод. Далеко „щасливіша“ є доля їх безжурних потомків першого покоління. Першого!, бо найпізніше в другім — сі роди князів індустрії

неухильно дегенеруються вщерть. Якийсь містичний закон безпощадно нищить занадто безпечних і задоволених — нищить нащадків сильних індивідуальностей та ситих спадкоємців їх матеріальних здобутків...

Бляшанобілі соняшні проміння осліплююче відзеркалюються на блискучій як лезо меча смузі асфальту. Авто мчить безмежною вулицею одноманітних сірожовтих будинків від міста до міста. Поза ними та поміж тими невеличкими парцелями за кільчастим дротом тягнуться поля робітничих городів — Schrebergärten. На них кліумби з поживклими муміями тогорічних астрів і пеньки капусти. Деінде чорніє свіжо зорана земля. На шосі безконечні процесії наколесників...

Гельзенкірхен. Побіч Гамборну се найпаскудніше місто Райнсько-Вестфальського Промислового Району. Тяжко уявити собі щось більш пригнічуюче ніж чорні від кіптяви та вугляного намулу, сумовиті вулиці Гельзенкірхену. По небі повільно повзуть чорнобрунатні хмари диму.

Фабричні ворота — імітація середньовічного замку з брудночервоної цегли (продукт „духовости“ вільгельмівських часів, коли повстали „готичні“ постанти, старогрецькі біржі і каварні в стилі мавританських палат).

Гудуть мотори, на вісі варстатів біжать трансмісії, а серед гомінких машин гарчить розлючений директор цеху. Від деякого часу на автоматах почали іржавіти залізні вироби з емульсією американського мазила „Суноко“. Директор і цехові майстри суворо тичуть коренастими пальцями в червоні плями на грубих шрубках під галас балакучого представника „Суноко“, що борониться як вміє. Останньому не можна відмовити неабияких дипломатичних здібностей. Протинаступ свій починає герр Ю. врочистим представленням „наукового дорадника фірми“ — себто мене. „Dr. S., панове — найвизначніший металюрг північно-західної Німеччини ... Синедріон напасників позіхає з поваги і раптом знижає тон своїх отруйних завваг. (В дійсности я ще не доктор, а по фаху біохемік-фізіолог). Що до герра Ю. то він є понад сумнів найвизначніший брехунець на всю північно-західну Німеччину. Сьогодні за іржу він робить відпов дальним цілий десяток причин аж до впливу плям на сонці включно, лиш не якість своєї „Суноко“. Я похмуро дивлюся крізь монокль на руду грудку поржавілих шрубів. Не треба бути „визначним металюргом“, щоб відкрити дійсну причину сеї халети. Після кількох запитань, виявляється, що фабрика закупила останню партію сортового заліза для своїх виробів з иншого джерела ніж звичайно. Велика домішка сірки у новому залізі робить непридатним „Суноко“, та вимагає иншого мазила. Але фірма платить мені не за пропаганду продуктів конкуренції, і я з мудрою повагою дельфійського оракула поручаю домішку лужного трифосфату до емульсії „Суноко“. Се без сумніву допоможе але

зараз і збільшить кошти продукції, що зрештою справа не моя, але фабричної адміністрації...

Гори шляків. Стрімкі гаті каналу над пустинною рівниною. Чотирикутники будинків і піль. Сірі, жовті і чорноруді фарби краєвиду як на малюнках Сезана. Поза залізобетонними мурами каналу повільно повзуть процесії барок. Самоходи щезають в чорній горлянці тунелю під каналом. Над головою свистить тягаровий пароплав-шлеппер нової череди барж. Через Дортмунд Емс Канал йдуть до Руру мільони тонн шведської залізної руди з Кіруни та Еліваре, нікелева руда Канади, вольфрам Нової Зеландії, мідь Родезії, манган України...

Грудень 1932 р. Геш працює лише три дні на тиждень. Ферайнігте Шгальверке зачинають ряд своїх копалень і цехів — щезають чорні хмари над димарями крицеліярних заводів свіжіє повітря і просяняються обрії в Дортмунд-Евінгу, в Дортмунд Гьорде, в Бохумі, в Гагені, в Герне. Круп працює лише шість годин на добу. Маннесман звільнює нову тисячку робітників. В північному Дортмунді, на Борзіг-Пляц лопотять червоні прапори. Щодень криваві бійки — щодні стрільянина на темних вулицях робітничих дільниць. Падають трупи штурмовиків С. А. та Гітлерівської Молоді. З калюж крові вилочуть тяжко ранених боївкарів до шпиталів з бруку провулків і прохідних дворів „Ротфронт“.

Борзіг-Пляц. День просякнутий сріблом зимового сонця. З поліційних тягарових самоходів злітають сині ряди „шупо“ в крицевих шоломах. В руках на поготові гумові кії. Над сірою багатотисячною юрбою безробітних ритмічно пульсує грізно понурий клич: „Hunger! Hunger!“ Я притулювся в кутку під брамою фабричного візду. Капелюх зник, бо якийсь пога ець дзьобнув мене в голову. Обідрав до крові руку, давши комусь в щелепи.

„Розходись!!!“ Під гумовими киями юрба пускається в розтіч. Хмари безробітних розпучливо летять геть вдвож трамваєвих рейок, щезають в перехресних провулках, в прохідних дворах. Але з другого боку на Борзіг Пляц плывуть з впадаючих вулиць нові натовпи і в спину поліції гудить тисячеголосне: „Hunger! Hunger!“...

Повз мою схованку мчать сині постаті „шупо“, а коло мене до брами припав якийсь голодранець, дивиться кудись в далечинь безнадійними, вовчими очима і гарчить не розчіняючи уст: „Hunger! Hunger!“...

Руїна війни, інфляція, божевільний мільярдвий гараж з голодної, обкровної обрабованої країни. Щоб платити мільярди контрибуцій і репарацій, Німеччина мусіла брати на себе велитенські позички. Се було негрудно. Навіть поразка і революція не захит ливіру в міт необмежених німецьких можливостей, в організаційний геній нації. З Вол Стріту поплили через „велику калюжу“ до Німеччини мільярди доларів на кон-

трибудії Антанті, на будівлі, на фінансування німецької продукції й закордонного збуту товарів. Безмірна щедрість американських банкірів втратила всякий зв'язок з оплатністю інвестицій та реальністю німецьких зобов'язань. За димовою заслоною повесної конкуренції надходило немивуче банкрутство.

Кредитова інфляція міжнародної фінансиєри впала на ждячний ґрунт господарської демагогії Ваймарської республіки. Партиїні кліки платили долями свої зобов'язання виборчим масам. Зубожіла держава, ожебрачені громади підвисшали до краю податки, щоб утримати шестиміліонну армію безробітних, а за закордонні позички будували спортові площі, стадіони, величаві урядові будинки та люксові робітничі оселі з стратегічним завданням цитаделі домашньої війни.

Але кошти демоліберального марнотравства країна виплачує своїм господарським поневоленням. Акції фабрик, електростанцій, копалень, пароплавних ліній переходять повільно в сейфи міжнародних концернів. Найбільша німецька фабрика самоходів „Опель“ робиться власністю Форда, нікелева промисловість Зауерлянду — фабрики в Шерте та Ізерльону переходять в руки англійського синдикату. Дженералмоторз прибирають до себе акції вюртембергських Даймлер Бенц фабрик. Італійський „Фіат“ набуває фабрики мотоциклів N. S. U.

Після війни Дортмунд буде за десятки мільйонів стадіон „Червона Земля“, велигенську „Westfalen Halle“ на 12 тис. глядачів, зайву Учительську Академію з мармуровими галіями, а за чотири мільйони марок по останнім вимогам експериментальної науки — Кайзер-Вільгельм-Інститут для Фізіології Праці (місце моєї діяльності). Розрахований на двісті співробітників Інститут начислює несповна сорок, разом з технічним персоналом і я розташовуюся по великопанській на самоті аж в трьох його люксових лабораторіях. Науковий доріст зменшується з кожним роком щодаля, бо дурнів йти на голодну і матеріально безвиглядну дослідничу діяльність стає небогато. Моя слобожансько-осляча впертість робить в ці тяжкі часи рідкий і подивугідний виімок. Протягом мого першого року в Дортмунді я користувався підтримкою і гостинністю родини одного з вестфальських промисловців. Се разом з сталими та випадковими прибутками з моїх „професій“ уможливило мені досить безжурне життя. Але занадто сите оточення та антропософська балаканина прибрали батьків навели на мене згодом таку чорну меланхолію, що я нарешті вирвав мої коріння з чорнозему буржуазного добробуту і переселився на голодне, але незалежне життя під дах Кайзер-Вільгельм-Інституту. Се був передзимок Аппо Доміні 1933 — першого року Третього Райху...

На вишарганих стежках наукової рутини отари змізернілих епігонів великих дослідувачів. Замулюється джерело твор-

чої науки. В сотках інтернаціональних фахових часописів тисячі безпредметових, безцільних публікацій. Замість широко-закривної праці над центральними проблемами-завданнями життєвого значіння дрібні досвіди дрібних душ над неповязаними між собою, несутєвими фактами. Повільно наука дегенерується в „науковий“ Betrieb, покликання — в посаду. В фільольогії пишуться дисертації над впливами Мільтома на нікому невідомих, третсортних еспанських поетів XVII ст.; в хемії дискутуються можливости в природі цілковито неможливих, практично ні до чого непридатних сполук силіція; я одержую докторську працю на тему проблеми травлення воскової молі. (Difficile est satiram non scribere!) Після восьмимісячних експериментів публікую разом з професором результати сього ідіотства і нарешті ворохоблюся.

Рішуче заявляю збентеженому „шефові“, що життя коротке, щоб гаяти час на подібну „науку“. Сеж „ausgekochter Blödsinn!“ На мій погляд замало заважити поступовий розклад самого духа сучасної науки (стверджений в сотках книг і філософських трактатів), треба ще вивести з сього особисті консеквенції.

Професор — лагідний шваб, обурений такою „ересю“ питає щож я в такому випадку збираюся опрацьовувати. Я пропоную йому дисертацію над структурою ферментів (сенциміферменти — незнаной природи посередники тваринного життя). Тема лагідно кажучи, трошки загониста... Професор К. приписує її (не без рації) моїй сарматській зарозумілости, але терпеливо пояснює, що се взагалі не може бути темою для докторської праці студента, але щонайменше метою досвідів цілої школи фахівців. „Отари!“ лагідно додаю я. Але ображений „шеф“ вже давно прийшов до висновку, що я маю кепську вдачу і пропускає попри вуха мою заввагу. На щастя він не перешкоджає мені робити що хочу в моїх власних лабораторіях в Інституті, маючи швабський нахил до спокою і „згоди в семействі“. Я не бачу його часом цілими тижнями.

Поринаю в нову працю. Початкові півтора роки дійсно не приносять нічого поза намистом розчарувань. Виявляється, що на тих дівочих теренах потрібно спершу розбудувати цілком нову методикку експериментів. Досвіди раз за разом несподівані. Взаємно собі заперечують результати. В хаосі таблиць і протоколів непрозорих спостережень губиться стежка провідного здогаду.

До тогож наді мною знову звисає марево голоду. Інтенсивна праця взагалі не залишає часу для побічних зарібків поза Інститутом. Мушу відмовитися від подорожей по рурських фабриках, мушу покинути лекції та дилетантську „психотерапевтику“. Від недоживлювання часом починає темніти перед очима. Мешкання маю на щастя дарове в Інституті, але „дієту“ вирішаю зреформувати на наукових підставах. Професор К. радить пити сняте молоко, що тратить лише товщі але затри-

мує всі пожиточні вуглеводи і білки. Два літри снятого молока коштують 20 фенігів та гарантують життєвий мінімум щоденних калорій. На жаль кляті вестфальські молочарні не продають дешевого снятого молока, бо селяни відживляють ним безрог. Друга порада — земляні горіхи. Фунт їх коштує також 20 фен., має всі цінні білки, товщі й вуглеводи та виносить 1200 калорій, що вистачає на обмін речовин людини на добу при умові коли трошки обмежити зайві рухи. Цікаво, що інтелектуальна праця не споживає матеріальної енергії. Зявище духової втоми має чисто психічне підлога. Місяцями живу як гіндуський факір на самих лише земляних горіхах. Понадто мушу обмежити і кохання, бо щоденних калорій не вистачає на любов. Переходжу з енергетичних міркувань на повний целібат.

На щастя згодом експериментально-психологічний відділ нашого Інституту в звязку з мою біохемічною діяльністю, доручає мені за невеличкий допомогивий гонорар співпрацю в досвідах над фізіологією божевілья. Моя „горіхова“ дієта доповнюється смачними печеннями та егзотичними наркотиками — магічними отруями Азії й Центральної Америки. Мецкаль — апокаліптичний кактус ацтеків, гашіш-маріуана, кціліуліксойотль-„шкляний гриб“. Під рибячим оком проф. Графа лежу ночами в затишній лябораторії і перед очима містичною оргією женуть багрянні кавалькади несамовитих видив...

Мій приятель і співпрацівник, молодий психіятр Н. запевняє, що се було мецкаліневе надтхення; мій шеф проф. К. що просто нечуване (і на його погляд незаслужене) щастя, але моя докторська праця шляхом кризи увійшла в світлу пристань перемоги...

Одним гарним ранком після тижнів особливо тяжкого духового неспокою і днів гнітучих депресій родилася центральна ідея, з хаосу повстала гармонія. Неповязані таблиці чисел, ніби суперечні криві й діаграми, непрозорі висліди дволітньої розпучливої праці вишикувалися, в світлі нової думки у гармонійну будову.

Льогічні виводи нової теорії ствердили нові експерименти і шлях індукції повів до відкриття досі незнаних зявищ. Завершенням всього була перша лябораторна синтеза ферменту естерази. Фільософсько-природознавчий відділ Мюнстерського університету відзначив дисертацію гордовитим предікатом: „summa cum laudae“ і я натяг на голову „докторський берет“. Голодні роки боротьби просякнулися золотистим сяйвом перемоги. Кондерн І. Г. Фарбен запропонував фінансувати мої дальші наукові праці. Земляні горіхи поринули в сиву імлу минулого...

Нічний Дортмунд. Представників вищих верств та інтелігенції поза молодю та студентством рідко коли можна стрі-

нути в розривкових льокалях. В протилежність романським країнам: Франції, Бельгії, Італії товариське життя Німеччини оминає каварню. Гостинність, свобідні звичаї та велика суспільна роля німецької жінки роблять родину природним осередком нормальних товариських зносин вищих клас.

Але пересічний німець з середніх та низчих станів є постійний „штамгаст“ своєї улюбленої „кнайпи“. В незчислимих пиварнях Дортмунда щовечір в переповнених салях потіють отари череватих шпіс-бюргерів, пють Кронен або Уніон-пиво і галасливо грають в „скат“. В передмістях в задимлених шинках перед цинковими „шинквасами“ поважні, кремезні пролетарі мовчазно глушать горілку. Середмістя: Ганза-Пляц, Вестен-гелльверг, Бург-штрассе світять барвистими рурками неонових реклям. В концертних каварнях і дансінгах ревуть оркестри і веселиться публіка, що нагадує розгойдані візії Тулюз-Льотрека та Жоржа Гресса.

На тлі безобличної юрби вузкогрудих, дешевих кавалерів зза прилавків і „напів-шовкових“, великомійських дівчат гуляє шпана: пачкарі, ракли, сутенери з їх „дамами“, елегантні молоді хлопці з вишуканою афектацією наголосів і підкреслено жіночими рухами та дужі як бугаї „кримінальні птахи“. Вестфальські ракли мають характер войовничий і постійно зводять свої внутрішні порахунки. До смертовбивства доходить зрештою дуже рідко, бо німецька поліція жартувати в сих справах не любить. Але кулачні баталії тут звичайна річ.

Раз за разом в „Бургваль-Келлер“, „Гросс-Дортмунд“ або „Пют“ раптово здіймається божевільний галас; в повітрі літають пивні шклянки, на естраді несамовито вимахує саксофонами оскаженіла оркестра; худорляві, сіролиці „фраєри“ лізуть під столи, а перелякані кавалькади дівчат із зойками тікають в туалети. Розлючені „комбатанти“ стають на точку погляду вченого мудрагеля в поході на альбігенсів: „бий всіх — Бог свогого розпізнає!“ та метають не розбираючи стільцями. Нарешті в льокаль вдирається поліція і волочить в „ревір“ півдесятка найголосніших ревунів — себто переважно зовсім невинних, потурбованих батярами „фраєрів“. Взагалі порахунки вестфальських генгстерів йдуть головно коштом спостерігачів. Мене, що почав свої мандрівки з чотирьохрічного стажу советського безпритульника, нічний Дортмунд лишає в спокою.

У „Fleiter's gute Stube“ сидить богема. Урочистий шинкар Фляйтер має меценовські нахили і наслідує політичних паризьких кафетерів тим, що охрестив салі своєї „speak easy“ гордовитими назвами „Ателіє“ і „Палете“ та порозвісив в них продукти фантазії місцевої сметанки звироднілих мистців. Зі стін на публіку суворо дивляться зелені корови, якісь монгольські морди нанизані на мотуз та мій портрет на тлі пекельного вогню. Се було в часи коли „Юл“ Гебельс ще не встиг приборкати розбурхане німецьке мистецтво і спонад Сеї та Темзи перекидалися до жадібних сензації тевтонів

найновіші вибрики Пабльо Пікассо, Сальвадора Далі, Марінетті, Архипенка і Брака.

Образотворче мистецтво покидало стежки реалізму й імпресіонізму, шукаючи „голоного об'єкту“ (кубізм, конструктивізм, „valori plastici“ італійців). Через етап експресіонізму малярство, поезія, різбарство намагалися охопити таємні області снів і підсвідомого (сюрреалізм). Нарешті повстало мистецтво „захованої душі“ (alma escondida) — пананоїзм...

„Фляйтер“ — се осередок мистецького життя Дортмунду, „генеральна булава“ вестфальської богеми і постійна виставка її творів. Довжелезний сюрреаліст Вернер Г. — майстер неохайного конструктивізму в трошки спрошеному стилі Кіріко. Але в дні натхнення його твори підносяться до щаблів ясно-прозорих делірій. Образ „Heliophag“ („Пожирач сонця“) точно передає магічну атмосферу візії гашішу. Його співвизнавець карловатий, заляканий життям Альфонс Л. сполучає муравлину працьовитість з рабським копіюванням примітивного формалізму пізнішого Пікассо. Маріянна, молода жінка останнього, — дівчина казкової краси, але сатанської вдачі. Дужий як орангутан психіатр Н. — мій співпрацівник в доповідях над божевільям. Замріяний пананоїст Юрко Ш. На його літографіях і дереворитах метушаться оскражені привиди, а від образу „Привіт Великої Мати“ віє мітичною атмосферою маніхейського гнозису. Як найталановитішого з цілої кліки, я його підвисяю до ранги могого неодмінного зброєносця і Юрко швидко українізується. Артур Ш. з прізвиськом: „людина на мягко“ — творець несамовитих різб. Приголомшений почуттям власної підрядности тенор місцевого театру та сопрано „Путьхен“ Л. з біцепсами боксера та голосом міцним як парова сирена. Верткі та балакучі представниці прикладного мистецтва: „Весела Сардина“, „Схізофренова Риба“ та Чарлі фон В. з різбленим обличчям мадонни Перуджіно, але з житерадісною моральністю ренесансових куртизан. „Сардина“ гаптує на шовку та малює невимовно наївні образки на пивних шклянках, а „Схізофренова Риба“ робить барвисті кераміки: червоних слонів та кобальтово-синіх псів. Лео К. — „реакційний експресіоніст“, якого фізичне існування булоб повною загадкою, колиб не існували сантимагальні старі баби.

Довкола сих „кадрів“ крутяться два-три десятки розкуйовджених вихованців Дортмундської „Kunstgewerbe Schule“ та Берлінської й Дюссельдорфської Академії Мистецтва.

Ся каталогізація вестфальської богеми не від речі. Вона має передати специфічну атмосферу середовища гуртків доросту німецького мистецтва. Се духове підсоння типово однакове всім мистецьким осередкам Німеччини. Навіть конюнктура дрібноміщанського реалізму під натиском „згляйшальтування“ і державних заходів не змінила її суті. Видовище богате тіневими сторонами. Всі ці кліки існують на ближче неозначені, але незвичайно убогі засоби, бо попит на їх продук-

цію — все одно модерністичну чи кон'юктурально реалістичну, є більш ніж слабкий після занепаду споживачів мистецтва — соціально вищих клас. Суспільство незацікавлене, отже богема виявляє дуже невеликий нахил до праці взагалі та недвозначно прямує до деморалізації, „*laxes Leben*“ і влаштовує що тижня розбещені фестивалі в ogrіваних зимою ателіє.

Мій життєвий ідеал як представника експериментальної науки — не моралізаторство судді, лише безсторонність спостерігача і час від часу я поринаю в крутіж бурхливого життя „молодняку“ вестфальських муз. Егзотичність мого походження, престиж стану та гуляйпільська несамовитість характеру запевняють мені поважне місце почесного батька-отамана та зворушливу прихильність Дортмудської богемі — „*gents du simple esprit*“...

Безмісячні ночі. Раптово далекий обрій займається багряною загравою — горять гази на високих печах — і повільно гаснуть знову. Але на іншим відтинку виднокола вже знову жевріє подумям нічне небо над далекими фабриками...

Рік Божий 1936. Щезли, мов зрізані ножем, величезні як гори „гальди“ камяного вугілля біля копалень. Круп-Ессем працює на три зміни — 24 години на добу, а в його складі повзуть вже не реєстрові каси та ніклеві запальнички, але сорокоцентиметрові моздірі та панцирні плити з вольфрамової криці. Круп постачає гармати та шляхетні сплави для літакових моторів. Тяжко гупають гігантські тисячепудові парові молоти, горять ватрани мартенівських печей.

Вугіль та залізо Руру рятують Італію Муссоліні підчас грізної бльокади і санкцій 1935 р. Міліярдві позички Гітлера здобувають Абіссинію для Риму, а фашистівська Імперія платить борг австрійськими облигаціями і перекидує свої дивізії з Бреннеру до Триполісу і кордонів англо-єгипетського Судану.

Ферайнігте Штальверке вже третій рік виплачує знов дивіденди і чорні хмари сірнистого диму знов пливуть з соток фабричних димарів в Евінгу, Лягендрееру, Реклінггаузені, Ваттеншайді. Сотки тисяч робітників працюють над закінченням Мттельлянд-Каналу, щоб сполучити Рур з Ельбою а Райн з Одрою і Балтійським морем. На вулицях північного Дортмунду ранком чорні натовпи шахтарів та хмари наколесників, але безлюддя в робочий день. Зпоід мурів безслідно зникли безнадійні сірі постаті, а секретар Германа Герінга в осени сього року вперший раз рапортує пану диктаторові німецької індустрії багатовимовну вістку: в Райнсько-Вестфальському Промисловому Районі гострий брак кваліфікованих робітників.

Чорні вестфальські ночі жевріють ватрами гігантських високих печей...

Ф. де Шазурн

Якою має бути повість?*(З французького)*

Ремісник може говорити про своє ремесло, каменяр — про будівництво. Щож до праці духа, особливо в такій різнородній і субтельній ділянці, як повість, — то я гадаю, що автор не може говорити правдиво про самого себе. Або він творить підсвідомо, не розуміючи методи праці, уживаної ним, ні її натури. Або — ним неподільно володіє самолюбство, порожність або пиха. Як в таких обставинах чекати правильної самооцінки? Щодо себе самого — йому найлегше помилитися. Не він має відслонити своє правдиве обличчя іншим. Правдиві судії письменника се — публика і критики.

Говорити про повість, се говорити про найважливіше питання літератури. Чи повість не є найбільш універсальним родом письменства? Їй може загрозувати знищення, забуття, а тимчасом, — нема вже красномовности Босюе, ні трагедій в стилю Расіна. А повість в цілім світі живе і розвивається.

Се тому, що найбільш пристосована до людських бажань.

Богато пояснень повісти мали ми, але неможливо означити її, бо повість — се не лише історія, се — людина. Звідси її неозначена природа, богата, різнородна, неповязана, звідси розбіжності й несподіванки, які вона дає. Повість — се якась проблема і якась поразка. Коли ви не чуєтеся — тілом і душею — здані на ласку повістяра, се значить, що він завів вас. Се значить, що він не зумів потягнути вас за своїми героями мов жертву, і тоді ви відчуваєте, що ваша вязниця — є ще трагічніша. Бо від часів романів Круглого Столу або Амадисів, ніколи не має рації повістяр, лише ті, що його читають і хочуть разом з ним вирватися зі свого — в інший світ.

Якіб проклони не кидали на неї, повість все ще зазнає великої поваги і признання. Ніякий інший рід літератури так, як вона, не вимучив, не скатував, не захопив своїм вогнем людське серце. Се рід літератури — найбільш повний і найбільш багатий, який є підсумком інших, в яким автор найкраще може схопити те, що його зжирає. Чим можнаб його заступити? В самітні дні або ночі, в тяжкі часи, коли терпить тіло або душа, в часи безчину або чекання, що інше — так, як повість — зуміє розігріти холодну самітність світа, мовчанку природи або життя? Чим можна заступити сі незабутні постаті дійсности й сну, які такі близькі від нас і такі живі, такі дивні й незнані, ---

достаті пані де Ляфает, аббата Прево, Стендаля, Бальзака, Дікенса чи Бронте, постаті, які наповняють солодкістю, мріями і острою тривогою наше життя? Величність і силу письменника міряється здібністю накинути світові свої вгадані постаті. Повістяр — се чарівник і його ліки мають силу воскрешати.

Попри любов, природа й повість — найкращі засоби екзальтації душі.

Коли повість переходить кризу, се вина повістярів. Вже від років ми живемо під впливом фальшивої ідеї. Повість — се не історія, хочби навіть добре переповіджена, се щось инше: се конечність, се пояснення, пояснення людини, інтерпретація її життя, драма її намагань та невдач, ніколи — її щастя і радостей. Щасливі автори — не повістярі, се оповідачі. Наші трагічні переживання, наша туга, наші викиди сумління, нездійснені бажання, все те, що не було й не могло бути, — ось чим наповнені повісти, які тривають вічно.

В сім світлі розуміємо, що повісти пошкодили передусім: її штучний й довільний характер, її зшабльоновання, її тріки, її облуда, ремесло, брак щирости. Невянучу красу, пульсуючу силу повісти творить не її техніка, не її мистецький смак, не досконалість ремесла, — лише пристрасть, надія або безнадія людини, душа автора.

Коли повістяр не творить під впливом фатальної необхідности, містерії життя, безмотивної потреби виразитися; коли не творить під впливом шалу, який охоплює його, не зважаючи на всі перешкоди, спонукуючи вирватися з світа, що його оточує, втікти в инший, ледви йому знаний світ, щоби жити мов божевільний з своїми фантомами, реальнішими в його очах, ніж живі люди, тоді він просто собі звичайний фабрикант оповідань. Його творчість — се велика посвята, неначе він отримав в спадщину таємничий тягар, якого мусить — хоче чи не хоче — позбутися. Повість не пишуть, як якесь оповідання або спогад. Повість — се щось фатальне.

Певно, існують правила писання. Вони ріжні для кожного автора, для кожного твору. Повістяр, що має лише методу — є звичайний калькулятор, тимчасом, щоб написати дійсну повість — треба бути поетом.

Очевидно, повісти пишуться на те, щоб їх читали. Але часом сього не знають — не знають, що повісти призначені для маси. Не для вибраних. Для вибраних є — есеї, трактати, твори — що їх так тяжко назвати — такого Блюа або Пегюї. Але повість повинна числити на ширшу аудиторію. Її завдання — задовольнити невиразні мрії загалу. Попри кіно, се єдиний рід мистецтва, який може

мати амбіцію задовольнити потребу людини — вирватися з свого оточення.

Коли один з тисяч читачів входить до книгарні, щоб купити повість, він насамперед хоче знайти якусь історію. Але ця історія, яка потрібна йому, мов пожива, мов чудесний лік на його ностальгію, на його тугу, повинна бути цікавою, несподіваною, повинна жити і розвиватися. Йому потрібна здемаскована загадка, загадка серця або життя. Для нього повість — се шукання, се змаг. Ніколи не є се безрух, щаслива любов, задоволення, лише горячкова й пристрасна гонитва за тими химерами або їх повільне ховання. Повість повинна прямувати до чогось незнаного. Се втеча. Щоби була в ній велич, треба, щоб в ній були — нещастя, пристрасть, пороки, недоля, зневіра, проклони долі і часу, змагання або смерть.

Я не тверджу, що повість повинна мати психологічний розвій, щоб бути цікавою. Не треба пояснити ділаючі постаті їх почуттями або порухами їх думки. Се видається простацьким. Повинні вистарчити їх чини, діла. Життя нічого не пояснює. Нащо ж хотіти перевищити його? Завдання повістяра — показати, як ведуть себе герої (се єдина річ, яку він може бачити), і се в спосіб такий переконуючий, що мотиви їх поступків зараз таки схоплює читач. Читач хоче принести до повісті щось з себе. Він хоче відгадувати. В сім виявляється його співпраця. Без сього зусилля і сеї насолоди, нема повісти, нема лектури.

Герої, — в загальних лиш рисах створені в голові автора, — ділатимуть згідно з їх вдачею і з обставинами, автор не потребує багато втручатися. Коли вони свободні, як се й має бути, що варті пояснення? Читачі часто ліпше їх зрозуміють, коли вони живі і правдоподібні, ніж сам автор. Їх ніколи не одурите.

Повістяра — не має бути провідником, він має бути — чарівником...

О. В.

Трагедія Срібної Землі

Ті, що займають тепер Закарпаття, радіють. Думують, що се останній акт трагедії Срібної Землі.

Помиляються. Як помилявся Муравьов, що сунув з своїми бандами на Київ.

„Геройські” земляки „славного” Белі Куна, що кинули на вагу подій велику збройну потугу 10-мільйонної держави в її спорі з півмільйоном тих, кого звали „*misera pelbs*” — зазнали страшного розчаровання.

Многі думали, що те, що почало творитися в Хусті, в Сваляві, в Севлюші — се оперетка. Що вистане остерігавчого дзвінка, щоб спустилася завіса. Чиж не так сталося в Празі?

Геройські земляки Белі Куна обіцяли їм „автономію” з Фенциками й Бродіями. Протектори радили теж вступити в переговори...

Всім сим намовам і спокусам, всьому страхіттю подій, коли з грюкотом валилися довкола держави, — закарпатські українці плюнули в лице.

Се була відповідь подібна до відповіді Камбронна під Ватерльо.

Замість очікуваної оперети або капітуляції, здивований світ побачив нагло щось таке, перед чим мимо волі кожний мусів здійснити капелюха...

Merkuryusz Polski (ч. 15) пише:

„Ми виступали на шпальтах *Меркура* з цілою безоглядністю проти „Закарпатської України”... Мусимо одначе чесно сказати, що в обличчю останніх подій, маємо більшу пошану до українців, ніж до чехів і словаків. Які там були і хто там були ті „Січовики”, але сі люди не скавуліли, не склали зброї, лиш билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах... Заскочені не менше від чехів. Колиб я стояв на чолі угорської сотні піхоти, я приказавби на власну відповідальність віддати почесну сальву над трупами поляглих українців”.

А *Wiek Nowy* (24 III) додає:

„На Закарпатській Україні повстає в сій хвилині нова легенда”...

Так! Сей „безнадійний опір” — всім крім спідлених душ, довів, що ідея, за яку билися і гинули січовики, не є нічия „інтрига”.

Що раса, в якої обороні вони встали на безвиглядну боротьбу, — проти чужих наказів, просьб і грозьб, проти договорів і трактатів, — що ся раса потрафить не підчинятися дійсности, лише сама творити нову.

Потрафить — навіть серед гамору великих історичних стрясень, — так піднести свій голос, щоб його почув світ.

Сього голосу і сього чину не вимажуть ні з історії, ні з памяти мешканців вершин і низин Срібної Землі — ніякі новітні Белі Куни.

Сі останні не осягнули своєї цілі тому, що її осягнути можна було лише від капітулянтів.

Коли по побіді над римлянами в Каннах, послі Ганнібала з'явилися в Картагені, чванливо оповідаючи про свої геройства, Гамон запитав їх: „а чи прислав римський народ просити мира? Чи повстало якесь римське місто проти Риму?“. Коли послі заперечили се, Гамон з сумом сказав: „значить, ще нічого не зроблено!“.

Значить — ще нічого не зроблено.

Д. Д.

Березень 1939

В жовтневій книзі нашого журналу за минулий рік писав я: „В Саарській провінції відбувся плебісцит під доглядом чужоземної сили. В Австрії — відбувся плебісцит, але під доглядом німецької озброєної сили. В Судетах обійшлося без плебісциту. Хоч се не значить, щоб в сих випадках були вже вичерпані всі способи полагодження таких справ“.

Нові способи оглядали ми в березні б. р. в Чехії, над якою, очевидно, не маємо ніяких підстав проливати сліз.

В тім самім числі *Вістника* писав я:

„Німеччина глядить на Балкани, на Дунай, на Чорне Море, на природні шляхи експансії наддунайських країн, яких протекторкою прагне бути новий „райх“.

Майже півроку тому нові способи німецької експансії означив я тою самою назвою (протекторат), якою означила їх тепер сама Німеччина.

Свій похід dokonує „райх“ уживаючи так звану *choque - methode*. *Völkischer Beobachter* толкує, що ударну методу уживає Німеччина не з особливого нахилу до неї: „ми волілиби зїсти нормально наш обід, аніж його згалавкати“, але щож, коли на инакший спосіб скасування версальських приписів Антанта не позволяла; ані в 1928, не допускаючи до митної унії Австрії з Німеччиною, ані в 1934, не позволяючи на рівноправність німців в справі сталої армії, щоби назвати лише сі два приклади...

Свій похід виконує „райх“ з наполеонським розмахом. Наполеон також — правда по тяжких війнах з рівнорядними противниками або навіть з їх коаліцією, — краяв мапу континенту, творив нові держави, призначаючи на їх володарів своїх братів чи маршалів, а в межичасі від снідання до обіду — випрацьовував їм конституції.

Свій посув „нах Остен” новий „райх” виконує стисло за методами накресленими в *Mein Kampf*-і. В сім національ-соціалістичнім „Капіталі” каже Гітлер, що цілі, які ставляє перед собою Німеччина, — треба осягати щабель за щаблем, зосереджуючи увагу нації в кожду дану хвилину — лише на однім, найближчим завданні. Увагу треба скупчити на однім, певно означенім завданні. Увагу треба коли одно завдання осягнуло, висувати наступне. „Хто не поділить шляху, що має перейти, на окремі етапи і не намагається сі етапи осягнути один за другим, пляново і зосереджуючи на кождім з них всі свої сили, — той ніколи не здобуде остаточної мети, лише застрягне десь напівдорозі або опиниться на манівцях”¹⁾.

Який буде слідуочий етап? Наразі вже знаємо: Мемель. А дальший? Уважний обсерватор сучасної Німеччини, Франсуа де-Тессан пише в своїй книзі:

„Направду, є загато загадкових елементів в сій справі, щоб ми могли отверто й ясно висловитися щодо дальшого розвою III-го райху... Його фірер відзеркалює в собі містику й динамізм, які можуть збити з пантелику як англійців так і французів: резонерів як Льок або Декарт. Ось чому й одні й другі, а з ними міліони людей питають себе: „куди простує Німеччина?”²⁾.

Куди простує Німеччина?

Трагічна доля Закарпаття, яке таким блискучим способом відкрило світові героїчні риси нашої раси, раси, що потрапить стояти й не заломитися морально в найрозпачливіших умовах, всупереч волі неприятелів і приятелів, — ся трагічна доля дезорієнтувала многих земляків; викликала сумнів в тім, що вважалося досі майже певним: сумнів в намірах Німеччини заризикувати конфлікт з СССР ізза України, поставити на українську карту.

Люди, що не вміють панувати над своїми нервами, гістерики ріжного роду, або звичайні „хлополапи”, навіть ті, які — хоч вороги національ-соціалізму — самі ні хвилини не вірили в можливість *desinteressement* Берліна щодо Закарпаття, зловтішно кричать — „а чи ми не казали?”. А советофільські рецидивисти задоволено вказують на „батюшку Сталіна”, який так співчуває з долею закарпатських братів, який українців ніколи не зраджував і навіть пам’ятник Шевченкові збудував...

Чи своїм останнім посуненням, якеб воно не було болісне й прикре для нас, Німеччина перекреслила свої протиросійські українські пляни, чи ні? А коли ні, то чи скріпила свої вигляди на їх успіх? Виразної відповіді —

¹⁾ *Mein Kampf* XIV наклад 1932 ст. 273.

²⁾ *Francois de Tesson — Voici Adolf Hitler.*

так чи ні — не дасть ніхто. Але менше-більше правдоподібну — дати можна, коли дивитися на справи холодними очима розуму...

В 1858 р. італієць Орсіні робить замах на імператора Люї-Наполеона за те, що той занехав справу визволення Італії. Рік потім — Наполеон III іде війною на Австрію за визволення Італії. В літі 1908 вибухає молодотурецька революція. Користає з цього Австрія і влучає до своєї держави окуповані в 1878 р. сербські провінції Босну й Герцеговину, Новобазарський санджак уступає Туреччині, щоб мати з нею спільну границю. Се викликало горячі протести Сербії й Чорногори. Король Петро післав свого сина з міністром Пашичем до Петербургу добитися допомоги царя проти Відня. Дума голосно заявила свої симпатії до урядів Білгороду і Цетинії. Але невідготована до конфлікту з Австро-Угорщиною й Німеччиною Росія, відступилася від своїх словянських протезе, що викликало величезне на неї обурення в сербських землях... Та не минуло й шість літ, як Росія цілою своєю військовою силою підтримала якнайдалше ідучі ревіндикації Білгороду проти монархії Габсбургів.

Сі історичні пригадки багато дечого коли не виправдують, то навітлюють і пояснюють.

Майже ціла польська преса — напр. недавно *ABC* — пише, що „німецькі пляни створення великої України з земель ССРСР, для „райху” такі важні, що напевно від них він швидко не відступить”. Знаємо, що Чехія з її густим населенням і експортуючим промислом — ніяк не розв'язує проблему німецького „лебенсрауму” (життєвого простору). Знаємо, що Гітлер виразно вказував на простори ССРСР, як на такий простір. Знаємо, що в своїй книзі *Der Zukunftsweg einer deutschen Aussenpolitik* Альфред Розенберґ, розвиваючи думки „фірера”, висував вимогу української держави (з Кавказом)... Чи сеї ідеї ма-лаби зректися Німеччина?

Правда, в німецькій політичній думці ще міцні про-російські симпатії, але Сталін ще не заповів свою візиту в Берхтесгадені слідом за Гахою... Правда, становище західних держав може змусити Гітлера почати спершу гру на Заході (про що є мова в *Mein Kampf*-і) щоб отримати вільну руку проти ССРСР; але сю вільну руку він вже так якби мав... Правда, Сталін в останній промові збагачелізував німецькі пляни щодо „невіддільної частини ССРСР” — советської України, зваливши вину за розсівання подібних чуток на недобрих англійців і французів, що хочуть його — без видимих причин — посварити з німцями, — але певно не з причини тихого порозуміння з Гітлером зробив свою заяву Сталін, лише зі страху

перед війною і в тайній надії на зудар двох ворожих таборів в яким собі застерігав ролю третього, що тішитися, де другі б'ються...

Певно, приязни й противенства в сучасній Європі блискавично міняються. Чи не готова була ще недавно збройно боронити незалежності Австрії — Італія, теперішня союзниця Берліна? Чи не кокетує наново Москву Англія, яка вчора змусила Францію зірвати її союз з ССРСР? Чи не міняла своїх приятелів Туреччина, Литва? Чи напевно не змінить їх Іспанія?

Правда, Велика Британія й Франція готуються загамувати німецьку експанзію (в Палаті Громад підсекретар Ботлер мусів відповідати на запит про англійську політику в Дарданелях і на Чорнім морі), тим більше, що Німеччина не лише застерігає наддунайський і наддніпрянський простір своїм впливам, але й на Заході жадає *Atemraum* у для свого італійського союзника... А — „як тяжко поконати Англію, се ми, німці, добре пізнали”, писав Гітлер ³⁾...

Правда, здобуваючи нові терени, збільшуючи число населення „райху”, „дозброюючись” протягом одного дня воєнним прирядом чужої держави, збільшуючи свій матеріальний „воєнний потенціал”, Німеччина (як в випадку Закарпаття) зі шкодою для себе іноді не доцінює ваги морального воєнного потенціалу, але се вже інше питання. Се питання — шансів Німеччини, колиб вона захотіла повторити рік 1918 на Україні, а не питання самого „дрангу нах остен”. А сей дранг — мимо все — ще не відтублений.

Все се правда, і все се не виключає різних несподіваних закутів в німецькій політиці, але в протиросійських плянах Німеччини, які досить правдоподібні, — помагати Сталінові чи його союзникам підпирати — а ніцям перешкаджати валити — згнилу рудеру московської імперії, — се булаб політична глупота або злочин.

Які сили — крім української — ділативуть на Україні в хвилині або німецько-советського конфлікту, або упадку большевицького режіму?

В 1918, силами, що боролися за спадщину царату на Україні, були — крім українців — Московщина й Центральні Держави. Німеччину тоді закликав на Україну соціалістично-демократичний уряд УНР, звернувшись пізніше проти неї й федеративної політики гетьмана. Держави Антанти гамували як могли німецький „дранг нах остен”, оперуючи на німецькім західнім фронті. З півдня, з боку Чорного Моря зробити диверсію — їм не удалося,

³⁾ *Mein Kampf* ст. 747.

бо Туреччина була проти них. Але зараз же по капітуляції останньої в осени 1918 р., — з'явився антантський десант в Одесі, щоби — помагати наново збудувати на Україні єдину й неподільну Росію... Тепер положення остільки змінилося, що диверсія противників Німеччини зі сторони Чорного Моря — вже з самого початку — не виключена.

Чи ся диверсія знов — як в 1918 — спрямується в користь Росії — червоної чи білої — чи в користь України? Се залежить від того, чи в Англії візьмуть гору „єдинонеділимські” настрої чи настрої тих течій, які напр. в 1919 році ділили Україну з Кавказом на „сфери впливів”: праворуч від лінії Босфор-Керч-Дон-Царіцин — англійську, і ліворуч від сеї лінії — французьку⁴⁾; або течія, яку представляв був. великобританський посол в Петербурзі лорд Д' Абернун, який в своїх спогадах висловлювався за сепарацією України від Росії...

З одною з тих сил (крім Росії), які моглиби ділати тоді на наших землях — доведеться нам кооперувати: власне з тою, яка недвозначно стане на нашу точку погляду: розбиття російської імперії і створення незалежної України.

Маси живуть під гіпнозою фактів, доконаних фактів. Сей спосіб думання не повинен зобов'язувати нас. Газетні калькулятори лянсують нову теорію — про нежитєвість „малих держав”, про грядучу добу імперій. Сими байками колись морочили нам голову перед війною російські соціялісти, але се не значить, що маємо знов себе ними дурити. Сателітом ніякої імперії Наддніпрянщина не буде, ані герольдом чиеїсь надідеї. Вона має свою ідею і тільки її має виписати на своїм прапорі. Сили, про які я згадав вгорі і яких зудар можливий в ближчій будуччині на Україні — повинні се собі усвідомити. В останні часи слово „незалежність” або „самостійність” — стало мячем в спритних руках жонглерів. Щоби не тратити час на ялові дефініції, скажу просто: незалежність, на яку має аспірації Наддніпрянщина, має бути така, яку має Франція, Німеччина, Англія. Всяка инша форма сеї незалежності — є обман. Не є незалежною країна, якій відбираються такі необхідні їй території, як наприклад Крим Україні; не є незалежна країна, яка — як арабські державки — стоїть під мандатом або протекторатом чужої держави, хочби й „союзної”; не є незалежна країна, яка — як напр. — в більшости арабська — Палестина є тереном колонізації; не є незалежна країна, яка годиться звести себе до ролі чиеїсь збіжевої комори, штучно гамуючи свій

4) *Current History* march 1931

промисловий розвій (як деякі колонії Європи). На Україні така „незалежність” напевно стріне до себе таке саме відношення населення, як „незалежність” большевицька.

Чи і якого союзника здобуде собі Україна в своїх змаганнях, спрямованих на розбиття московської імперії, — се залежатиме виключно від самих українців. Се знову — як кожда справа — приводить до питання проводу, що його матиме Наддніпрянщина в той час.

Чим, якою силою перемагають в такі епохи народи? „На довго судила нам доля жити небезпечним життям, яке на довго перестало бути вигідним. Не треба брати найгірше, що може статися за побіди, ані думати, що небезпека мине через те, що хтось сказав гарну промову або тому, що друга промова не була виголошена. Ми не повинні хилити голови від страшного вітру, ані впадати з нині на завтра з песимізму в такий сам неоправданий оптимізм... Вгору серця! — й усвідомім собі творчу й притягаючу могутність моральних сил, якими розпоряджаємо... Треба, щоби вільні народи натхнули себе динамізмом, який можна булоб прирівняти до динамізму спартанців”.

Такі слова знаходимо в *Journal*-і, підписані членом французької Академії генералом Вейганом... А подібні кличі — кличі про моральні сили, про конечність викувати тверді прикмети душі, рівновартні напрасній кризі, яку переходить світ, що обернувся в джунглі, — знаходимо й в іншій пресі, і якжеж вони нагадують те, що — під тютюкання туподумних демократів-іділістів, від 1922 року проповідували *ЛНВістник* і наш журнал!

Чеська криза — нарешті се зрозуміли й глухонімі — довела, що підкреслювати оті „імпондерабілія” тисячу разів важніше, ніж підкреслювати матеріяльний бік всякої справи. З ними — ті, що впали, як колись Сербія чи Бельгія, — піднесуться. Без них — нема надії на піднесення. Без них — забезпечена величезною матеріяльною силою держава, — як ЧСР, — кляпне в один день, з ними — зменька може тижнями ставляти героїчний опір, якого свідками ми є на Закарпатті.

Часопис дуже поміркована, дуже словянофільська, і дуже протинімецька, російський *Меч* (ч. 12) пише про сі справи:

„керівники ЧСР, закликаючи свій народ з самого початку до спокою й до витримки, духово його роззброювали, в той час, як з противної сторони йшла мобілізація народних пристрастей і матеріяльних сил. А коли ідея жертви, ідея „безумства відважних”, готових віддати все матеріяльне й розумове за свою свободу, була забита

в народі, то не довго треба було чекати й зовнішних подій. ЧСР існувала поки обік неї не виріс сильний — не „розсудний” організм — який її проковтнув без спротиву і струсу”.

Коли сю науку подій схочемо зрозуміти перед обличчям велитенської проби, яку має перейти Наддніпрянщина, пригадаймо як фатально, як безвідповідально сеї науки не розуміли провідні круги, яких доля поставила на чолі нації в Києві в трагічні роки по вибуху революції 1917...

Prosto z Mostu (ч. 13) писало про Чехію, що те, що сталося було здалека приготовуване самим масонсько-соціалістичним проводом нації: „роїлося у них в пресі від різних паршивців, які літами кричали про пацифізм, про конечність роззброєння, про людськість, Паневропу, про заслуги жидівства... Ось плоди їх кампанії, ось наслідки тої жевжикуватої культури, наслідки „ширшого” погляду на світ, погорди до назадницького націоналізму”... Чи подібними ідеями не жило наддніпрянське демократичне українство? Чи не понижувало якраз ті прикмети духа, про які говорить і щойно цитована часопись, і *Меч*, і ген. Вейган? Чи не гасило „народні пристрасти” в 1917 р.? Чи не апотеозувало вже на еміграції власних Гахів, які служили большевизмові, „щоби рятувати те, що дасться рятувати”? Чи не захваловали — коли говорити про Закарпаття — „обеднання” з Бродіями? Чи не казали — ще 12 березня, — що головним завданням уряду в Хусті має бути „оздоровити кооперацію і поширювати туристику”, „не бути чинником неспокою” та що „політична лінія ЧСР мусить бути і нашим інтересом”? Що треба „поступитися своїми амбіціями” і думати більше про „розбудову культури”? Чи й досі — пост фактум — не виправдують тих наших „старших громадян”, які в літі 1918 році в Києві (*Діло* ч. 62) радили „найдалі піти назустріч бажанням совітської (мирової) делегації”, „задобрити большевиків, не дратувати їх, дати їм усе, що хочать”? Чи не картають тих наддніпрянців, які — свідомі неминучого конфлікту з Росією, — „тракували членів советської делегації як смаркачів”, а переговори зволікали, знаючи, що з насильниками переговорів не ведеться? Чи не вмовляють в нас, що за нас „працює час” та „історичний процес розвою людскости”?

Ось чому я кажу: питання, чи й яка сила в хвилину, коли важитиметься доля імперії Сталіна на Україні, захоче співділати з Наддніпрянщиною, залежить виключно від проводу, який вона видасть з себе; залежить від того, чи ідеї, якими жив її демократичний провід остаточно ввітрили на Україні чи ні...

В своїй книзі про Іспанію ⁵⁾ пише Сент-Олер:

„Те, що відбувається в Іспанії, се боротьба між духом одної армії і матеріалом другої... Міністр червоної Іспанії Пріето говорив, коли вибухло повстання Франка — „Ми переможемо, бо маємо золото!” — золото банку Іспанії і московське... Мадрид мав в руках всі „командні височини”: поліцію, пошту, телеграфну й телефонну централю, пресу... Мав найбільші природні багатства країни, головню копальні, овочі Леванту... Мав великі міста — Барсельону, Валенсію, Більбао, Малягу, Сен-Себастьян, найбільшу частину армії (бо республіка обсадила масонами головні командні посади). Мадрид панував над морем, Мадрид мав в своїх руках — машинерію, але ген. Франко — душу. Мадрид мав — золото, але Франко — віру. Отже пезета тих що мали золото, вартувала в 1936 р. — 31 швайц. франків за 100, а в 1938 — лише 5. Тоді як пезета Франка була варта чотири рази стільки... Золото — є мірилом вартости матеріялів, але воно їх не створює. Є інші вартости, моральні, які домінують і створюють вартости матеріяльні”.

Недавно у відповідь на запит в парламенті в еспанській справі, відповів Чемберлен: „Британський уряд, уважно розслідивши положення в Іспанії, ствердив, що ген. Франко сповняє владу на переважачій більшості еспанської території”, а тому — його треба й правно визнати... Ся нібито банальна заява має глибокий змісл. Той „дух” і та „віра”, якими були натхнуті франкісти — дали їм здобути територію, якої не мали. Брак сих прикмет — не дав чехам зберігти територію, яку мали. Перших — визнали їх противники, других — відцуралися приятелі...

Франко й ті, що йшли за ним, посідали — віру і душу. Ось чому — маючи лише малий шматок території — вони заволоділи цілою майже Іспанією. Так як зіпхнуті на малий шматок своєї території, бельгійці чи серби під час світової війни, відзискали всю назад. Так як роялісти — під час французької революції — тільки й значили щось, коли — не в армії ворогів Франції, — а на власну руку з відданими їм французами захоплювали Тульон або Вандею...

Все вказує на те, що імперія Сталіна іде назустріч великому струсу — зсередини чи зовні, чи з одної і другої сторони разом. Все вказує на те, що проблема Чорного моря стає пекучою. Як вона рішиться, залежатиме від того, чи там на чолі нації стануть калькулятори й гістерики, чи їх об'єднаний фронт, чи люди типу Франка.

В сім, не в „орієнтаціях” чи „об'єднаннях” — ціла проблема України.

⁵⁾ Saint Aulaire — *La Renaissance de l'Espagne*.

Н. Геркен-Русова

Роля і місія героїчного театру

Я подала в попередніх статтях ідею героїчного театру у формі войовничого мистецтва (*ars militans*) з гаслом *ars arma pro patria*; я зясувала, в чім властиво полягає ідея героїчного театру, його завдання, акція й організація. Так само я накреслила шляхи й засоби, якими ці ідеї можна перевести в життя; ті форми, в яких акцію героїчного театру можна зреалізувати в наших часах, обставинах і на наших теренах.

Метою сеї статті — є окреслити останню точку, — виявити ролю й місію героїчного театру в нашій сучасній і майбутній, окреслити її значіння у загальному процесі здійснення нашого національного ідеалу, його духа.

Роля героїчного театру, очевидно, полягатиме в тім, щоб ідею героїчного мистецтва — вже відроджену в пляні духовій — виявити в пляні фізичній, в формах конкретних творчих осягів, відповідних її духовому образу. Роля героїчного театру буде не в тім, щоби руйнувати мистецтва протилежного типу, образу й форми; лише щоби їм рівнобіжно — розгортати свою діяльність і творчість, з ясною метою опанувати їх, накласти на них печать своєї ідейности, волю свого проводу. Героїчне мистецтво, в його спектаклярній образі, — не стремітиме нищити мистецтво етнографічного й емотивного жанру, типу *art populaire* чи *art esthetique*, мистецтво з гаслом *l'art pour l'art*, якого антитезою є войовниче мистецтво (*ars arma pro patria*) Героїчне мистецтво лишиться мистецтвом першого пляну, залишивши місце другого пляну — мистецтву народної етнографії й комосу.

Се друге мистецтво треба берегти й плекати, але й підпорядковувати ідеям героїчного мистецтва, підкорити його головним засадам. Одночасно, високі ідеали не мають порушувати форм питомих мистецтву другого пляну й тих меж, в яких воно має себе виявляти. Перевага, гегемонія ідей героїчного державного мистецтва над мистецтвом народно-психологічної творчости, має стреміти до того, щоб прикладом власної творчости й продукції вести за собою мистецтво другого пляну (емотивного й народної творчости) в лінійх ідеологічних засад, а не беззмістовного естетичного декадентства. Перевести таку гегемонію засад мілітантного мистецтва державно-героїчного стилю над мистецтвом емотивної, народної

творчості, — ось в чім і полягатиме роля героїчного театру, як одного з чинників мистецтва войовничого духа.

В чім буде полягати його місія?

Се надзвичайно важне й складне питання постараюсь тут вияснити. В першу чергу місія героїчного театру полягатиме в тому, щоб стати одним з чинників відродження мистецтва провідної верстви. По друге — в тім, щоб стати одним з чинників відродження самої сеї верстви. Оскільки вже є сама ідея сеї провідної верстви (еліти), то значить вже є й її носії, ініціатори, однодумці й приклонники; є елементи сеї верстви, — її реальність. Бо ідея, що виникає в духовім пляні, не може перейти в реальний плян без посередництва думки, волі і праці людини, що впізнала її шляхом мистецької інтуїції; що тим самим довела істновання не лиш сенсу самої ідеї, але й духа її ініціаторів.

Тим самим відпадає міт — нібито нема тих елементів, тих осіб чи груп, які сими ідеями виявляють свій дух і своє істновання. Коли є ідея й дух мистецтва провідної верстви, то очевидно є і сама та верства: особи, можливо й осередки, хочби лиш в стані формовання. На сю тему хочу навести прекрасну думку італійської поетки Коріни Олімпіки, „яку визнали гідною бути укоронованою лаврами Данте й Петрарки в Римськім Капітолі у XVIII віці” — всупереч тим „мужам-мистцям, що не дорівнювали їй ні ідеалами ні чеснотами”. Думку сю передаю за клясичним висловом пані де-Сталь:

„Доки є велике героїчне мистецтво або лише палає його велика ідея, прагнучи здійснити свій шляхетний порив, — є й аристократія, що його надихує, сама черпаючи від нього натхнення. Се — та аристократія духа й меча, що черпає з нього й їм ініціює світ, викликаючи його вияви, їм намагаючись афірмувати себе і дати затріумфувати свій дух й ідеал. Ним вона здобуває свою силу й свою дійсну вартість”.

Поділяючи сю думку, хочу сказати, що коли є ідея героїчного мистецтва, є й та аристократія духа й шпади, її джерело й відбиття. Коли є ідея й пориви, щоби відродити й здійснити, афірмувати сю ідею, то очевидно є й відповідне її середовище, провідна верства, що її втілює, уособнює, що натхнута тою ідеєю і до неї спрямовує свій чин.

Місія героїчного театру й повинна полягати в тому, щоб стати мистецтвом провідної верстви. Одночасно й одним з чинників ріжничковання, що мавби сю провідну верству відокремити від загалу й сконсолідувати в окрему, обєднану одним духом групу. В реальній площині ся остання принялаб — відповідно своєму призначенню — форму державно-елітарної формації, якаб взяла на себе

відповідальність за керму нації, репрезентувалаб її дух, її провідну верству, — в протилежність до верстви підвладної, яка — засобами свого мистецтва етнографічної екзотики, ліричного інтима, ідилічної рустикалії комоса, — виявлялаб душу народа.

Ся справа ріжничковання двох мистецтв й двох верств, відосібнення першого від другого і першої від другої, — і належить до місії героїчного мистецтва, до театру зокрема, якимби складним ділом се й не здавалося, якіб обурення й наклепи на неможливість і хибність сеї місії се не викликало в загалу.

Я певна, що не дивлючись ні на що, на ніякі перешкоди, — войовниче мистецтво, зосібна героїчний театр виконає в майбутнім сю місію, до якої приступає відтепер. Я певна, що сьому мистецтву судилося стати одним з чинників, коли не першим, — сеї необхідної диференціації елементів нашої раси, зложеної з двох типів, яскраво собі протилежних, і ріжних, з двох маркантно окреслених типів. Сі останні в свою чергу представляють складну амальгаму ріжних расових елементів (двох ріжних типів фізичних і душевних), які проявляють себе так діаметрально протилежно — в чинах, в психіці, в дусі, в темпераменті, в думанні і в творчості. Се зявище яскраво відбивається в нашім мистецтві, особливо в його спектаколярній ділянці — на протязі всієї нашої історії.

Сі два типи нашої раси, що відбиваються в двох таких протилежних формах нашого мистецтва, бо є двома антагоністичними формаціями, — тим не менше в гармонії своєї симбіозности дають періоди розквіту національного мистецтва і державного істновання. Навпаки, нарушення сеї рівноваги, сеї симбіозности тягне за собою декадентство, занепад мистецького генія, державности. Встановлення гармонії між двома типами мистецтва (і між двома типами в нації), покликання до життя або афірмація того з тих типів, який своїм занепадом порушив гармонію, — спричиниться до швидкого руху національного будівництва й духового відновлення.

Тим з нас, кому сі питання ясні, треба в межах своїх можностей, сприяти тому, щоб сі необхідні зявища в нашім національнім організмі як найшвидше зайняли місця й виповнили функції, призначені їм в процесі національного (в сенсі найвищого ідеалу) й духового формовання народу. Се повинно бути ясным кождому, до якогоб типу нашої раси він не належав, якуб форму мистецтва не уважав за вияв свого „Я”. Бо тут йде не про амбіцію

того чи другого типу, лиш про традицію й таємничу мудрість космічних законів вищого порядку.

Такий розподіл нашого мистецтва на два типи, в звязку з двома різними собі типами раси, — що перш виринав лише в формі мистецької ініціяції, на підставі студій, спостережень і медитацій над формами, в яких виявляються наші мистецтва, — довів мене до ідеї двох мистецтв: войовничого і пасивного; до ідеї, яку я подала в формі антитези Апольона-Войовника і Апольона-Кифареда; в символічних образах мистецтва войовничого, героїчного і патріотичного духа, — і мистецтва інтимного, емотивної душі. Тепер я звязую ці образи мистецтва з їх органічним ґрунтом і осередком і сю ідею смію спирати на науковій базі, завдяки надзвичайному відкриттю нашого археолога В. М. Щербаківського, який своєю блискучою теорією субстрата — і панівного елементу, володарної й підвладної верстви нашого терену, дав неоціниму змогу мистцям й політикам орієнтувати свої поняття й думки, інтуїції, творчість і прогнози у бік своєрідної дійсности, до якої ми йдемо, в намірі віднайти свої по духу, висші національні форми, в них вкласти свої енергії, в них організувати прояви свого фізичного організму, своєї духовности, свого генія, його творчого „Я”.

В сім стремлінні кожної творчої індивідуальности — і звичайної одиниці збірности, криється таємниця здобуття й осягу мети. Тому необхідно свої зусилля і працю у відповідних кождому формах і ділянках, спрямувати так, щоби віднайти й відтворити ті чинники, які мають спричинитися до відбудови й реалізації нашого найвищого ідеалу. В ділянці героїчного мистецтва се особливо важне, оскільки мистецтву як образотворчому засобу належить в сім роля ініціатора. Ось як на сю тему висловлюється Рудольф Штайнер:

„Образ, що його засобом найпростіше і наймудріше передається сутєвість часом найскладнішої проблеми, теорії, науки, чи явища, — належить до світа вищої мудрости, до сфери божеської ініціяції”, — тому „мистецтвам — театру, малярства, різьбярства й архітектури, як мистецтвам конкретного образу *par excellence* — припадає найважливіша роля в площині духової ініціяції й реальної ініціативи”.

Бо — говорить далі Штайнер, — наслідуючи одну з відомих думок Гете:

„ділання на основі ініціяцій, сприйнятих шляхом образу (Штайнер каже, що треба мислити образами, не відірваними поняттями) — належить до найвищих й наймудріших форм духового прозріння і чину”.

Тому й треба класти таку велику вагу на ті „откро-

венія”, що повстають у нас, викликаються образами і формами нашого мистецтва. Одним з таких „откровеній” є те, що завше було і досі є в традиціях нашого мистецтва дві форми-типи мистецтв; що завше було і традиційно є два елементи-типи в нації. Сі два роди нашого мистецтва я ділю на два типи, які й символізую образом войовничого Аполя і Аполя Кифарида, уквітчаного полемими квітами або рівнозначним образом „меча” і „плуга” (номенклатуру як дуже вдалу запозичаю з журналу аргентинських українців — *el orado y la espada*, з книги Г. Дюкрейн, з думки Е. Маланюка — „Земля і Залізо” і пр.) для означення мистецтва провідної верстви і верстви підвладної, верстви державників і — хліборобів. Сі дві верстви називаю я менше загальним і більш змістовним поняттям касти. Таким чином я ділю наше мистецтво, його твори і творців, на дві групи — мистецтво „касти меча” і мистецтво „касти плуга”.

Відвічне існування у нас сих двох типів мистецтва, їх традиційність, завдання, ролю і місію я далі зясую — в межах, можливих в сій статті. Сим хочу дати базу й аргументацію моему твердженню щодо місії героїчного театру, якій належиться відродити поняття і чинність мистецтва „касти меча”, яке занепале у нас, але яке починає давати нові парости зпід згарищ руїни, хоч як несприятливій для нього умовині й терен, як в советській Україні, де воно придушено мистецтвом чужинецької пануючої класи, якої ідеологія укладається в гасло „пролетарського мистецтва”, так і деінде, де його глушить спізнений розквіт лише „мистецтва плуга”, що монополізує собі майже цілий терен мистецького діяння.

Се останнє явище — наслідок вини нашої так званої „еліти”, яка або займається не тим, чим треба займатися еліті, на полі мистецтва, патрууючи і творячи цінности, що не є ніякими набутками, ані не приносять чести її касти; або просто сею елітою не є, коли замість продукувати „мистецтво меча”, — мистецтво провідної касти, еліти, — продукує навпаки „мистецтво плуга”, мистецтво підвладної касти. Сей однобічний напрямок захоплення й зацікавлення, спрямований лише вбік нашого народного мистецтва, „мистецтва плуга”, з його екзотикою, інтимом і емотивністю — досі ще в цілковитім загоні тримає наше „мистецтво меча”, героїчного національного розмаху, шляхетне мистецтво висшої верстви, — яке відсепарується можливо непомітно, але систематично й уперто від „маси” загального хаосу.

Щирі чи снобістичні тенденції мистецтва — „під Па-

риж" чи превдо-Європу, ентузіазм та мода, якими іноді стараються в відношенні до них зрівноважити загальне захоплення виключно нашим народним мистецтвом, — справи на жаль не міняє. Се мистецтво, хоч зовнішно іншого стилю, — внутрішню — за малими виїмками — тогож самого духа і гатунку. Тому заступити дух героїчного мистецтва „касти меча" — не може.

Така ситуація — се наслідок того загального помішання, що впливає з нашого бездержавного хаосу. Старатися дати в темряві сього безладу якісь *lumières dirigeantes*, якісь провідні зірки, се значить передусім приступити до процесу свідомого різничкування мистецьких сил, запаливши вогняні гасла антитези як до мистецтва „касти плуга", так і до (пануючих у нас) мистецтв чужинецьких верств і кличів.

Се значить, за відомим поетом, зробити з мистецтва „*un phare allumé sur milles citadelles*" — лятарні засвічені на тисячі цитаделі, на сих цитаделях духа, довкола яких буде традиційно викристалізовуватися, для змагу й чину, каста меча, а зброєю яких поки що буде *ars arma pro patria*, героїчно-войовниче мистецтво, деб і під яким виглядом сі формації довкола ідеї *ars militans* не повставали з метою праці для нації.

Треба добре сприйняти одно: коли йшло про те, щоб довести собі й иншим, що існує „український народ", конечно було послуговуватися всією скарбницею народного мистецтва, через екзотику етнографічного мистецтва виявляти обличчя душі народа. Сьогодні — коли треба виявити собі й иншим що ми є нація, — необхідно користати з скарбниці артистично-культурних державних цінностей нації, афірмуючи сильніше її духа. Треба творити і маніфестувати свою творчість і свій геній в формах національного (в сенсі найвищого ідеалу), а не лише народного мистецтва. Тільки ставляючи на перший плян національне мистецтво духа, а на другий плян — мистецтво народної душі, осягнемо синтезу, оригінального, свого, цікавого, традиційного, національного мистецтва; перестанемо проектуватися побіч і на тлі мистецтв інших великих, відроджених духово й державно народів, як муринська або індійська екзотика. Бо лише такі неісторичні народи послуговуються як мистецькою зброєю виключно своїм фольклором: народно-етнографічними піснями, танцями, вишивками, різьбою, будівництвом, керамікою й кумедійними батальними, побутовими й містично-поганістичними спетколярними діями. Народж, що живуть повним історичним національ-

ним життям, завше озброюються як багатством свого етнографічного мистецтва, так і артистичними здобутками й осягами свого державного минулого або сучасного офіційного мистецтва, коли мають довести, що вони є нацією, не лише народом. Очевидно, нам треба поступати так само і до розвою народнього мистецтва, додавати розмах нашого державного мистецтва, нашої минулої слави і budouчої гордості.

Перед тим як подати огляд тих двох типів нашого мистецтва, так як воно профілюється на протязі нашої історії, обмежуючися прикладами з ділянки спектакольарних мистецтв, хочу наперед схарактеризувати кожде з них, щоби викликати образ ясної антитези, яку подаю в гаслах сих двох мистецтв, протиставляючи їх одне другому.

(Кінець буде)

М. Л.

3 пресового фільму

„Ми вірили в Гітлера, бо його передмінхенська фразеологія йшла по лінії наших задушевних бажань” — пише *Неділя* (ч. 11). У „фразеологію” ніякий політик ніколи вірити не сміє, — ані в антантську, ані в большевицьку („українізація”), ані в гітлерівську. Політик не дивиться на те, що якась сила говорить про себе, лише — в яким напрямку — корисним нам чи ні — плавають її — її інтереси. (Що до сих інтересів — гляди статтю на сю тему в сій книзі). Говорив про се — коли-коли — Демостен, писав Аристотель і Монтень, але для наших земляків — се завше новина...

Bulletin du Bureau de Presse Ukrainien (ч. 45) приносить заяву, в якій м. п. читаємо, що „з нами, для нас і для України працює також великий чинник — час і чинники ще більші — історичні процеси розвою націй й людскости”... Думаємо, що сам час — ні для кого не працює, лише для того, хто його не занедбує. Щож до „історичних процесів”, то й вони не мають окремого існування, незалежного від людської волі. „Історичні процеси” — завше йдуть на користь сильнішій волі і все стають поперек дороги — слабшій. Згадуючи про сю заяву, пише *Діло* (8 III), що на жаль не може її умістити в цілости з незалежних причин. При чім тут незалежні причини, коли ся заява видрукована повністю в коломийськім *Дніпрі* (15—31 I).

Національна Політика (ч. 12), подаючи обширний огляд світових подій, кінчить так: „з пасивного вичікування нічого не вийде. Будемо мусти рішатися й ми. Рішатися — як і куди? Відповідь на се питання виходить поза рамки нашого тижневого огляду міжнародної політики. Її мають дати українській суспільности покликані до того національні політичні установи”... Вершок обективности „політичної” статті!

Тризуб (ч. 10) пише, що „українці мусять особливо уважно подумати” над одною хворобою і „подбати щоб вона не поширювалася в нашім суспільстві”, а хворобою сею є — коли „льокаліта шулери від політики радо послуговуються оганьблюванням своїх противників”. Автор мабуть має на увазі такі твори, як „Донцовщина”?

п. (К) в *Ділі* (ч. 68) в статті „Мораль чи сила?” пише про ідею гітлерівської Німеччини і завважує, що говорити про сю „ідею як переможну політичну силу” не можна, бо „окреслення тої ідеї доволі містичне”, все се „фрази, які не кажуть нічого”, „важко дошукатися в них вказівок для реальної політики. За те куди більше реальна позиція — се 80-мільйонна сконсолідована німецька маса”... Політики старшого покоління вмруть, а не зрозуміють ідейно-моральних дивитунів нашої епохи. Що для німців — їх мова ідея має величезну переконуючу силу і не є ніякою фразою, — сього наші „політики” ніколи не збагнуть, як і не збагнуть того, що без тої ідеї — не повсталаби і „80-мільйонна сконсолідована німецька маса”.

Ми дістали перше число гумористичної часописі *Atak Kraká* з портретом п. „Стага з Варти”, який журиться долею бідних слов'ян і кличе їх всіх до купи. „Наша вітчизна — Славія, „велика Славія”, з власним „універсалізмом”, а кличе до сеї Славії автор і „так званих українців”. Колиж вони — як слушно припускає автор — до нього не підуть, то будуть „зрадниками власного народу”, бо „обтїнають ніс, щоби своєму обличчю зробити на злість”. В імя єдності слов'ян, автор загарбує для „великої Славії” і наше „Слово о полку Ігоря”, даючи переклади звідти і називаючи український епос — „слов'янським епосом”...
Поручаємо сей зошит „Комареві”.

В уже згаданім Дніпрі читаємо, що „вдячна нація зрозуміє нарешті, що не Дорошенко Петро, не гетьман Мазепа, не навіть великий Богдан був найвірнішим сином України, а незабутний вождь наш Симон Петлюра”. Так пишуть у нас історію...

В тій самій статті читаємо, що „тактикою Укр. Центр. Ради в році 17, Націон. Союзу в році 18-м, Директорії УНР в літах наступних — керував сам Бог”...

По такім стверженні ніодин віруючий не посміє, очевидно, критикувати діяльність Центр. Ради, Нац. Союзу і Директорії!

Від Виборчої Козацької Ради укр. студ. корпорації Запорожа ім. С. Петлюри дістали ми лист, в яким Рада заявляє, що не має нічого спільного з діяльністю давнішої незалегалізованої корп. Запорожа і не відповідає за публікації давної корп. Запорожа; що солідаризується з загалом укр. зорганізованого студентства; що не має нічого спільного з т. зв. молодонаціоналістами, яких органом була *Трибуна Молодих* паризького *Тризуба* та що матеріал про Запорожа, що появилвся в *Дніпрі* був там даний без відома Старшини.

Про відношення між Запорожам і Укр. Студ. Громадою ми знали лише з часописів. Коли не всі уявляли собі ясно сі відношення, то причинами того були: 1) що перша заява „Запорожа” про її нове ідеологічне наставлення, видрукована в грудні м. р. в *Голосі* і в *Ділі*, а тепер в *Дніпрі*, була дуже неясно стилізована, 2) що заяву підписали люди, які грали провідну ролю в давнім „Запорожжю”, а один з них — був чоловім ідеологом „молодих націоналістів” в *Тризубі*.

Долежий Схід (ч. 4—5) передруковує з *Вісника* статтю „Про речі малі й великі”.

Учительське Слово (ч. 5) дає деякі переклади з статті О. Бургарда з нашого журналу про спадщину большевизму.

Епюра Nuova (ч. 11) приносить ширше обговорення книги нашої книгозбірні — Ю. Русова — *Салазар* під заголовком — *Je Regime di Salazar et il Fascismo ucraïno*.

Бібліографія

Оксана Лятуринська — *Гусли* В-во „Дніпрові Пирогі” Прага стр. 54 рік не зазначений.

На протязі останніх літ рідко коли довелось бачити збірку віршів таку стилєво довершену, як ця.

Се вже — повноцінний плід останніх двох десятиліть в розвитку нашої літературної культури і культурно-історичного процесу взагалі. Се так промовляє покоління, що виросло „на полі крові” недавнього минулого і що своїми творчими проявами якби ловить відблиски майбутнього.

Національний стиль — те найтрудніше й найконечніше завдання синтезуючого українського творчого процесу сучасности — тріюмфує на скупих сторінках скромної книжечки Лятуринської в кожному рядку.

Щоб ці слова не видавалися безвідповідальними, вистарчить зачитувати найбільш (на наш погляд) характеристичну щодо стилю річ в сім збірнику і вдуматися в неї:

Мир над місцем снм!
Буду тут лежати,
Поруч — побратим.
На почесні чати
Стане тирса й кінь.
Буде звід зоріти,
Гіркнути полинь,
Синитимуть квіти.

(стор. 14)

Тут все гармонія і цілість. Образи й барви вписані, влютовані в композиційне коло так, як се тільки буває в емаліях. І такою є кожна річ збірничка, що мимо „жіночого” забарвлення тематики, представляє значний тематичний розсяг, композиційно поділений на три частини-циклі.

Ся досконалість, ся стилєва завершеність поезій Лятуринської наче аж затривожують. Справді, досконалість стилю поетки стоїть на самім краю тієї небезпеки, що зветься стилізацією. Один крок і живе „трьохвимірне” життя її поезій може обернутися в пласку досконалість двохвимірної графіки, в закамянілий безрух мертвої краси.

Але авторка уміє вдержатися на сій гострій границі і її поетичні емалі переливаються, пульсують і шумують вічним життям справжнього мистецтва.

Евг. М.

1) **Борис Швед:** *Поліщуки* повість з передмовою Л. Нигрицького Українська Бібліотека ч. 67 і 68, видавець Іван Тиктор обгортка рисунку Едв. Козака Львів 1938 16°, ст. 128+128.

2) **Михайло Романишин:** *Знедбана земля.* повість Українська Бібліотека ч. 72 видавець Ів. Тиктор обгортка Е. Козака Львів 1938 16° ст. 126.

Перед нами два твори про малознані наші землі: про Полісся та Лемківщину. „Поліщуки” Б. Шведа — се нібито „дійсна правда, правдиве реальне життя, ні дрібки незакрашене фантазією”. Твір назвали „повістю”, себто літературним жанром, що має свої питомі риси. І тому мусимо дивитися на „Поліщуків” як на літературний твір, а не як записки чи стенограми з „життя”. Передмова твердить, що автор не має літературних претенсій, та я в се не вірю, бо знаю, що він цікавиться, як критика прийме його твір. Швед таки стилізував своїх „Поліщуків” — згадаймо хочби передсмертний лист Каліни, — та старався, (невдало!) його компонувати. Він накопичив цілу масу нещастя: вбивства, самовбивство, смерть і пожежа від

грому, втрата зору й пам'яті, божевілля. Те „чорне” пригноблює ширшого читача (а для нього сей твір призначений!) — і то тимбільше, що Шведове поліське село — се темна й безпросвітна маса, без натяку навіть на будьяку організацію та національну свідомість. Навіть Ігор, що скінчив 6 гімназійних клас, майже не ризикнеться від темних неграмотних селян!

Автор показує життя села в цілому році. Його описи повторяються, картини мальовані неособово, обряди й звичаї показувані не в зв'язку з акцією, тільки для самого показу — тому нудять читачів. Якби автор знав трохи техніку повістеву — то його твір бувби добрий для ширшого читача, а так притягатиме тільки своєю екзотикою.

М. Романишин не дуже щасливо задебютував „Занедбаною землею” як повістю. В повісті треба пам'ятати прикінці, що писалося про героїв на попередніх сторінках, бо инакше можна усмертити Оленчиних батьків на 6 і 21 ст., а на 31 казати їм жити! Та хронологія якось не під силу авторові. Раз читаємо, що Оленка мала 2 роки, як бунтівники вбили її батьків (ст. 6), то знов чуємо, що вона ще за життя батьків, як панна, проходжувалася з Данилом (ст. 20); Данило востаннє бачив Наталку ще за життя батьків (вона мала мати „два роки”) і вертається з Відня після 9 літ, як лікар, а Наталка „саме покінчила першу у Львові ц. к. вчительську семінарію” (ст. 5). Можнаб запитати автора, кільки вона тоді мала літ, 11 чи 12?!

Пишемо про те все не тому, щоб висміювати молодого в літературі автора, та гадаємо, що в наших умовах друковане слово заповажна справа. Якщо винна тут коректа — то й їй треба се пригадати.

Можнаб при всьому хронологічному хаосі думати, що дія відбувається десь в XIX віці, отже для нас се вже історичні часи. Автор радить собі в той спосіб, що дивиться на ті часи сьогочасними очима. Се булоб ще лів бідн, якби справа була в ідейних та світоглядних змаганнях, бо ми ніколи не вірили в т. зв. „строгу об'єктивність” тих, що під її плащиком стараються перепачкувати свої тенденції. Та що зробити з автором, як його героїня, згадувана вже Оленка, „страшенне любить боксерські змагання” та визнається немов рінговий суддя на „лівих серпах”. Як дивитися на автора, що згадує в тому часі про авта й літаки?

Автор взяв знану постать професора зі своєї гімназії та переніс її під скороченим прізвищем на Лемківщину в давніші часи. Письменники часто користають з живих життєвих моделів — та ніколи не спрощують так літературного твору, як се зробив М. Романишин. І сей автор любиться в етнографізмі та показує лемківський похорон героям для самого тільки показу, забуваючи, що сі особи вроджені лемки і вже нераз бачили, як їхні земляки хоронять покійників.

Треба підкреслити й одну добру рису в Романишина: він цікаво розгортав сюжет при допомозі несподіваних стріч і шкода, що сей його, хоч і неоригінальний, засіб не приніс успіху книжці.

Л. Гранічка

Володимир Січинський: *Чужинці про Україну* (Вибір записів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть) Львів Видавнича Кооператива „Червона Калина” 1938 8° стор. 208 + (3) + 6 табл.

Книжка д-ра Січинського — як зазначено в її піднаголовку — не прелендує на повноту писань чужинців про Україну; автор вибрав тільки те, що уважав цікавішим для українського читача. Починаючи „Книгою шляхів для пізнання держав” з 60—70-их р.р. IX ст. арабського письменника перського походження Ібн-Хордалбе, автор подає уривки з писань арабських письменників IX—X ст., візантійських VI—X ст., західно-європейських XI—XV ст. та італійських XV—XVI

ст.; про Україну в XVI ст. подає автор уривки з писань литовця, француза, італійця, курляндського німця, двох цісарських німців, поляка, англійця й шведа. Окремий розділ присвячує „описові України” з половини XVII ст. француза Бопляна, відтак обговорює чужинецькі відомости про добу Богдана Хмельницького, Руїни, Мазепи, другу половину XVIII ст., врешті XIX ст. до 1869 р.; кінчить свій огляд петипцією К. Делямара (1797—1870) у французькому сенаті в справі „15-ти мільйонного європейського народу, забутого в історії”. Наприкінці доданий неповний реєстр літератури, річевий реєстр з українського краєзнавства та реєстри географічних назв, історичних імен і авторів чужинців, згаданих у книжці.

Автор тримається хронологічного порядку; при уривках подає ляконічні, не вичерпуючі в книжці призначеній для ширшого загалу пояснення. Не пробує також аналізувати разом чужинецькі відомости про Україну в одній добі, для її наświetлення, з чого автор оправдується у передмові, мовляв, „не обтяжуємо читача довгими історичними екскурсами”. На мою думку — спроба синтезу чужинецьких відомостей на основі попередньої їх аналізу влекшиляб саме читачеві пізнання України в чужинецькому освітленні продовж тисячеліття.

В перекладах помітна подекуди плутанина відносно назви „Русь”. Автор, згадуючи про опис подорожі венецького посла Амвросія Контаріні у 1473—4 рр., перекладає його „Rossia” раз словом „Русь”, раз „Росія”; вживаючи останнього терміну, Січинський написав, що Київ лежить у „Росії” (1474 р.), що до Києва „зїздиться сила кушів з Великоросії (Rossia alta)”; тимчасом „Rossia alta” — Горішня Русь — се придніпряньська Україна верх Київа й Білорусь, „Rossia bassa” — долишня Русь — південна Україна.

У реєстрі друкарських помилок наприкінці книжки не справлено всіх; прим. опис подорожі венецького шляхтича Йосафата Барбаро віднесено до першої половини XIV ст. (має бути: XV ст.).

У передмові автор, свідомий недостачі й неточностей у своїй книжці, згадує про труднощі при її складанні; свої завваги подаю я ні для докорів авторові, ні для заперечення вартости й актуальности цієї книжки під сучасну пору. В тому погоджуюся з д-ром Січинським, що пізнання чужинецьких думок про Україну в минулому, знищить у читачів його книжки шкідливе почуття своєї національної менше-вартости.

Микола Андрусак

Walter Wache: System der Pakte — Die politischen Verträge der Nachkriegszeit 1939 Volk und Reich Vg Berlin S. 426.

Система пактів, під яких знаком стояв європейський політичний світ по війні, і в яких в останні часи так тяжко було розібратися, — мабуть спонукала автора написати свою надзвичайно цікаву і повчальну книгу. Автор переходить ґрунтовно один по другим — таємні договори від 1914 до 1919, договори Союзу Народів, пакти Близького Сходу від 1919 до Льозанського миру, Середньої Європи від Версаля до Льокарна, пакти Малої Антанти, Балтійських держав, балканських, систему договорів СССР, Америки і пр. До сього додані карти й шкци, що відносяться до поділу Туреччини, до Китаю, Адрії, Балкану передньої Азії, арабського світу і пр. Автор здає собі справу з того, що ніякі договори не є вічні, і що ми живемо в часі перегляду многих — тій чи иншій державі — невіддних трактатів, при чім в сих випадках „діль політичного проводу була, здійснити власні ревізійністічні бажання, і не дати здійснитися иншим”. Передвоєнні пакти замінилися по війні иншими — пактами про нейтральність, напад, гваранції в усіх її родах, пакти Союзу Народів і пр. Ся система пактів мусіла допровадити себе до абсурду. Вже хочби через їх велику кількість

і через те, що в наші часи дуже тяжко відрізнити політичний договір від економічного. Автор вибрав в своїй праці посередню методу — між чисто хронологічним і регіональним уложенням матеріялу. Він той думки, що чинниками, які рішають про той чи інший пакт є не лише ті чи інші міжнародні відносини, не лише економіка, ані так званий простір (Raum).

Головним чинником і тут є ділаюча людська воля. Ані „простір“, ані „економіка“ не мають в собі щось з призначення народу“. Не моря, ріки чи гори означають політичний „простір“, лише ділаюча людина. Вона як одиниця, або як народ формує „простір“, від неї, від людини залежить, чи ся чи та частина нашої землі стане глянєі (наспі по зовнішній стороні укріплень) чи „корінною країною“, чи вона лежатиме на краю або на перехресті геополітичних ліній сили“. Сама геополітична точка погляду не вистарчає, великим чинником є формуюча воля людини... З пактів, що цікавлять нас особливо, тут згадані: нота Великої Британії до України 18 XII 1917 про визнання української республіки, така сама нота Франції 3 I 1918, Берестейський мир 9 II 1918 України з центральними державами і їх союзниками, призначення незалежності України — РСФСР 4 XII 1917 і такеж призначення 2 V 1918, прелімінарний мирний договір між Україною і большевицькою Росією 12 VI 1918; далше договори держав з большевицькою Росією і з формально ще „самостійною“ Україною під владою Москви, куди належить м. п. і Ризький мир між Польщею і РСФСР 18 III 1921 і „союзний договір“ між РСФСР і Україною 28 XII 1920 і пр.

Праця Вальтера Вахе — напевно буде підручною книгою для всякого, хто теоретично чи практично займається справами міжнародної політики.

M. Л.

Від Адміністрації

Були випадки недоручення книжок: Український Інститут Варшава, Р. Гусар Скальмержичі; О. Талан Одесько; Ред. Б. Гембарський Варшава; Д-р Дм. Винницький Нежухів; Читальня „Просвіти“ Синевідсько Вижне; Мир. Шлакович Перемишляни; Гр. Демчина Камінка Струмілова; Я. Фартушний Варшава і др.

Вп. В. Гуцуляк: книжки Вістника ми Вам послали не в кольпортаж, а для доручення нашим передплатникам, а тому зажадайте щоб забрані книжки Вам звернули.

П. Федорук Верба — Волинь, послали Вам книжки ричалтом, пропадали, так само пакки. Липається Вам ще відбирати книжки в адміністрації Вістника у Львові.

Вп. А. Денисенко-Сулима, Влохи коло Варшави, Вістник висилається все і всім перед першим кожного місяця, а тому дуже дивує час, що Ви дістаєте книжки між 5—10 кожного місяця. В уськїм разі вина є не по нашій стороні за спізнене доручення книжок; жадайте на місцевій почті, щоб Вам скорше доручували.

Дякуємо всім тим, що прислали нам адреси на висилку книжок і запрошень до передплати Вістника і Квартальника.

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належність за Вістник і Квартальник: Читальня „Просвіти“ Сарнки; Іван Личак Луцьк; Василь Грималюк Тишківці; За кольпортаж: Укр. Т-во „Січ“ у Граду.

На чорній листі шкідників Вістника виписані слідуочі кольпортери, що мимо кількакратних упімнень — досі не вирівняли своєї залежності: Олекса Бабій Марне Франція; Арсен Боднарчук Даничів; Дм. Васильчук Антонівка; Андр. Волошин Львів; Олекса Гурта Латань; Андр. Глушко Тартаків; Омелян Децил Липе; Мир. Матвієнко Гумніська; Гр. Мінняйлук Коломня; Ром. Михайлюк Бобятин; Петро Марусяк Івездець; Кирило Рудацький Краків; Книгарня Савули Відень;

Роман Світлик Коломия; Петро Сорока Золочів; Ростислав Сабадаш Печеніжин; І. Сарчук Крідор Саск Канада; Роман Стеткевич Станіславів; Данило Ткачук Ільпибоки; Тарас Татарнюк Озеряни; Укр. Студ. Спілка Брно; Терен. Федевич Креховиці; Ром. Флонт Борислав; Дм. Федів Кальня; Іванна Федорук Коломия; Тарас Чеховський Чортків—Біла; Читальня „Просвіти” Жижномір; Іван Чечіль Псарі; Тарас Шульган Олика; Мько Шийка Криве; Д-р І. Шалаута Борщів; Михайло Шупняний Мостиська; Ст. Шульган Бортків; Михайло Шигера Збараж; Мирон Карпинець Пустомити; Дм. Корицький Гарбузів; Ів. Калинин Станіславів; Андр. Калюга Гартаків; Софія Юськів Камінка Струмілова; Євген Якимович Ярчівці; Василь Яремин с. Дмитра Делятин; Василь Януль Луцьк; Василь Яциняк Кошлякі. (Далі буде).

Скреслюємо з чорної листи лише по заплаченні цілої належності.

М. Качмар Берлін з нами розрахувався за Д-ра О. Неділка зл. 42; П. Семеніва 40 зл.; І. Кнут Ільницького 44; Д-ра В. Панченко-Юревич 26 зл.

М. Качмар Берлін, на Вашеkonto вплатив М. Кунь 12 зл. і з Перемішля Н. Н. 12 зл.

Одержали передплату через Народний Банк в Празі від С. Медвідя зл. 16.34; інж. В. Бородайкевича Кваси зл. 25.40.

Д-р Л. Мосендз Свалява з нами розрахувався за В. Хромого к. ч. 185; проф. К. Заклинського к. ч. 100; Ю. Бандусяка к. ч. 85; Книгарню Базар Хуст к. ч. 29.05, Др. М. Малинського к. ч. 15.

о. О. Власів Югославія, на Вашеkonto вплатила Л. Панашій 20 злотих.

Д-р Б. Кордюк Берлін: прислано на Вашеkonto зл. 5.

Укр. Т-во „Просвіта” Загреб, В. Мацяк прислав на Вашеkonto 55 злотих.

П. Яковенко Букарешт; В. Саганський і С. Дзера Канада; Ів. Ракочій Омекур; К. Поворозник Франція; М. Хлипавка Торонто; М. Ригас Франція: проші одержали, книжки вислали.

Іван Жураківський Франція одержали 100 фр. (14 зл.).

Просимо подати найновіші адреси таких осіб: Мирослав Григорович Поморяни; Софія Погоріло Трємбовля; Осип Будник Скалат; Волод. Каплун Калуш; Микола Пінясь Голгочі; Леонід Щирба Красне; Галів Тимко Белеїв; Микола Галун Валява; о. Євменій Скоропляс Жолобки; Богдан Мацях Ременів; П. Труба Грудзьондз; Мирослава Лінська Стажиська; Ярослава Тарнавська Краків; Лука Крук Ляшки-Бобрівка; інж. Мик. Буєвський Варшава; Кость Кобринь Боянець; Лев Гащук Нова Гребля; Степан Базюк Махнівоч; Дмитро Васильчук Антонівка; Андрій Волошин Львів; Андрій Гузіль Коропуж; Іван Городський Львів; Іван Глинка Львів; Михайло Дубинко Львів; Олекса Думич Магерів. Олександр Жураковський Рокітниця; М. Зубкович Красне к/Стр.; Олекса Качалуба Іванівка; Мирослав Кудлик Ярослав; Павло Донченко Ростки Берегівські; Осип Гринишак Збараж; Михайло Болячка Бучач.

Нашим заступникам, що виїхали з місць замешкань: Вол. Гуцуківі Вільно; П. Андрушакові Здобунівщина; М. Примакові Б. Айрес; М. Левицькому Ходорівщина; З. Марцюкові Зборівщина, дякуємо за безкорисне і совісне заступство і кольпортаж наших видань на протязі кількох років.

Заступництво наших видань на м. Вільно перейняв Мир. Вовн.

Признана книжкова премія за кольпортаж книжок нашого видавництва в 1937 і 1938 рр.: М-гру М. Баканському Борщів; М. Галунові Валява; Р. Гусарові Скальмержиці; С. Дзерові Канада; В. Івахові Рогатин; проф. Б. Загайкевичеві Перемішль; А. Кононюкові Кремянець; О. Капкові Калуш; Ст. Никлевичеві Львів; Ол. Притулякові Долина; Клюб Промінь Луцьк; В. Остапчукові Дубенщина; Пав. Скреметі Люблин; В. Штулеві Рівне; Т. Карпюкові Рівне; М. Швецеві Луцьк.

Книжки при нагоді вишлемо; можна також відібрати в Адміністрації.

Мимо кількратного упіннення не вирівняли належитости за **Вістник і Квартальник**: Рудольф Мандзей Рибники 4.35; о. Евменій Скоропляс Жолобки 4.40; Василь Семанюк Кобаки 1.50; Іван Повх Бушковичі 1.50; Читальня Просвіти Кадобна 5.15; Осип Савчин Долишне 4.15; Андрій Курилець Бушковичі 1.75; Кооператива Сила Саджава 2.20; Мирон Лисько Трускавець 3.00; Євген Пасіка Стрий 7.35; Богд. Лилик Вільно 0.75; Мир. Салагуб Сушно 1.50; І. Головецький с. Дмитра Чортковець Кут. Долина 1.50. **За кольпортаж**: Матвій Симович с. Івана Ісаї 4.25; Іван Регуш Ярослав 7.50; Степан Радович Калинів 9.25; Богдан Прокопів Дуліби 7.50; Вол. Павлишин Бушковичі 16.28; Софія Погоріло Трембовля 3. (Далі буде).

Попереджуємо наших довжників, головню несовісних кольпортерів, що оголошенням їх на сторінках **Вістника** як шкідників, справа їх не покінчиться; ми переховуємо у себе листи замовленя і найдемо спосіб стягнути нашу належитість.

Всім тим, хто заплатив довг і не був оголошений на сторінках **Вістника**, ми досилаємо найновіші стримані книжки **Вістника і Квартальника Вістника**; не більше як одну-дві книжки, а п'ять книжок в кольпортаж.

Книжки **Книгозбірні Вістника**: Д. Варнак Кардинал Мерсіє; М. Антонович: Геррес і д-ра Д. Донцова: Націоналізм вичерпані; не-продані примірники просимо повернути; рівнож приймаємо сі книжки на рахунок довгу, або в заміну за інші книжки.

В Румунії найновіші книжки **Квартальника Вістника** можна дістати в дир. Л. Киселиці в Чернівцях.

Просимо кольпортерів, не продавати книжок по цінах, ані низших, ані висших, лише по цінах, поданих на окладничках книжок; більшого комісового, як даємо нашим кольпортерам, не можемо дати. Лише хто купує за потівку, дістане більший відсотковий опуст.

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів підчас Великодних Свят і ферій повести широку пропаганду на місцях за поширенням видавництва і за приеднанням нових передплатників **Вістника і Квартальника**.

На пропозицію наших заступників повідомляємо, що ті з наших передплатників з студентських осередків (Львів, Познань, Варшава, Краків, Вільно, Люблин), або з повітів, міст і сел в краю, та заграницею, які в місяцях від 15 IV до 15 V 1939 р. приеднають нам якнайбільше передплатників, або продадуть книжок нашого видавництва за готівку — отримують книжкові премії: річніки **ЛНВ, Вістника, Квартальника**, а на бажання інші книжки. Про вислід нашої акції повідомимо заінтересованих на сторінках **Вістника**.

Заступників закордоном просимо подбати, щоб в заграничній відповідній пресі були вміщені анонси нашого видавництва.

На опасці I кн. **Квартальника**, I, II, III кн. **Вістника** за 1939 р. зістала пририта печатка львівською поштою: „Przeprowadzić kontrolę i o wyniku donieść urzędów poczt Lwów 2”. Пояснюємо, що се цілком не торкається наших передплатників і кольпортерів. Львівська почта в той спосіб контролює всі видавництва, які платять ричалт за надані книжки після звітів адміністрацій, а контролю (обчислення) переводять поштової уряди на місцях.

На рахунок довгу, або в заміну за інші книжки приймемо **ЛНВ** IV кн. 1923 р.; VI, IX, X, XI кн. 1924 р.; V, XII кн. 1925 р., II кн. 1926 р.; I, III кн. 1927 р.; I, III кн. 1929 р.; VII—VIII кн. 1931 р.; **Вістник** IV, V кн. 1938 р.

Пошукуємо кольпортерів: на Францію, Італію, Болгарію, Мадярщину, Чехію, Словащину; — і в краю: Ридомень, Рожнітів, Росільня, Рудки, Рудно, Сасів, Самбір, Селиска, Скала, Скалат, Скварява, Славенко, Снятин, Сокаль, Соколівка к. Ожидова, Солотвина, Ставчани, Старий Самбір, Старява, Стецева, Стоянів, Стібно, Спрятинь, Спрусіч,

Сухостав, Сушин, Сянїк, Тернопіль, Тисменичанин, Глусте, Товмач, Товстеньке, Токи.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Т. Лапчак, Краків (10); М. Гевко, Бережани (6); Ю. Савицький, Львів (4); Т. Крупа, Познань (3); Мгр В. Бородач, Чесанів (2); Ю. Котик, Пархач (2); О. Лапчак, Підгайці (2); О. Штуль, Варшава; Мгр Г. Недзвецька, Львів, В. Івахів, Рогатин; Р. Гусар, Скальмержиці; Люба Шевчик, Львів; О. Притуляк, Долина; М. Майвський, Жовква; Ів. Максимів, Львів; С. Нирка, Львів; Зен. Домазар, Вилнишки; Мир. Вовк, Вільно; Л. Галещук, Зборів; Р. Миянюк, Гвоздець; А. Кононюк, Кремлянець; М. Дольницький, Сколе.

На Волинь майже всім передплатникам посилаємо книжки через наших заступників, не користаємо з ричалту, тому, що книжки не доходять до адресатів. Бувають випадки, що і пакки вертають з написами: адресат незнаний, не зголосився до відбору пакки і т. д. Коли книжки не будуть доручені найпізніше до п'ятого кожного місяця, треба зареклямувати на місцевій пошті.

В краю посилаємо книжки ричалтом, хоч теж бувають випадки пропажі книжок; пакками посилаємо, коли є більше замовлення, або коли посилаємо книжки, на які не маємо ричалту.

Якщо інкасент **Вістника** не зголосився за належитістю за передплату **Вістника**, Квартальника, за кольпортаж і анонси, то просимо вислати належитість чеком ПКО ч. 500.371 (колір помаранчевий). Порто нічого не коштує, або вилатити в Адміністрації **Вістника** Чарницького 26 м. 21 в години 9—14 і 16—20. Попереджуємо, що в борг більше не дамо, як дві книжки **Вістника**, одну книжку Квартальника; всім тим, що мають знижку, не можемо давати книжок в борг.

Всіх наших передплатників і кольпортерів в б. Чехословаччині просимо подати свої нові адреси.

Наразі стримали висилку книжок всім передплатникам і кольпортерам на терені Карп. України, поки не дістанемо нових адрес.

Нові книжки

Праця Центробанку в 1938 р.
Звіт з діяльності Львів 1939 ст. 24.

Єронім Анонім — Лемківська
доля вид. Ів. Тиктор Львів 1939
ст. 123.

Віра Свенцічка — Різьблені ручні
хрести XVII—XX вв. ч. 1. ст. 32
ч. II. Ілюстрації ст. 74. Збірка Нац.
Музею у Львові Львів 1939.

Вільгельм Буш — Проць і Гриць
перек. Ю. Шкрумеляк в-во „Світ
Дитини“ Львів 1939 ст. 68.

Юліан Петреко — Дволітня діяльність
т-ва Укр. Робітників „Сила“
в світлі фактів і цифер (1936—1938)
Львів 1939 ст. 20.

А. Курдик — Від Попраду по
Тису вид. Просвіти ст. 88.

Надіслані журнали

Вісті з Лугу ч. 5.

Відродження ч. 2.

Дзвони ч. 1-2.

Дзвіночок ч. 3.

Життя і Знання ч. 3.

Жіноча Доля ч. 6.

Католицька Акція ч. 1.

Кооперативна Республіка ч. 3.

Кредитова Кооперация ч. 2.

Наша Батьківщина ч. 3.

Нова Хата ч. 2.

Неділя ч. 9.

Нива ч. 3.

Новиний Ремісник ч. 3.

Просвіта ч. 10-12

Рідна Школа ч. 5.

Рідна Мова ч. 3.

Самоосвітник ч. 2.

Світ Дитини ч. 3.

Табір ч. 3-6.

Тризуб ч. 9.

Український Інвалід ч. 1.

Учительське Слово ч. 6

Українське Юнацтво ч. 2.

Українська Жінка ч. 3.

Теща пр. 3.

Zaczyn пр. 9-11.

Contra-Komintern пр. 3.

Вольное Козачество ч. 258-9.

Frosty z Mostu пр. 12.

Problemy Wschodu ч. 3.

Myśl Narodowa пр. 1-2.

Myśl Polska пр. 6.

Merkuryusz Polski пр. 14.

Atak Krak'a ч. 1.

La Revue de Prométhée ч. 3.

ПОСТІЙНИМ ВІДБОРЦЯМ

УКРАЇНСЬКА ТОРГОВЛЯ ПАПЕРОВОГО ДІЛУ

„Союзний Базар“

Львів, Руська 20

бажає ВЕСЕЛИХ СВЯТ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Одинокий ілюстрований дводенник

„НАШ ПРАПОР“

що виходить у Львові вже 6-ий рік у понеділок, середу
й п'ятницю.

Кількістю й якістю інформації заступає „Наш Прапор“ щоденну пресу, головню там де нема щоденної пошти. ТОЧНІ ПЕРЕДП АТНИКИ „НАШОГО ПРАПОРУ“ одержать крім того ЩОМІСЯЦЯ КНИЖКИ В-ва „Українська Бібліотека“, що в продажі коштують по 95 грош в. ПЕРЕД-ПЛАТА в краю, Угорщині, Чехії, Словаччині і Карпатській Україні річно згори зл. 18, піврічно зл. 10, квартално зл. 5, місячно 1,80, а у всіх інших краях: річно згори зл. 32, піврічно зл. 16, квартално зл. 18, або їх рівновартність. АДРЕСА: „НАШ ПРАПОР“ ЛЬВІВ, вул Руська ч. 18, чек. конто 500.277.

Читайте!

Передплачуйте!

Студентський Вістник

одинокий під сучасну пору орган українського студентства. В 1939 р. появлятиметься на початку кожного місяця. Умови передплати: цілорічна — 8 зл., піврічна — 4,50 зл., поодинокое число 0,80 зл.

Адреса Редакції й Адміністрації:

Львів, Міцкевича 11. ч. тел. 109-29.

Гроші слати на подану адресу або складанками Пром-банку 506-778. З допискою „Студ. Вістник“.

ВАШУ будучність найкраще

і найпевніше забезпечить

„КАРПАТІЯ“

ТОВАРИСТВО ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ НА ЖИТТЯ
у Львові, Ринок ч. 38. тел. 258-43.

III
 П. 12531

ПРОМ - Б 1939 Р. 7 кн. 4
 Львів, Гродзіцьких 1/1. тел. 292-15 і 200-15.

просить всіх своїх П. Т. членів піднімати признану дивіденду (в висоті 6% від вплачених уділів).

Книгозбірня Вістника

ч. 1	<i>М. Островерха:</i>	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	<i>М. Макіявел:</i>	ВОЛОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	<i>М. Антонович:</i>	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	<i>Р. Єндик:</i>	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	<i>Д. Варнак:</i>	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	<i>Л. Мосендз:</i>	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	<i>Д. Варнак:</i>	О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	<i>В. Темляк:</i>	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ	ц. зл. 1'50
ч. 9	<i>Д. Донцов:</i>	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	<i>Д. Варнак:</i>	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	<i>Д. Донцов:</i>	ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	<i>М. Антонович:</i>	МАРШАЛ ВПЕРЕД	ц. зл. 1'50
ч. 13	<i>В. Темляк:</i>	ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	<i>Р. Керч:</i>	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50
ч. 15	<i>Богдан Горович:</i>	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 16	<i>Ю. Тютюнник:</i>	РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ	ц. зл. 1'50
ч. 17	<i>Д. Донцов:</i>	ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ	ц. зл. 1'50
ч. 18	<i>М. Андрусяк:</i>	МАЗЕЛА І ПРАВОБЕРЕЖЖЯ	ц. зл. 2
ч. 19	<i>Д. Донцов:</i>	ПАРТІЯ ЧИ ОРДЕН	ц. зл. 1
ч. 20	<i>Ю. Русов:</i>	САЛЯРАР	ц. зл. 1
ч. 21	<i>М. Островерха:</i>	КАВУР	ц. зл. 1

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
 New York, N. Y. 325 East 14-th Street.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Drukarnia Stauropig. Inst. w ar. Iwana Tyktora, Lwów, Błahajska 9.
 Tel. 234-76. Redaktor Bohdan Okpysz, wydawca Olga Baczyńska, Lwów.
 Czarnieckiego 26 m. 21.